

mi viri nos exemplo docuerunt præclaram illam Gre-
gorii Naz. Or. xxi, n. 19, sententiam : Sic enim exi-
stimo in dubiis et incertis rebus faciendum esse, ut ad
benignitatem et humanitatem propensiores simus, eos-
que, qui in culpa sunt, absolvamus potius quam con-

Ad deminemus. Sed ad Hilarium nostrum quod attinet, de
vero illius erga Orientales sensu, nullum ut diximus
dubium relinquunt ipsius responsa apologetica, quæ
et seorsim in notis, et post hunc librum simul in
unum collecta exhibebimus.

457-458

SANCTI HILARII

LIBER DE SYNODIS,

SEU

DE FIDE ORIENTALIUM.

(SCRIPTUS CIRCA FINEM ANNI 358.)

Dilectissimis (a) et beatissimis Fratribus et (b) coe-
scopis, provinciæ Germaniæ primæ, et Germaniæ
secundæ, et primæ Belgicæ, et Belgicæ secundæ,
et (c) Lugdunensi primæ, et Lugdunensi secundæ, et
provinciæ (d) Aquitanicæ, et provinciæ Novempo-
pulanæ, et (e) ex Narbonensi pleibus et clericis
Tolosanis, et provinciarum (f) Britanniarum episco-
pis, Hilarius servus Christi, in Deo et Domino no-
stro æternam salutem.

**1. Hilarii de Galliæ episcoporum fide anxiæ proposi-
tum.** — Constitutum mecum habebam, Fratres ca-
rissimi, in tanto silentii vestri tempore nullas ad vos
ecclesiastici sermonis litteras mittere. Nam eum fre-
quenter vobis ex plurimis Romanarum provinciarum

(a) Sic omnes mss. uno excepto Vaticanæ bas. et
recentiore Carn. qui cum vulgatis præferunt *Dominis*,
non dilectissimis. At epistola adversus Auxentium
magno codicium consensu dilectissimis fratribus inscri-
bitur.

(b) Plures mss. non tamen potiores, et epis copis,
omnissio deinde provinciæ vocabulo. At in recentiore
Carn. totus titulus sic interpolatur : Coepiscopis Ger-
maniæ primæ, in qua est prima Maguntia; et Ger-
maniæ secundæ, in qua prima est Agrippina, id est Col-
onia; et primæ Belgicæ, in qua prima est Treveris; et
Belgicæ secundæ, in qua prima est Remis; et Lugdu-
nensis primæ, in qua prima est Lugdunum; et Lugdu-
nensis secundæ, in qua prima est Rotomagum, et Nar-
bonensi plebi, in qua prima est Narbona; et Clericis
Tolosanis, etc., quod desumptum videtur ex his, que
in mss. monasterii Silvæ majoris et S. Remigii Re-
mensis, in fronte totius Tractatus sic prenotantur :
*In Germania prima est Maguntia, in secunda Agrippi-
na, id est Colonia, in Belgica prima Treveris, in Bel-
gica secunda Remis, in Lugdunensi prima Lugdunum,
in Lugdunensi secunda Rotomagus, in Norempopula-
na est Tolosa* : mendose, quantum ad postremam
hanc metropolim. Nam Novempopulanæ primaria ci-
vitatis *Elsatium* in Corbeiensi codice sæculo sexto
exarato consignatur : *Tolosatium autem in prima*
Narbonensi post Narbonam ordinatur.

(c) Editi hic et infra, *Lugdunensis* : refragantibus
potioribus mss.

(d) In novem mss. desideratur et provinciæ Aqui-
tanicæ. In vetusto Colb. et Germ., habetur, et pro-
vinciæ Aquitane : in duobus aliis, et provinciæ Aqui-
tanicæ : in Carn. et provinciæ Aquitanicæ primæ. Sanc-

Burbibus significasse, quid cum religiosis fratribus
nostris Orientis episcopis fidei studiique esset,
quantaque, sub occasione temporalium motuum,
diabolus venenato ore atque lingua mortiferæ doc-
trinæ sibila protulisset; verens ne in tanto ac tam
plurium episcoporum calamitosæ impietatis vel er-
roris periculo, taciturnitas vestra de pollutæ atque
impiate conscientiæ esset desperatione (g) suscepta
(nam ignorare vobis frequenter admonitus non lice-
bat), mihi quoque apud vos tacendum arbitrabar,
dominicæ sententiæ admodum memor, qua post pri-
mam atque iteratam conventionem, eos, qui etiam
sub testimonio 459 Ecclesiæ inobedientes exis-
tent, haberí sicut ethnicos publicanosque jussisset
(*Matth. xviii, 15 et seqq.*).

C in provinciarum Gallicanarum partitione, quam ex-
hibet jam dictus codex Corbeiensis medio sæculo sexto
exaratus, duæ recensentur Aquitanicæ, et primæ
quidem metropolis civitas Biturigum, secundæ au-
tem Burdigalensim. Ita etiam memorantur quatuor
Lugdunenses ac Narbonenses duæ. An data opera
Hilarius provincias illas non distincae nuncupari?

(e) Corb. aliisque complures mss. et *Narbonensi*
plebi. Recinenda cum vetustioribus Colb., Carn., etc.,
vulgata lectio : quasi diceret Hilarius, et ex omni
Narbonensi provincia (cujus metropolis Narbona
et sub ea Tolosa recensetur), præsertim Tolosanis
pleibus et clericis : de quibus præcipua ipsi cura
fuit, quod Rhodanum illorum episcopum, qui, Sul-
picio Severo teste, *natura lenior non tam suis viribus*
quam Hilarii societate Arianis non cesserat, eadem
exsilio conditio implicuerat.

(f) Britanniæ jam sua aetate Christianas fuisse
testatur Tertullianus adversus Judæos n. 4, ubi *Brit-
tannorum inaccessa Romanis loca Christo vero subditæ*
memorat. Hos mediæ sæculæ secundo, Lucii regis et
Eleutherii Papæ temporibus fidem suscepisse scribit
Beda, lib. i hist. gentis Anglorum cap. 4. Neque alios
spectare videtur Hilarius in Psal. xiv, n. 3, ubi narrat
etiam in Oceani insulis plurimas Deo habitaciones ab
Apostolis paratas. Nunc vero indicat ipsos Britannia-
rum episcopos cum Gallicanis conspirasse, ut decer-
tarent adversus Arianam pestem, quæ ipso Beda
teste, libro laudato, cap. 8, perfidæ sue virus non so-
lam orbis totius, sed et insularum ecclesias adspersit.

(g) Editi, suspecta ; emendantur ex melioribus
mss.

2. Galliae episcopis gratulatur ob negatam Saturnino A communionem, ob dannatam Sirmii fidem. — Sed beatae fidei vestrae (a) litteris sumptis, quarum lenititudinem ac raritatem de exsilio mei et longitudine et secreto intelligo constitisse; gratulatus sum in Domino, incontaminatos vos et illas ab omni contagio detestandæ hæresecos persistitis, vosque coparticipes exsilio mei, in quod me Saturninus, ipsam conscientiam suam veritus, circumvento (b) imperatore detruserat, negata ipsi usque hoc tempus toto jam triennio communione, fide mibi ac spiritu cohaerere: et missam proxime vobis ex Sirmensi oppido infidelis fidei impietatem, non modo non suscepisse, sed nuntiatam etiam significatamque dannasse. Necessarium mihi ac religiosum intellexi, ut nunc quasi episcopus episcopis mecum in Christo communicantibus salutaris ac fidelis sermonis colloquia transmiserem: et qui per metum incertorum, conscientia tantum antea meæ, quod ab his omnibus essem liber, gratulabar, nunc jam communis fidei nostræ integritate gauderem. O gloriosæ conscientia vestrae inconcussam stabilitatem! O firmam (c) fidelis petra fundamine domum! O intemerata voluntatis illasam imperturbatamque (d) constantiam! Mansit namque, atque etiam nunc 480 permanet, post synodi Biterrensis professionem, in qua (e) pa-

(a) Si quidem iis litteris didicit, Gallos editam anno 357, confessionem Sirmensem (vel ut constanter exstat in mss. Sirmensem) non modo non suscepisse, sed et dannasse; liquet eas aut exente an. 357 aut an. 358 ineunte ab ipso suis acceptas. Cum autem inconcussa illa in dannam predicta confessione Gallorum constantia Orientalibus innoverit C ante Pascha an. 358, hoc est, prius quam Ancyrae convenirent, necesse est easdem litteras non post mensem Martium an. 358 Hilario suis redditas. Valde enim probabile est, Orientales per ipsum audiisse quod in Gallia factum est. At certe ab Orientalibus ipse non audivit primus, qui ante has litteras de Gallorum fide incertus erat et anxius.

(b) Constantio scil., qui tum Mediolani degebatur. Vides: lib. II ad Constant. n. 2.

(c) Gallos hic laudare videtur Hilarius, quod confessi sint filium Dei, alludens nimirum ad confessionem Petri, de qua lib. II de Trin. n. 23: *Unum igitur hoc est immobile fundamentum, una haec felix fidei petra Petri ore confessa, Tu es filius Dei vivi;* et lib. VI n. 36: *Super hanc igitur confessionis petram Ecclesia ædificatio est.*

(d) Aliquot mss. conscientiam: male; jam enim conscientia stabilitas laudata. Minus male in Carn. sententiam.

(e) In sex mss. patronum, quem commode intelligere esset Saturninum Arelat. Arianarum partium, uti eum vocat Sulpicius p. 263, ducem. Sed cum in vetustioribus legamus patronos; una cum Saturnino designati hic videntur Ursacius et Valens, quorum in concilio Mediolan. an. 355, ad ingrediam hæresim conatus et artes narrat idem Sulpicius pag. 247. Quibus faret quod ait Hilarius in Constant. n. 2, se cum Gallicanis episcopis proxime post Mediolan. Concilium a Saturnini et Ursaci et Valentis communione discessisse, *indulta ceteris eorum consortibus resipicendi facultate.*

(f) Editu excepto Bad., in violataque religio: quod et habent duo mss. sine particula que. Cæteri autem cum Bad., in violata, religiosa: supple, constantia.

(g) Ita præcipui mss. At excusi, conscientia.

tronos hujus hærescos ingerendæ quibusdam vobis testibus denuntiaveram, innocens, (f) inviolata, religiosa.

3. Hæresi prorupturæ non cedunt, proruptum perfrangunt. Ad resipientiam Orientales exemplo suo commovent. — Exspectatis enim sanctæ et indemutabilis perseverantia gloriosum triumphum, non cedendo Saturnini minis, potestatibus, bellis: et cum omnia inchoandæ blasphemiae in Deum certamina moverentur, manentes nunc usque tecum in Christo fideles, neque antea ad occasionem prorupturæ hæresecos cessistis, et nunc omnem ejus petulantiam in prorruptionis congressione fregistis. Vicistis enim, Fratres, cum ingenti fidei communis gratulatione: et geminam habuit illæsæ (g) constantia vestra honor B gloriæ, de integritate scilicet conscientia, et de exempli auctoritate. Nam fidei vestrae imperturbatae inconcussæque fama, quosdam Orientalium episcopos sero jam ad aliquem pudorem nutritæ exinde hæresecos auctæque commovit: et auditis iis quæ apud Sirmium conscripta impiissimo erant, irreligiosorum audaciæ quibusdam sententiarum suarum decretis (h) contradixerunt. Et licet non sine aliquo aurum scandalo et piæ sollicitudinis offensione restiterint: tamen adeo restiterunt, ut ipsos illos, qui tunc apud Sirmium in sententiam Potamii atque (i) Osii, ita et

(h) Illic notantur Ancyranæ synodi decreta. Deinde post verbum contradixerunt, in prius vulgatis subjiciebatur: *Et si diligenter sententia hæc expensa esset, forte totius Traclatus mei ratio non fuisset suspiciosa. Non enim tacuisse illuc, quod non nisi cum scandalo esset audiendum. Quæ verba reliquæ orationi non cohærent, neque existant in mss. probe nota Colbertiis duobus, Germ., Carn. Habentur tamen in veterissimo ecclesiæ Vaticanae codice, Corb. aliisque pluribus. Quis non videat, ex notis apologeticis, de quibus in prefatione dictum est, hanc unam esse, quæ respiciat verba, Et licet non sine aliquo aurum scandalo, etc. Re ipsa enim hæc una sententia probe expensa, relictus non erat locus suspicioni, in quam Hilarius ob hunc tractatum venit, quasi Orientales catholiceæ veritati per omnia congruentes existimari: cum conceptis verbis moncat, quædam in prædicta synodo decreta suis, quæ piæ aures offendenter. Ubi non obscure notat duo postrema decretum, ab Epiphanio relata, hær. LXXXIII, n. 11, quorum altero Patrem non substantia solum, sed et auctoritate patrem asserebant; altero autem hoīnousionem damnabant. Illa quidem in hoc tractatu prudens suppressit Hilarius, quia nimirum Orientales ipsi Sirmium accedentes ea primi reticuerant: sed eorum tamen se conscientium fuisse, tum hic, tum alibi indicat. Quocirca in apologetica nota, pro non enim tacuisse illuc, haud dubie legendum, non enim tacui esse illuc. Item in primis verbis *Etsi diligenter, supervacanea est particula et, neque exstat in mas.**

(i) In antiquis libris Osii nomen cum duplice ss. constanter pingitur, puta, *Ossii.* Tum in vulgatis, ita ut ipsi consentientes. Ex posterioribus mss. restituisimus ita et ipsi, ex omnibus autem sentientes. Quod hic delibat Hilarius, plenius prosequitur num. 78 et 79, ubi declarat quosdam *coacta ignorantiae sue professione* et nova subscriptione, quanvis sibi suspecta, dannasse quod fecerant; tum vero Ursacium et Valentem nominatim exagitat, ut quibus ignorantiam obtendere minime licuerit. Quin hæc illorum coacta subscriptio proxime post Ancyranam synodum contigerit, quando scil. Basilius aliique legati hujus

ipsi **481** sentientes confirmantesque, concesserant, ad professionem ignorantiae errorisque compellerent; ut ipsi rursum subscribendo damnarent quod fecerant. Quod utique ideo (*a*) fecerunt, ut aliud ante damnarent.

4. Quorūnam devitent communione. — Sed tenet etiam nunc invicta fides vestra spectabilem (*b*) conscientiae suae gloriam: et nihil subdolum, nihil ambiguum, nihil trepidum agere contenta, (*c*) securi in Christo libertatis suae professione persistit, ab eorum se communione, qui episcopos blasphemias suis contradicentes in exilio detinent, abstinent, neque se in injusti judicii reatum per asseverum dissimulationis subdole aggregando. Nam post multam et gravem omnium nostrum ob eas res, quæ irreligious ab impiis gerebantur, dolorem, ex eo (*d*) intra nos tantum communio dominica continetur, ex quo his perturbationibus vexari Ecclesia consta est, ut exsultent episcopi, dentutenter sacerdotes, plebes terrentur, fides porclitetur, humano arbitrio ac potestate doctrinæ dominice decreta statuantur. Hoc fides illæsa vestra neque nescire se simulat, neque pati posse proficitur, non se extra conscientia crimen futuram intelligens ex ipso dissimulationis assensu.

5. Epistolæ hujus occasio. — *Operis difficultas.* — Et quidem quanvis in omnibus, quæ gessisti et geritis, constantem fidei vestræ libertatem et securitatem testemini; tamen etiam in eo ferventis spiritus ardorem probatis, quod nonnulli ex vobis, quorum ad me potueront scripta deferri, que exinde Orientales in fidel professionibus gerant et gesserunt, significari vobis humilitatis meæ litteris desiderasti: etiam hoc mihi onus imperitissimo atque indoctissimo omnium synodi decreta ad Imperatorem detulerunt, nulla videtur dubitandi ratio. Sed et ingens suspicio est, huc referenda esse, que ait Germinius Fragmento xv, n. 5, nimurum Basilio, Eleusio, Valente, etc., praesentibus coram imperatore habitam usque ad noctem de fide disputationem (nisi fallit conjectura, illis Ançyrana decreta, his subjectam Osii blasphemiam defendantibus): tum vero omnium calculo electum fuisse Marcum Arethusum ad conscribendam formulam, cui singuli subinde subscripterint. Existimari etiam posset Germinius formula hujus a Marco conscriptive verba expressisse Fragmento xiii, ubi Verum Dei filium ante omnia genitum, divinitate, charitate, maiestate, virtute, claritate, rita, sapientia, scientia, Patri per omnia similem proficitur. Hac enim videntur consulto opposita Osiane blasphemiae, qua Patrem honore, claritate, maiestate atque ipso nomine patris Filio esse majorem pronuntiant. Unum tamen hoc nos moveat, cur Hilarius in hoc Opere, in quo omnes Orientalium formulas pollicetur, hanc postremam reticuerit, quam ut publicaret, maxime ad scopum ipsius pertinebat. Quanquam reponi queat, hoc unum de illo congressu tum disseminatum esse, quod Ursacius, Valens aliquis super ignorantiam delinquisse professi, Basili socio rumque plœtis subscriptissent; formulam vero ibi editam singulos apud se secretam tenuisse.

(*a*) Editi, fecerant. At mss. fecerunt: quod de Orientalibus dictum videtur, et sententie superioris quædam repetitio: puta, ideo coegerunt illos ad subscribendum, ut hac subscriptione damnarent quod Siruī anteagerant.

A ex affectu charitatis addentes, ut quid ipse super omnibus dictis dorunt sentiem indicem; cum difficultatum sit sensum ipsum proprio meso fiduci, secundum intelligentiam (*c*) interioris affectum loquende proferre, ne dum modo facile sit intelligentiam eorum quæ ab aliis dicuntur exponere.

6. Quæ conditione dobeat legi Operis nullitas. — Oro autem vos per Domini misericordiam, et quia (*f*) mihi ad vos de divinis, ut **482** voluistis, robis et de fidei nostræ intemperata conscientia erit per has litteres sermo, ne quisquam de me ante sermonis confirmationem per litterarum exordia existimat judicandum. Iniquum est enim, non comperta usque ad finem ratione dictorum, prejudicata sententiam ex initio quorum causa adhuc ignoretur afferre: cum non de inchoatis ad cognoscendum, sed de absolutis ad cognitionem sit judicandam. Est enim mihi non de verbis, ut Dominus senectiæ meæ cunctus est, sed de quibusdam nianum apud se canitis et prudentibus metus, (*g*) non intelligentibus per beatum Apostolum sibi, ne supersaperent, præceptum (Rom. 2u, 3): quos vereor nolle omnia ea, quorum absolutio a me in confirmatione erit praestanda, (*h*) cognoscere, dum verum intelligi ex his quæ absolvuntur evitam. Sed quisque fratre legenda et cognoscenda suscepit, medium sibi atque mihi patientiæ fideli indulget, et usque ad solutionem universa (*i*) percenscat. Forte enim omnis hic fidei meæ sermo præstabit, ut neque furtivi haeretici quod volunt fallant, et perfecti catholici quod desiderant consequantur.

7. Quid complectatur. — Obsequor igitur Charitatis Vestræ impatientissimæ voluntati: et omnes fides, quæ post sanctam synodum Nicænam diversis temporibus et locis editæ sunt, cum sententiæ om-

(*b*) Carnutensis codex cum paucis aliis, constantia male. Quippe Hilarius primum posuit Gallorum constantiam duplice gloria ornatam, ob exemplum sciencie, et ob conscientie integratatem. Tum quid prouferit eorum exemplum explicuit. Nunc quæ sit illæscens ipsorum conscientie gloria enarrat.

(*c*) Septem mss. secura.

(*d*) Quos spectet illud intra nos, aperit nnn. 8, ubi qui ad synodum in Bithynia erant acciti, iudicantur quod a ceteris extra Gallias abstinerent. Negata autem videtur litterarum dimittaxat ac mysteriorum communio, non colloquiorum. Nam quemquam cum haereticis colloqui, numquam se criminis toco duxisse testatur Hilarius ipse lib. in Constant. n. 2.

(*e*) Vocabulum interioris, quod in una tantum Mir. editione exprimitur, existat in omnibus mss. Quam in explicanda propria fide sibi diffidat Hilarius, visesis lib. ii de Trin., n. 5 et seqq., et lib. xi, n. 44.

(*f*) Lips. et Par., quia nihil ad vos: emendant alii libri.

(*g*) In mss. non intelligentium. Mox in carn., ne superbe saperent. In Corb. a secunda manu, ne superba superent: quod exinde in pluribus aliis obtinuit. Liberorum aliorum lectionem confirmat gratus sermo μη ὑπερποντῶν, necon illud lib. x de Trin. n. 53: Nonne incumbet supersapere volentibus stultitia?

(*h*) Ita mss. ubi in vulgatis, cognosci.

(*i*) Vetus codex Colb. cum Germ., pergens eat. Adeo non credit Hilarius catholicos esse, quorum confessiones catholice exponit, ut eos etiam furtivos haereticos existimari posse subinde insinuet.

nium atque etiam verborum additiis per me expositiōnibus destinavi. In quibus si quid (a) vitiōse inesse intelligitur, nemo mihi vitium potest assignare dictorum : internuntius enim, ut voluistis, sum ipse, non conditor. Si quid vero rectum atque ex doctrinis apostolicis (b) praeſcriptum deprehendit, nemo ambigit non interpretantis in eo esse gloriam, sed auctoris. Ego tamen quae gesta sunt, fideliſter transmisi : vos an catholicā, an heretica sint, fidei vestre judicio comprobate.

8. Quis scopus. Orientalium et Gallorum mutuae suspicioneſ. — Quamquam enim responderi litteris vestris necessarium fuerit, quibus communionem mihi dominicām fidei vestræ scriptis miseratis ; et quidem etiam ex vobis ad synodum quae in Bithynia (c) futura videbatur 463 acciti, armisima fidei (d) constantia intra communionem se meam contineentes, a ceteris extra Gallias abstinerent : et dignum sane erat episcopali ministerio ac voce, in tanto hereticorum furore, aliqua vobis cum per litteras pīe fidei consilia conferre. Non enim cum corporibus nostris exsulans, vincutum ac detentum esse potuit Dei verbum, ut non communicari vobissem posset ubicumque (Vid. l. x de Trinitate, n. 4). Sed maxime cum compressem synodos (e) in Ancyra atque Armino congregandas, et a singulis provinciis Gallicanis binos vel singulos eo esse venturos ; ea, quae inter nos atque Orientales episcopos mutuis suspicitionibus detinēt, per me, qui in Orientis partibus continebar, exponenda vobis, licet jam scientibus, atque edenda existimavi : ut cum hanc prorūpūtatem a Sirmio heresim et vos condemnassetis, et illi cum anathemate judicasseſtis, sc̄retis tamen in cuius fidei professione id ipsum, quod vos gesseratis, etiam

(a) Editi, vitiōsum : refragantibus mss. Verba haec, si quid vitiōse inesse, neconꝝ internuntius sum ipse, non conditor : si quid vero rectum, etc., in ipsas Orientalium formulæ cadunt, non in earum interpretationeſ; sūntque limentis, ne quas benigne excusat, ap̄probare videatur.

(b) Addimus ex mss. et Mir., praeſcriptum : quod in aliis editis omisſum erat. Proxime Hilarius, ut jam observatum, pruſtenter reticens quid de Orientalium fide ipse sentiret, eam etiam hereticam posse judicari non diffitetur.

(c) Nicomedie videlicet, ubi propter terræ motum quo hac urbs die 24 Augusti an. 358 concidit, nequii celebrari, ut narrant Socrates, lib. II, c. 37, et Sozomenus, lib. IV, c. 16.

(d) Plures mss., sed non potiores, conscientia. Ex iis, quae hic scribit Hilarius, confici quidam putant, episcopos Gallicanos ad synodum Nicomedensem accitos, jam ad ipsummet in Phrygiām usque pervenisse, cum hoc opus aggressus est. At non necessaria est haec consecutio. Quid enim vetal, quominus eos intra suam ipsius communionem se continentis eo sensu nunc dicat, quo superius, num. 2, dixit, Galliarum episcopos sibi fide ac spiritu coherrere, et quo eosdem nūm. 4 laudavit, quod in proposito persisterent ab eorum se communione abstinendi, qui episcopos heresi adversantes in exilio detinēt? Quod sane etiam Galliarum fnes non egressis prestare eis licuit. Sed quidquid sit, illi ab episcopis qui non escent Galli abstinnerunt, ut decreto superius, num. 4, memoratio parerent.

A ab Orientalibus episcopis esset effectum ; et vos, quos maxime vellem futuris synodis probabiles elucere, non patcer uno atque eodem apostolicā fidei sensu (f) catholicā sentientes, aliqua saltem a catholicā fidei sinceritate, ignorata verborum opinione, differre.

9. Orientalium adversus Sirmii formulam decreta cur hic relata. — Et quidem rectum ac conveniens existimo, ut ante quam de verborum suspicionibus ac dissensionib⁹ in eo sermonem, ea quae ab Orientalibus episcopis adversum conscriptam apud Sirmium heresim dicta ei constituta sint, verbis quam possim absolutissimis demonstrem : non quod non ab aliis plausim 464 omnia edita sint ; sed quod (g) ex grācio in latinum ad verbum expressa translatio afferit plurimq̄e obscuritatem, dum custodita verborum collatio eandem absoluteonem non potest ad intelligentiae simplicitatem conservare.

10. Sirmii formula quid tentatum. — Meministi namque in ea ipsa scripta proxime apud Sirmium blasphemia id tentatum ac laboratum fuisse, ut dum Pater unus et solus omnium Deus prædicatur, Deus esse Filius negaretur : et dum de hominio ac de humerio taceri decernitur, id decretum esse, ut aut ex nihilo ut creatura, aut ex alia essentia ut consequentia creaturarum, et non ex Deo Patre Deus Filius natus confirmaretur. Tum porro in eo, quod honore, dignitate, claritate, maiestate Pater major diceretur, id esse quæſitum, et Filius his omnibus, quibus Pater major est, indigeret. Postremo dum ignorabilis nativitas ejus asseritur, per hoc ignorantiae decretum, nescire quod ex Deo sit juberemur : perinde quasi juberi decernique possit, ut quis aut quod ignoraturus sit sciat, aut quod scierit ignoret.

(e) Abest in a mss. Solus Hilarius meminuit Ancyram, post Nicomedie cladem, congregandæ synodo fuisse designatam. Non repugnat tamen Sozomenus, lib. IV, c. 16, ubi refert varia a diversis loca ad hoc fuisse proposita. Neque alienum erat ab ingenio Basili, cui huius rei cura demandata erat, ut ipse civitatem cui præerat eligeret. Illud quoque singularē est quod ait, aliquos dimittaxit et singulis provinciis Arminium et Ancyram esse venturos. Sozomenus enim eti⁹ memorat, lib. IV, c. 16, episcopose qualibet gente selectos Nicomediam accersitos fuisse, ut vice omnium provinciæ suæ episcoporum in concilio residerent, et iudicio interessent : ibidem tamen testis est D Imperatorem, ubi mutantuſa conciliū locum rescivit, mandasse ut non jam ex singulis provinciis singuli, sed omnes quotquot valerent convocarentur.

(f) Aliquot mss. catholicæ.

(g) Baronius ad an. 357, n. 11, falso existimat, haec ad blasphemam Sirmiensis fidei professionem referenda esse : atque inde perperam concludit, n. 13, Hilarium in germanam prædictæ confessionis editionem, qua latine conscripta fuit, nequaquam incidisse, sed in græcam. Quis enim non videt, haec de iis dicta esse quæ Orientales Aneyræ constituerint? Sed magis stupendum, quomodo ex hoc loco decipi potuerint Erasmus, Scultetus atque Gillotius, ut totum hoc opus a Græci editum, et ab Hilario latine dimittaxat donatum putaverint. Ille mirari subit antiquorum in transferendis et græco in latinum scriptis religionem. Vix enim, uti præmonimus, magis ad verbum exprimi queant sequentes Hilarii versiones.

Ipsam autem ex solido impiissimæ blasphemiae pes-
tem invitus licet subdidi, ut (a) responsionum, quæ
e diverso ab Orientalibus positæ sunt, absolutius et
virtus et ratio nosceretur, quibus (b) studii fuit, ut
secundum intelligentiæ suæ sensum omnibus hære-
tiorum artibus contrairent.

(c) Exemplum Blasphemie Apud Sirmium per Osium
et Potiam conscriptæ (anno 357).

11. *Deum esse unum. Substantia vocem tacendam.
Patrem Filio esse maiorem.* — (e) Cum nonnulla putare-
tur esse de fide 465 disceptatio, diligenter omnia
apud Sirmium tractata sunt et discussa, præsentibus
sanctissimis fratribus et coepiscopis nostris, Valente,
Ursacio et Germinio (d). Unum (e) constat Deum
esse omnipotentem (f) et patrem, sicut per univer-
sum orbem creditur: et unicum filium ejus Jesum
Christum Dominum salvatorem nostrum, ex ipso
ante sæcula genitum. Duos autem deos nec posse nec

(a) Responsiones Ancyranorum Patrum non sunt
quidem per se primo positæ adversus subjectam
Sirmensem formulam, sed adversus Eudoxii, Acacii
aliorumque Actiæ fautorum Antiochiæ congregatorum
sententias et verba, quæ ab Epiphanio, hær. LXXXIII,
n. 21, describuntur. Quia tamen in his Eudoxius ac
socii cum Sirmensi formula congruabant, atque
illius auctorum exemplo provocati ad ea in publicum
proferenda animum addecerant; eadem decreta, quæ
adversus Eudoxii et asseclarum sententias per se po-
sita sunt, non dubium est posita esse adversus Sirmensem blasphemiam.

(b) Expressa est hic in aliquot mss. vocula id, quæ
in posterioribus reticetur.

(c) Titulum hunc ab ipso Hilario præfixum, nihil
est cur apud Athanasium et Socratem requiramus.
Subjectam autem formulam Osium non tam scripsisse
putandus est, quam subscriptione sua ratam fecisse:
et hoc, uti testes sunt Socrates, lib. II, c. 31, ac So-
zomenus, lib. IV, c. 6 et 12, vi tormentorum compul-
sus, et ut Sulpicius Severus, lib. II, ex perditis Hila-
rii epistolis tradit, centenario major. Forte tamen
eam Osii esse ideo scripserit Hilarius, quia ipsius
nomine illam circumferebant Ariani. Qua de re Phœ-
badius Agenn: *Non sum nescius... antiquissimi sacer-
dotis et prompte semper fidei Osii nomen quasi quem-
dam in nos arietem temporari.* Qui immisum arietem
prudenter retorquet his verbis: *Si nonaginta fere an-
nis male creditit; post nonaginta illum recte sentire non
credam.* Eamdem Osio adscriptam vidisse videtur Epi-
phanius, hær. LXXXIII, n. 14, ubi ait: *Ecclesiam con-
demnare se posse putarunt illi litteris, quas ab venera-
bili episcopo Osio per fraudem abstulerunt, in quibus
dissimilis essentia legitur.* Cui suffragatur Sozomenus,
lib. IV, c. 12. Inter eos quoque, qui hanc formulam
conscripterunt, Osium recenset Vigilius Taps., lib. V
contra Eutych. Illius tamen autores precipuos suis
Ursacium, Valentem, atque Potiam Phœbadius
non obscure significat. Huc spectat illud Sozomeni,
lib. IV, c. 12, quod cum agentibus Ursacio, Valente
et Germinio consensisset Osium, ut neque homousion
neque homœusion usurparetur, etc.: *Ad eos, utpote
qui Osii super ea re litteras expressissent, epistolam
misit Eudoxius, gratias agens Valenti, Ursacio et Ger-
minio, eorumque ministerio adscribens, quod Occiden-
tales recte sentirent. Demum Hilarius ipse, cum lib. in
Constant., n. 24, ejusdem formulæ dicta deliramenta
Osii et incrementa Ursaci et Valentis nuncupat, quid
sibi vult aliud, nisi eam ab Osio quidem ex parte
scriptam, ab Ursacio autem et Valente adiunctam
suisse?*

A debere prædicari; quia ipse Dominus dixit: *Ibo ad
patrem meum et ad patrem vestrum, ad Deum meum et
ad Deum vestrum (Joan. XX, 17).* Ideo omnium Deus
(g) unus est, sicut Apostolus docuit. An *Judeorum
Deus tantum? nonne et gentium? Imo et gentium.*
*Quoniam quidem unus Deus, qui (h) justificat circum-
cisionem ex fide, et præputium per fidem (Rom. III, 29,
30).* Sed et catena convenerunt, nec ullam ha-
bere potuerunt discrepantium. Quod vero (i) quos-
dam aut multos movebat de substantia, quæ græce
usia appellatur, id est (ut expressius intelligatur),
homousion, (j) aut quod dicitur homœusion, nullam
omnino fieri oportere mentionem; nec quemquam
prædicare (k) ea de causa et ratione quod nec in di-
vinis Scripturis contineatur, et quod super hominis
scientiam sit, nec quisquam possit nativitatem Filii
enarrare, de quo Scriptum est, *Generationem ejus
quis enarrabit (Esai. LIII, 8)*? Scire autem manifes-
tum est solum Patrem quomodo genuerit filium suum,

(d) Apud Athanasium et Socratem additur hic, et
aliis. Nullos alios Eudoxius loco Sozomeni mox me-
morate nominat. Huicne conventui interfuerit Con-
stantius, incertum. Sed si interfuisset, nonne Ursac-
ii et Valentis intererat ut id declararent, quo for-
mulæ suæ accederet auctoritatis robur? An vero hoc
tacuere, ut Catholicis solum Osii nomen magis impo-
neret? Certe interesse potuit, qui anno 357, Sirmium
bis accessisse legitur. Ammianus quippe, lib. XVI,
scribit, Constantium 4 kal. junias ab Urbe prosecu-
tum per Tridentum in Illyricum iter festinasse ac
Sirmium venisse. Rursum Sirmili eum exstisse
mense decembri, fidem facit data ab eo lex 27 Cod.
Theod., de Apellationibus; cum intermedio tempore
Mediolani cum moratum esse pateat ex variis legum
subscriptionibus. Jam de tempore hujus synodi, an
medio, an exente hoc anno habita fuerit, quæritur.
Ex Hilarii verbis ea inter hanc et Ancyranam syno-
dum debet intercedere temporis mora, ut commode
potuerit illius formula in Gallias deportari, deinde
Gallicanorum episcoporum convocari synodus, hujus
synodi decreta in Asiam ad Hilarium, et ab Hilario
ad Orientales perferri, qui Gallorum exemplo exci-
tati, Ancyranam synodum coegerint. Quocirca pro-
babilior est sententia eorum, qui hunc conventum
Sirmensem circa medium annum 357 habitum
censerent.

(e) In græcis exemplaribus Athanasii et Socratis,
συνέτριψεν, constitit. Phœbadius tamen cum nostro
Hilario legit constat.

(f) Sic mss. At particula et in vulgatis, neconon
apud Phœbad., Athanas. et Socrat. desideratur.

(g) Athanasius et Socrates non exprimunt voca-
bulum *unus*.

(h) In posterioribus mss. *justificavit.* Cum græce ha-
beatur δικαιώσει, nec quidquam in antiquis libris
solemnis sit, quam ut *b* in *u* mutetur, facile danus
legendum esse *justificabit*.

(i) Lips. et Par., quosdam haud multos. Alii vero
lib. quosdam aut multos: quod græci verterunt,
πολλοὺς τενα.

(j) Sic optimus codex Colb. cum Germ. sicque le-
gendum constat ex græcis exemplaribus. At vulgati
homousion quod dicitur aut homœusion. Deest autem
in mss. Carn., Corb. ac pluribus aliis, aut quod dici-
tur homœusion.

(k) Bad., Er. et Mir., *eadem esse ratione*; Lips. et
Par., *ea de causa ratione*: emendantur ex mss. et
græca versione διὰ ταῦτα τὴν αἰτίαν καὶ διὰ τούτου
τὸ λογισμόν.

et Filium quomodo genitus sit a Patre. Nulla ambiguitas est, majorem esse Patrem. Nulli potest dubium esse, Patrem honore, dignitate, (a) claritate, majestate, et ipso nomine patris majorem esse Filio, ipso testante, *Quime misit, major me est* (*Joan. xiv, 28*). Et hoc catholicum esse, nemo ignorat, duas personas esse Patris et Filii, majorem **466** Patrem, Filium (b) subjectum cum omnibus his quae ipsi Pater subjicit. Patrem initium non habere, invisibilem esse, immortalem esse, (c) impassibilem esse. Filium autem natum esse ex Patre, Deum ex Deo, lumen ex lumine. Cujus Filii generationem, ut ante dictum est, neminem scire nisi Patrem suum. Ipsum autem Filium Dei Dominum et Deum nostrum, sicut legitur, carnem vel corpus, id est, hominem suscepisse ex utero virginis Mariae, sicut Angelus prædicavit (*Luc. i, 31*). Ut autem Scripturæ omnes docent, et præcipue ipse magister gentium Apostolus, hominem suscepisse de Maria Virgine, per quem compassus est. Illa autem (d) clausula est totius fidei et illa confirmatio, quod Trinitas semper servanda est, sicut legimus in Evangelio: *Ite et baptizate omnes gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (*Matth. xxviii, 19*). Integer, perfectus numerus Trinitatis est. (e) Paracletus autem Spiritus per Filium est; qui missus venit juxta promissum, ut Apostolus et omnes credentes instrueret, doceret, sanctificaret.

12. *Essentia et substantia quid. Ancyra Synodus ann. 358. Filius ut imago non solo nomine alias a Patre. — His itaque tot et tantis impietatis professionibus editis, has rursum e contrario Orientales episcopi in unum congregati sententiarum definitiones*

(a) Hoc ipsum totidem verbis exprimit Phœbadius. At hæc duas voces *claritate, majestate*, una græca θεότητα apud Athanas. et Socrat. redduntur.

(b) Apud Athanas. *subjectum Patri Filium*, quomodo legisse videtur et Phœbadius.

(c) Prudenter in hæc Phœbadius: *Hæc ideo proponunt, ut contraria his Filio adscribant ... qui si initium habere probatur, merito mortalis, merito passibilis creditur.* Primam hæreticorum confessionem simili arte contextam ad monut noster Hilarius lib. iv et vi de Trin. Maxime vero laudato Phœbadio displicent subjecta inferius verba *per quem compassus est*: quasi scil. duo fuerint patientes, homo assumptus, et assumens Filius. Unde Athanasius, lib. de salutari Adventu J. C. pag. 643, eos cum Arianis blasphemare incusat, qui *Deum per carnem passum esse et resurrexisse dicunt; cum Scriptura doceat, per Deum in carne ejus passionem contigisse, non Deum per carnem passum esse.*

(d) In vulgatis, clavis. Rectius in mss. *clausula*, id est, *summa*: quod græce versum est κεφαλαιον.

(e) In mss. *constanter Paracletus, aut Paraclytus*.

(f) Supple, *res eorum*. Hoc altero orationis membro explicatur *essentia genita*, sicut superiori non nata.

(g) Non aliam prestat Phœbadius substantiæ notionem: *Substantia enim, inquit, dicitur id quod semper ex se est, hoc est; quod propria intra se virtute subsistit: quæ via uni et soli Deo competit.* Vocis utriusque distincta ratio explicatur Fragmento II, n. 32.

(h) Quas scil. Ancyra ann. 358, paulo ante diem Paschæ congregati conscripserunt ad comprimentam Anomœorum impietatem. Eudoxius enim cum auisset quid Sirmii egissent Ursacius, Valens ac so-

A condiderunt. Sed quia frequens nobis nuncupatio essentiae ac substantiæ necessaria est; cognoscendum est quid significet essentia, ne de rebus locuturi, rem verborum nesciamus. Essentia est res quæ est, vel (f) ex quibus est, et quæ in eo quod maneat subsistit. Dici autem essentia, et natura, et genus, et substantia uniuscujusque rei poterit. Proprie autem essentia idcirco (g) est dicta, quia semper est. Quæ idcirco etiam substantia est, quia res quæ est, **467** necesse est subsistat in sese; quidquid autem subsistit, sine dubio in genere vel natura vel substantia maneat. Cum ergo essentiam dicimus significare naturam vel genus vel substantiam, intelligimus ejus rei quæ in his omnibus semper esse subsistat. Nunc igitur præscriptas ab Orientalibus fidei definitiones (h) recenseamus.

B I. « Si quis audiens imaginem esse Filium Dei invisibilis, idem dicat esse imaginem Dei, quod et Deum invisibilem: quasi non consitens vere filium, anathema sit (i). »

13. *Item alias est, ut accipiens a Patre vitam. — Exclusa est assertio volentium nominibus tantum Patrem et Filium prædicare; cum quando imago omnis, ejus ad quem coimagineatur species indifferens sit. Neque enim ipse sibi quisquam imago est; sed eum, cuius imago est, necesse est ut imago demonstret. Imago itaque est rei ad rem coequandæ imaginata et indiscreta similitudo. Est ergo Pater, est et Filius: quia imago Patris est Filius; et qui imago est, (j) ut rei imago sit, speciem necesse est et naturalam et essentiam, secundum quod imago est, in se habeat auctoris.*

C ii, multum inde eis gratulatus, ipse etiam Aetii hæresim, quantum poterat, promovere studuit. Qua de re, qui ecclesiæ dedicandæ gratia Ancyram convernenter, Georgii Laodiceni litteris admoniti, quotquot commode potuerunt convocare, sibi adjunxerunt, ut Eudoxii conatus retunderent. Basilius epist. LXXIV, Concilii hujus meminit, vocatque σύλλογον: quæ vox non, ut putat vir alias eruditus, colloquium sonat, sed conventionem, nimurum a συλλέγω convoco. Gesta illius narrat Sozomenus lib. IV, c. 13. Consulendus ea de re Epiphanius, hær. LXXXII, n. 2, etc. Qui quidem ibi, num. 40 et 44, synodi hujus decreta plura refert quam noster Hilarius: quia videlicet ea recent set quæ Ancyra sunt edita, Hilarius vero, uti ex nota sequenti palam dicit, quæ a synodi legis Sirmium delata et publicata.

(i) Proxime post anathema sit, apud Bad., Er., Mir. et in pervetus ms. S. Petri Vatic. sub uno eodemque contextu sequitur: *Expositiones omnes, si quid habent criminis, intra se habent; cæterum non habere in publica facie existimantur. Sed quia scienc ea sola Sirmium esse delata.* Ilac altera nota apologetica declarat Hilarius, nullas definitionum earum, quas solas ab Ancyra synodi legis Sirmium esse delatas sciret, in publica facie et secundum verborum sonos, quidquam habere quod reprehendendum videatur, quamvis fraudem sub speciosis verbis latenter non neget. Quæ nota male quidem in prædictis libris locum in textu obtinuit: sed tamen non sine injuria a Lipsio prorsus suppressa fuit. Cum autem æque respiciat omnes Ancyranas definitiones inferius relatas; primæ huic non postponi debuit, sed potius anteponi. Magis etiam placet eas solas . . . delatas.

(j) Editi, ut vere imago sit. Expressius ms., ut rei

II. « Et si quis audiens Filium dicentem, Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic et Filio dedit vitam habere in semetipso (Joan. v, 26), eundem dicat, qui accepit a Patre vitam, qui confitetur (a) et hoc idem, Ego vivo propter Patrem (Joan. vi, 57), quod et illum qui dederit: anathema sit. »

14. *Filius essentia non dissimilis patri eo quod imago illius sit.* — Discernitur persona accipientis, et dantis; ne ipse idem sit unus et solus. Cum enim in anathemate sit, qui solitarium atque unicum in accipientis et dantis professione crediderit; non potest intelligi ipso atque unus a se accepisse, qui dederit. Neque enim 400 ipse solus est, qui vivit, et per quem vivit; quia alius est sibi vivens, alius proficiens se vivere per auctorem: et unum atque eundem 400 immo profitebitur, qui vita utatur, et per quem sit causa vivendi.

III. « Et (b) si quis audiens unigenitum filium invisibilis Dei similem, non dixerit essentia Filium, qui est imago Dei invisibilis, cujus imago et juxta essentiam intelligitur: quasi non vere dicens filium, anathema sit. »

15. *Item eo quod sicut Pater, ita ipse vitam habet in semetipso. Vita Patris et Filiī, ipsa utriusque essentia.* — Indiscreta confirmatur indissimilis natura. Cum enim unigenitus filius Dei, et imago invisibilis Dei sit; necesse est per speciem atque naturam similitis (c) essentiae sit. Ant quomodo inter Filium atque Patrem natura discernitur generis indifferentis; cum in his, quae Patris sunt propria, subsistens Filius per naturam in se genitam consistat, gloria sci-

imago sit, id est; non solius speciei ac formae externe, sed internae rei ac naturae. *Imagines enim ceteras*, ut dicitur lib. vii, de Trin. n. 37: ex diversis aut metallis aut fucis aut generibus aut artibus reddunt corum species, quorum sunt imagines institutae: sed non praestant res ipsas. Hinc facile apparet, in superiori decreto, ubi daimonius qui imaginem Dei idem dicat esse quod Deum, imagine non negari idem natura, sed subsistens ac persona.

(a) Particulam et addimus ex uno ms. Colb. et altero Sorbon. Deinde in plerisque, hoc id est, non hoc idem. Mox soli vulgati quem et illum, pro quod et illum. Haec sententia sic grece enuntiatur: ταῦτον λέγετον εἰδηφότα παρὰ τῷ Πατέρᾳ τὸν ζωὴν, καὶ ὁμολογοῦντα τὸν κάρον διὰ τῶν Πατέρων, τῷ δεδώκτῳ, ἀνάθεμα ἔστω.

(b) Graece apud Epiph. definitionem superiorem haec antecedit, cuius initium sic enuntiatur: εἴ τις εἰκόνα ἔχοντα τὸν μονογενὴν Τίον τοῦ ἀρόπετου Θεοῦ, ἀνύμων λέγοι καὶ κατ' οὐσίαν τὸν Τίον, hoc est, Si quis audiens unigenitum filium esse invisibilis Dei imaginem, dissimilem etiam secundum essentiam filium dixerit.

(c) Sic mss. duobus exceptis, cum quibus editi præsse fererant, essentia sit.

(d) Plures mss. essentia. Retinendum cum potioribus essentiæ; ita ut vox, bonis, aut similis tacita intelligatur: pata, cum in his bonis, gloria scilicet, virtutis, etc.

(e) Editi, quanta est, formam. Eodem sensu intelligenda est lectio, quam exprimimus e mss.

(f) Pro similibus non dicat, grece habetur ἀρόποτος λέγοι, id est, dissimilem dicat.

(g) Sic mss. At editi, ipso testante. Grece, διαμαρτυρούμενος.

(h) In excusis et scriptis, in quibus Hilarii et synodi verba titulis ac notis quibusdam distinguuntur,

A licet, virtutis, potestatis, invisibilitatis, (d) essentiæ? Atque ita in his paribus divinitatis bonis intelligitur neque ille minor esse, cum filius sit; neque hic præstare, cum pater sit: cum patri filius et coimagnatus ad speciem sit, nec sit dissimilis in genere; quia diversitatem substantię geniti ex substantia patris filii similitudo non recipit, et omnem in se divinitatis paternæ, qualis et (e) quanta forma est, invisibilis Dei filius et Imago complectitur: et hoc vere est esse filium, paternæ scilicet formæ veritatem coimaginatur in se naturæ perfecta similitudine retulisse.

IV. « Et si quis audiens hoc, Quomodo enim Pater habet vitam in semetipso, sic et filio dedit vitam habere in semetipso (Joan. v, 26); (f) similem non dicat etiam juxta essentiam Filium Patri, (g) testantem quod sic habet quemadmodum 400 dixit: anathema sit. (h) Manifestum est enim, quod (i) quæ vita in Patre intelligitur, substantia significata; vita quoque Unigeniti, quæ ex Patre generata est, essentia intellecta, ita similitudinem essentiæ ad essentiam significat. »

16. Connectitur, tali confessione originis suæ, indiscreta naturæ perfecta nativitas. Quod enim in utroque vita est, id in utroque significatur essentia. Et (j) in vita quæ generatur ex vita, id est, essentia quæ de essentia nascitur, nam non dissimilis nascitur, scilicet quia vita ex vita est, tenet in se originis suæ indissimilem naturam; quia natæ et gignentis essentia, id est, vita quæ habetur et data est (nempe a Patre et data est Filio), similitudo non discrepat. Quod enim ex se Deus, cum (k) ex naturæ suæ simi-

subsequens sententia notatur velut Hilarii, quamvis synodi eam esse ex Epiphanio perspicuum sit.

(i) Ita mss. Editi vero, quod vita in Patre hic intelligitur... vita quoque in unigenito... significetur connectitur. Graecis litteris dum scrupulose adligavit Hilarius, illas paulo obscurius latine redditum. Sic autem grece habetur: πανεπίστημα γέρα ὅτι τὸς ζωῆς ἐν τῷ Πατέρι νοούμενος οὐσίας σημανούσεσσας, καὶ τὸς τοῦ τοῦ πονηρεύοντος τὰς ἐκ τοῦ Πατέρα γεγενημένας οὐσίας κρουμάντις, τὸ δύτικας τὸν ὄμοιοτάτα τὰς οὐσίας πρὸς γόνιαν σημανεῖ, id est, Manifestum est enim, cum vita in Patre intelligitur, significetur essentia; vita quoque Unigeniti, quæ ex Patre generata est, essentia intelligatur; vice ita (in his, ita et Filio dedit, etc.), essentia cum essentia similitudinem significari. Menterem suam aperiuunt Orientales in præmissa epistola apud Epiph., n. 8, his præsertim verbis: Neque enim aliud Pater, aliud vita quæ est in ipso; sed ipse sine ulla compositione vita est Pater. Porro sicut habet, sic et Filio dedit, nimirum citra compositionem: quasi dicentur, sicut Pater vitam habet in semetipso, id est, vitam sine compositione, vitam quæ non alia sit a semetipso, alia ab ipsis essentia; adeo ut ipse sit vita sua, vita ipsis sit ipse: ita Filius cum accipiat vitam in semetipso, habet quoque vitam compositionis expertem; et cum habeat sicut Pater, habet essentiam essentiæ ipsis similem. Unde Hilarius infra verba illorum in hunc fere modum explicat: Nihil aliud habet Pater quam quod dedit: dedit autem vitam quæ ab ipsis essentia non discrepat: Patri igitur Filius secundum essentiam similes est.

(j) Adjudicimus in auctoritate mss. Unde et eadem particula mox supplenda est ante essentia, quasi, id est in essentia.

(k) Ita melioris notæ mss. Alii vero omittunt præ-

litidine, genuit; non deseruit, (a) in quo ingenita si militudo, naturalis proprietatem substantiae. Non enim aliud habet, quam dedit: et sicut vitam habens, ita habendam dedit vitam. Ac sic quod de essentia, tamquam vita ex vita, simile sui secundum essentialiam nascitur, nullam diversitatem ac dissimilitudinem admittit; (b) nascens et gigantis essentia.

V. « Si quis condidit vel creavit me (Prov. viii, 22), et genuit me (Ibid. 25) ab eodem audiens, hoc genuit me (c) non tam ex similitudine essentiali intellegat, sed (d) idem esse dicit genuit me, et condidit me: quasi noui dicens Filium (e) de Deo perfectum (f) ex duobus nominibus significatum filium (sed per duo nomina, hoc est, candidit me, et genuit, conditionem tantummodo dicens, et nequam filium); sicut 470 tradidit Sapientia ex duabus pium intellectum: anathema sit. »

17. Vox condidit me ex sequente genuit me intelligenda. Nativitatis et creationis discimus. — Dicentibus creaturam vel conditionem esse filium Dei, contratur ratione subjecta. Namque impietatis hereticorum hinc profana presumptio est, quod legisse se dicant, Dominus condidit vel creavit me; id ipsum enim conditio vel creatio videtur intelligi: sed consequentem sententiam subrahentes, ex qua intelligentiam prior sumit, ex prima arripiunt impietatis sua auctoritatem, ut creaturam dicant, quia Sapientia dixerit se creatam. Quae si creata est, quomodo potuit et nasci? quia nativitas omnis, quæcumque est, in naturam suam ex natura gigante consistit: creatio autem sumit exordium de creatans potestate, potente scilicet Creatore ex nihilo condere creaturam. Sapientia itaque, quae se dixit creatam, eadem in consequenti (Scil. v. 25, Sapientia cur creatam se

positionem ex sequentem. Editi vero, pro cum, prescrebant omnes.

(a) Editi, in eo genitam similitudinem naturalis proprietate substanciali: reluctantibus omnibus miss. qui hic multum inter se dissident. Namque in novem legitur, in congenita similitudine, etc. In vetustioribus Colb. et Garn., in congenita similitudine. Alter Cull., et unus Sorbon., in qua ingenita similitudine; ac deinde cum duobus aliis, naturalis proprietatem substanciali. Horum lectionem præferentiam censimur, vox similitudo ex prius iudicis miss. reperita. Hoc enim sibi vult: id, in quo ingenita seu intus genitum et non extrinsecus adumbrata est similitudo, non deseruit nec perdidit naturalis substanciali sibi debitam proprietatem. Idem verbi deseruit usus est in his. lib. ix de Trin. n. 36: Non deseruit igitur Deus natus naturæ suæ proprietatem; et lib. v. n. 37: Nec naturæ suæ deseruit ex incorporali atque indemutabilis Deo incorporalis atque indemutabilis Dei perfecta naturitas. Neque vocabuli ingenita vis dubia est, cum cap. 10 in Matth. n. 24, de corruptela quam nascendo afferimus habeatur: Necesse est ut ingeniti et veterati operis consuetudinem oderimus: Et paulo post, Ea vero, quæ ingenita et a quadam prosapie antiquitate deducta, etc.

(b) In vulgaris, geniti. At in omnibus miss. nascens. Tunc in aliquot recentioribus, et gigantis essentia.

(c) Eccl. Mir., Lips. et Par., non tamen: uli Bad. cum omnibus miss. non tam. Graece autem, μὴ ἐτι τοῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ οὐντοῦ ἐνεστι, non de eodem et secundum essentialiam intelligat.

A dixerit se dixit et genitam: creationem referens ad parentis indemutabilem naturam, quæ, extra humani partus speciem et consuetudinem, sine immunitatione aliqua ac demutatione sui, creavit ex se ipsa quod genuit. Creantis enim opus non habet passionem, aut permixtionis, aut partus. Esse enim aliquando incipit, quod creatur ex nihilo. Et qui creat, efficit pro potestate quod condit: et est opus virtutis creationis, non naturæ ex natura gigante nativitas. At vero nativitas, legitimam originis et genuinæ naturæ (g) perfectus prefectus est: ex natura enim generante naturam omnipotens genita natura. Sed quis Dei filius non corporalis particularis est genitus exemplo, sed ex 471 perfecto Deo perfectus Deus natus est; idcirco autem creatam se esse Sapientia, omnem (h) in generatione sua naturam passionis corporalis exclusa.

18. Creatam se simul et genitam dicens originis suæ naturam quam apie explicet. Solum virtutis similitudinem Filio tribuentes damnantur. — At vero ut ostendatur, non creationis in se, sed nativitatis esse naturam; subjicit et genitam, ut cum creatam se et genitam confitetur, absolutam nativitatis suæ intelligentiam præstaret: dum et indemutabilem Patria naturam in creatione significat, et legitimam ac propriam ex Deo patre genitam naturam ostendit esse substantiam. Atque ita perfectæ nativitatis intelligentiam, creationis et generationis atulit sermo: cum alterum sine demutatione, alterum in proprietate naturæ est. Fitque utrumque unum, et unum utrumque perfectum: dum et Filius, ex Deo ac sine demutatione Dei (i) natus, sic ex Patre nascitur, ut creetur; et indemutabilis ex se ac naturalis Filius Pater sic Filium condit, ut generet. Illeesis ergo

(d) Ex græca lectione, ταῦτὸν λέγοι τὸ γεννῆσαι μὲ τῷ ξτιού μὲ, clariss. patet hic reprehendi eos, qui creavit me et genuit me, ita idem esse dicunt, ut genuit me velut ex verbo creavit me explicandem.

(e) Hic Hilarius legisse videtur, ἀπὸ Θεοῦ τελεού; cum melius apud Epiphanium exstet, ἀπαθῶς τελεού. Quamquam neque hanc lectionem ignorantem illi fuisse liquet ex subsequentibus.

(f) Apud Epiphanium græce et latine desideratur ex duabus nominibus significatum filium, sed: ac praeterea hujus decreti versio Latina Orientalium sententiae prorsus contraria est. Porro illi damnant eos, qui cum audiant Sapientiam, quæ Christus est, se creatam simul et genitam profiteantur, volunt eam his verbis originem suam, non ex Dei essentia, sed ex nihilo significare; ita ut Christus non sit Filius, sed tantummodo conditio: cum Sapientia verbo creavit me ad hoc utatur, ut cum subjicit genuit me; et filium cum esse indicet, et sine passione genitum. Quam quidem Orientalium interpretationem Hilarius, lib. xii de Trin. n. 50, ut indoctam non probat, sed faciet tamen non impiam: quamvis hic ad eorum sententiam, propriam reticens, sese accommodet.

(g) Verbum perfectus, antea omissum, restituatur ex miss.

(h) Ita omnes miss. At excusi, omnes in generatione sua corporales passiones excludens.

(i) Bad., natus sit et ex Patre nascitur. Mir., natus est, sic et ex Patre, etc. Editi alii, natus est et ex Patre, etc. Captigantur ope miss. Digitized by Google

creaturam esse Dei filium prosteri ausa, damnatur : quia impiam creaturam ex nihilo opinionem, impassibili per eam (a) divinitatis perfectione monstrata, consequens professio naturalis generationis extinguita.

VI. « Et si quis in Filio, (b) Patris similitudinem secundum essentiam quidem ipso Filio revelant per hæc quæ dicit : *Sicut enim Pater habet vitam in semetipso* (*Joan. v.*, 26); *juxta efficaciam autem per ea quæ docet : Quæ enim Pater facit, eadem et Filius simili- ter facit* (*Ibid.*, 19), solam secundum efficaciam similitudinem concedens, (c) juxta essentiam vero, quod est principalissimum fidei nostræ, Filiu fraudet : quasi semetipsum fraudans (d) cognitione vitæ per- petuae, quæ est in Patre et Filio : anathema sit. »

19. *Virtutis similitudo non est nisi ex naturæ similitudine. Vita essentia significatur.* — Conclusi hæretici Scripturarum auctoritatibus, hoc solum tribuere solent Filio, ut Patri tantum virtute similis sit, adiunqut autem ei similitudinem naturæ : stulti atque impii, non intelligentes non nisi ex naturæ similitudine similitudinem esse virtutis. Neque enim aliquando inferior natura, superioris a se potiorisque naturæ virtutem consequitur. Aut quid hæc asserentes de omnipotente Deo patre profitebuntur, si (e) virtuti sue virtus naturæ inferioris æquatur? Non enim potest negari, quin Filius idem possit ; cum dixerit : *Quæcumque facit 472 Pater, eadem et Filius facit similiter* (*Joan. v.*, 19). Sed similitudini virtutis naturæ similitudo succedit, cum dicit : *Sic ut habet Pater vitam in se, ita et Filius dedit vitam habere in semetipso* (*Ibid.*, 26). In vita, naturæ et essentiæ significatio est : quæ sicut habetur, ita data esse docetur ad habendum. Tenet ergo vitæ similitudo virtutis similitudinem : similitudo enim virtutis non potest esse dissimilis naturæ. Atque ita necesse est, ut essentiæ similitudo virtutis similitudinem consequatur : quia sicut ea quæ Pater facit, eadem et Filius facit : ita sicut habens vitam Pater, sic habendam Filio dedit vitam. Condemnatur ergo impia professionis temeritas, quæ virtutis similitudinem confitens, dissimilitudinem-ausa sit prædicare naturæ : cum principalis spei nostræ fides sit, indifferentem in Patre et Filio divinitatis substantiam confiteri.

(a) *Supple, professionem, vel vocem qua nittitur prædicta opinio impia, puta creavit me.*

(b) *Hic post Patris similitudinem* (græce, πρὸς τὸν ἀετόν πατέρα ὄμοιότητα), *supplendum sibi esse.*

(c) *Clarius hoc ita enuntiare : similitudine autem juxta essentiam, quod est principalissimum, etc.*

(d) *Er., Mir., Lips. et Par., cognatione : male, ut perspicuum est ex græco sermone, ὡς ἀετὸν ἀποτελοῦ τις ἐν γράμματι πατέρα καὶ τίον αἰωνίου ζωῆς : quem minus confuse reddere sic liceret; tamquam se ipsum fraudans vita exteriora, quæ in cognitione Patris et Filii sita est, juxta verba Joan. xvii, 3.*

(e) *Editi, virtutis sue : mendose.*

(f) *Editi hic non repetunt patrem : et antea Lips. et Par. vocabulum sibi suppresserunt. Restaurantur ope mss. et ex græco, τὸν πατέρα μὴ οὐκος ὄμοιος ἀντοῦ λέγοι πατέρα, ἀλλὰ ἐνεργεῖας : quibus verbis*

A VII. « Et si quis Patrem et Filium credere se promittens, Patrem dissimilis sibi essentiæ (f) patrem dicat, sed similis efficacie; quasi profanas et novas voces contra essentiam Filii loquens, et interimens (g) vere Dei filium esse : anathema sit. »

20. *Hæretici dolose Patrem et Filium confitentes. Refelluntur Filium negantes a Patre alium ob similitudinem naturæ.* — Confusis permixtisque verbis veritatem frequentissime hæretici elidunt, et incautorum aures communium vocabulorum sono capiunt, Patrem et Filium solis nominibus, non etiam per veritatem naturalis et genuinæ essentiæ prædicantes : quia omnium creationum scient dici Deum patrem, et sanctos quosque nuncupari meminerint Dei filios. Quo exemplo Patrem et Filium secundum communia universitatis nomina consitentur ; ut Pater et Filius dicantur potius, quam sint. Dicuntur enim, non etiam sunt, si in his differentiis essentiæ discreta natura est : cum non possit paterni nominis veritas nisi ex naturæ sue progenie acquiri. Pater itaque non potest alienæ a se ac dissimilis substantię pater dici ; quia nativitas perfecta non habeat dissidentem originalis substantię diversitatem. Repudiatur ergo hæc omnis impietas, quæ Patrem non secundum naturam suam (h) geniti ex se filii patrem loquatur. Neque enim per id pater dicetur Deus, si habeat virtutis atque efficacie sue similem creationem ; sed si genuerit non dissimilis atque alienæ a se essentiæ naturam : quia diversitatem paternæ naturæ nativitas naturalis non recipit. Atque ob id anathema sunt, qui 473 Patrem asserant dissimilis sibi naturæ patrem esse : ut ex Deo aliud quam Deus natus sit, et putent essentiam Patris a se in Filio degenerasse gignendo. Perimunt enim, quantum in se est, ipsam illam innascibilem Patris et indemutabilem essentiam, (i) qui ausi sunt ei in Unigeniti sui nativitate dissimilitudinem degeneratæ essentiæ naturalis ingerere.

C VIII. « Et si quis intelligens (j) similem secundum essentiam Filium ejus, cuius et filius intelligitur ; eundem dicens Filium quem Patrem, aut partem Patris, aut per emanationem aut aliquam passionem, quemadmodum corporales filios, ab incorporali Patre incorporalem Filium subsistentem : anathema sit. »

21. *Cavetur in omnibus adversum singularum per-*

D *damnantur qui volunt Patrem gignere ac parere essentiam sui non similem.*

(g) *Sic mss. consentiente græco, καὶ ἀντίφω τὸ εἶται ἀλλοθές τίον. At excusi, verum Dei Filium.*

(h) *Er., Lips. et Par., genitique ex se : castigantur ex Bad. et potioribus mss. Mox vocabulis Deus et pater loco mutatis, clarior sic efficeretur oratio : Neque enim per id Deus dicetur pater, si, etc.*

(i) *Sic mss. Editi vero, quia aust sunt in unigeniti sui nativitatem.*

(j) *Minus obscuræ erunt hæc ita ordinata : Et si quis intelligens Filium secundum essentiam similem ejus, cuius et filius intelligitur ; aut eundem dicat (λέγοι), aut partem Patris, ubi in vulgatis mendose, aut patrem Patris. Tum in mss. Colb. et Germ., aut per enuntiationem, non aut per emanationem.*

versitatum vitia, neque occasio fraudis admittitur. Plures enim haereticorum idecirco similem secundum divinitatem esse Patri Filium dicunt, ut per similitudinis proprietatem cundem Patrem esse quem Filium confirmant: quia indiscreta similitudo admittere videatur unici ac singularis occasionem. Quod enim non dissentit in genere, id videtur in unione manere naturae.

22. *Filius eo quod natus, nec ipse qui Pater, nec aliud quam Pater. Filium a Patre aliud volentes, ob distinctionem personæ. — Sed nativitas non admittit hanc fabulam; quia unio non habet nativitatem. Quod enim natum est, habet nativitatis suæ patrem. Neque quia indiscreta est nascentis a gignente divinitas, ideo ipse est et generator et genitus; cum non possit nisi alius atque alius esse et generans et natus, neque rursum (a) dissimilis esse possit natus et generans. Anathema ergo est, qui in Patre et Filio naturæ similitudinem ad abolendam Filii personalis significantiam prædicabit: quia cum in nullo differat res a re per mutuam similitudinem; similitudo tamen ipsa, non recipiens unionem, Patrem et Filium per id, quod Filius indenitabilis similitudo Patris est, constitutur. Non enim aut pars est Filius Patris, ut unus dici possit et natus et generans. Neque emanatio est, ut continentis fluxu per corporalem et individuum procursum idem ipse fluxus retentus in origine, (b) ipsum sibi sit serie atque tractu cohaerenti origo quod fluxus. Sed perfecta nativitas est, et cum naturæ similitudine manens: non conceptu et partu corporali corporaliter incohata, sed secundum ejusdem naturæ similitudinem incorporalis*

474 *Filius ex corporali Patre subsistens.*

IX. « Et si quis, propterea quod numquam Pater Filius intelligitur, et quod Filius numquam Pater intelligitur, alium dicens Filium præter Patrem, propterea quod alius sit Pater, alius sit Filius, secundum quod dictum est, *Alius est qui testimonium perhibet (c) mihi, qui me misit Pater (Joan., v, 32): (d) propter hanc piam in Ecclesia intelligentiam proprietatem personæ Patris et Filii, timens ne quando idem intelligatur Filius et Pater, similem (e) non dicat etiam juxta essentiam Patri: anathema sit.* »

(a) In mss. *indissimilis*: ac deinde in solo Vatic. esse non possit. Jam supra, n. 20, pro, *sed si generit non dissimilis, in omnibus prope mss. existabat, non indissimilis*: quia lectio, licet forsitan sincerior, ut sit *indissimilis* quasi *intrinsecus dissimilis*, nobis tamen non revocatur, ne errandi sit occasio.

(b) *Vetus*ior codex Colb. *ipud*: quæ vox rursum infra, num. 25, et alibi eadem ratione in eo enuntiatur.

(c) In uno ms. Colb. et altero Sorbon. *perhibet de me, græco, ὁ μαρτυρῶν πεπλέμον, etiam consentiente: in quo deinde pro verbis, qui misit me Pater, sub- jicitur, τις, Μαρτυρεῖ γάρ, φησι, ὁ πτεψας με Πατέρ, quæ sententia alia est ex Joan. v, 37, ad confirmationem ejusdem dicti alia.*

(d) In versione latina Epiphani, majoris claritatis ergo, non male hic adjicetur si *quis inquam, etiam si græce non habeatur, sed tantum, διὰ ταῦτα τὸν τιν*.

A 23. *Quam caute duas hæreses contra Dei filium peremptæ.* — Dictum ad Apostolos Domini est: *Estote prudentes ut sunt serpentes, et simplices ut columbae (Math., x, 16).* Per quod dissidentium a se animatum inesse nobis voluit naturam: sed ita, ut serpentinam prudentiam columbae simplicitas temperaret, et simplicitatem columbae prudentia serpentis instrueret; fieretque et simplex sapientia, et sapiens simplicitas: quod præceptum in hujus fidei expositione servatum est. Namque cum superior, de qua locuti sumus, sententia id cavisset, ne, per similitudinem essentiae, personalis unio prædicaretur; neque ut naturæ indifferentia perimeret Filii nativitatem; et unus ac solitarius nobis esset in sensu, quia alter ab altero non differret in genere: sed consequenti sententia illi prudentiae serpentis, cui configurari cum columbae simplicitate præcipimur, per simplicem atque apostolicam prudentiam rursum occursum est; ne forte per id, quod personalis unio non reciperetur, quia alius sit Pater, alius et Filius, prædictio iterum dissimilis naturæ possit obrepere: ne cum alius est qui miserit, et alius est qui missus est (quia non unus est missus et mittens), discretæ ac dissimilis naturæ existimarentur esse missus et mittens, cum diversæ essentiae esse non possint natus et gignens. Retinetur itaque in Patre et Filio naturæ indifferentis similitudo per essentiae nativitatem: non tamen damnum personæ assert, ut unus sit missus et mittens, similitudo naturæ. Neque rursum in personæ proprietate, cum non possit ipse sibi unus et filius et Pater dici, auferatur similitudo naturæ. Atque ita et nativitatis veritas ad similitudinem proficit essentiae, et similitudo essentiae non (f) amittit nativitatis personalem veritatem. Neque rursum professio gignentis et geniti **475** similitudinem excludit essentiae; quia cum gignens et genitus unus esse non possit, non tamen diversæ naturæ sint natus et generans.

X. « Et si quis in aliquo tempore patrem (g) Deum unigeniti filii intelligat, et non super tempora et super omnem humanam estimationem (h) unigenitum filium sine passione extitisse: quasi prætergrediens evangelicam prædicationem, quæ (i) temporum quidem intercedentem de Patre et Filio ad-

σεβή ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ νοούμενην ἰδότης τῶν προσώπων, Πατρὸς μὲν καὶ Χιοῦ: quod posset verili, propter hanc, quæ pia (aut pie) in Ecclesia intelligitur, personalum Patris et Filii proprietatem. Hinc liquet, male apud Par. et Lips. omitti in Ecclesia.

(e) Græce, πιστεύει τὸν μονογενῆ νιὸν ἐκ τοῦ Πατέρος

(f) Ms. Corb. aliique nonnulli, non adimit.

(g) In græca pharsi repetitur vox patrem loco vocabulum *Deum*. Arguitur hic doctrina Arii, qui Deum ex se aeternum, tantum in tempore patrem fuisse asserebat.

(h) Græce, πιστεύει τὸν μονογενῆ νιὸν ἐκ τοῦ Πατέρος ἀπαθῶς ὑπεστῶναι, credat unigenitum filium ex Patre sine passione substituisse.

(i) Mss. summo consensu, temporum quidem interpretationem: quod græce uno verbo enuntiatur τοὺς μὲν γρ̄ονες. Deinde cum veritati Hilarius adspersus

spernata est, fideliter autem nos docuit, quod in A principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum (Joan., 1, 1): anathema sit.

24. Pater non intra tempora. *Filiū magis jam esse quam nasci docet Evangelium.* — Pia professio est, Patrem non intra tempora contineri: omnem enim intelligentia sensum excedit intemporalis paterni nominis veritas. Etsi ipsa paterni nominis, per quid impassibilis origo nascentis est, religiosa confessio est: non tamen tenetur in tempore; quia non potest æternus et infinitus Deus pater intelligi temporalis, et secundum evangelicam prædicationem cognoscitur unigenitus Deus Verbum magis jam in principio apud Deum esse, quam nasci.

XI. « Et si quis seniorem (a) tempore Patrem dicit Filio ex se unigenito, juniores autem Filiū Patre (b): anathema sit. »

25. *Filius ut Patris imago, non est eo junior.* Ex eo quod Deus semel pater, semper fit pater, semper et Filius. — Similitudo essentiae configurata in genere, indifferens quoque docetur in tempore: ne qui imago est Dei, qui Verbum est, qui Deus est apud Deum in principio, qui similis est Patri, interjecto inter se ac Patrem tempore, non perfectum in se habeat quod et imago est, et Verbum est, et Deus est. Si enim tempore junior prædictus, amisit et imaginis et similitudinis veritatem: quia similitudo jam non sit, quæ dissimilis reperiatur in tempore. Quia ipsum illud, quod Deus pater est, tempus aliquod non potest habere ne Pater sit: ex quo nec in Filio tempus potest esse ne filius sit. Atque ob id, nec Pater Filio senior, nec Filius Patre junior esse dicendus est: quia utriusque nominis veritas non potest esse sine altero.

476 XII. « Et si quis intemporelū unigeniti filii de Patre (c) substantiam ad innascibilem Dei essentiam referat, quasi Filiū (d) Patrem dicens: anathema sit. »

26. *Filius etsi intemporalis, non tamen innascibilis.* — Dedit superior definitio occasionem hæreticis videbatur, cum tempus nativitatis Filii negaretur

essi, pro παραστάμενον, quod est reject, legisse vultur καθοραστάμενον, aut aliud verbum ab ὅπῳ, non ab θῷo composite.

(a) In aliquot mss. desideratur tempore: quia vox græce exstat, non tantum hic, sed et infra post juniores.

(b) MSS. a Patre.

(c) Græcam vocem υποτάσσεις vertit Hilarius substantiam: quonodo lib. iv, n. 13, ubi græce habetur, τρεῖς εἰστὶ υποτάσσεις, Πατέρ, Υἱός, καὶ ἄγελος Δυνάμης, latine legit, tres substantias sunt, Pater, Filius et Spiritus sanctus. At ubi reperit οὐσίαν, constanter transfert essentiam.

(d) Græco uno verbo, γενέτραια.

(e) Aut certe non excludit nativitatem. Mox in ms. Coib. aliud ipso: quod notamus ut advertatur ipsum neutro genere esse intelligendum.

(f) Quas nimirum, uti monuimus, Sirmii publicani, non quas ediderunt Ancyrae. His enim Epiphanius alias quinque premitit, ac subjicit duas, quarum in postrema damnantur qui Filiū Patri tau-touion aut homousion propugnant. Et hujus quidem auctorem esse Eustathium Sébastenum notare vide-

A (qua nefis esset, si Pater esset in tempore: in tempore autem esset, si Filius temporis subderetur): ut per hanc opportunitatem temporis abnegati, sub Filii nuncupatione, Pater, qui innascibilis esset, singularis atque unicus ipse sibi et pater et filius prædicaretur: quia ubi nascendi tempus excluditur, illie opinio videtur innascibilitatis admiri; ut natu non putetur, cuius nativitas non sit in tempore. Idcirco ne per hanc occasionem temporis abnegati, hæresis (Sabelliana) unionis irreperat; haec impietas damnatur, quæ audeat intemporelū nativitatem ad unicam ac singularem innascibilis essentiae referre substantiam: cum aliud sit intemporelū esse, aliud sit esse non natum; quorum unum habet (e) (licet extra tempus) nativitatem, aliud ipsum sibi, ad B id quod est, solus atque idem auctor æternus sit.

27. *Definitionum harum ratio. Expositio qualis ab Hilario exhibita.* A quibus eorum subscriptio extorta. *Harum synopsis.* — Percucurrimus, charissimi Fratres, omnes (f) Orientalium episcoporum editas fidei definitiones, quas adversum emergentem proxime hæresim, (g) congregata intra se synodo condiderunt. Et nos, quantum potuimus, (h) ad intelligentia eorum sensum, expositionis nostræ sermonem coaptavimus, famulantes potius eorum dictis, quam dictorum alienorum auctores existimandi: quibus adversum novam et profanam impietatem, haec conscientia suæ et adeptæ jam pridem doctrinæ (i) instituta decernunt, et eos, qui hanc apud Sirmium hæresim conscriperant, vel conscriptam suscep- C rant, ignorantem conscientes ad subscriptionem decretorum talium coegerunt: ubi Filius Patris imago perfecta est: ubi sub indifferenti imaginis proprietate, per profanam fraudem Filius non aboletur, ut pater sit: ubi 477 imago Patris Filius prædicatus per similitudinis veritatem, a substantia Patris, cuius imago est, substantia diversitate non differt: ubi per habitam a Patre vitam et acceptam a Filio vitam, nihil differens in substantia, quæ significatur in vita, habeat Pater, quam Filius accepit ad habendum: ubi non creatura est Filius genitus, sed a natura Pa- tur Basilius Cæsar, epist. LXXIV, ubi anathematum contra homousion in conventu Ancyra habito eum scriptissime memorat. Nisi quis verbo γράψαι intelligendum putet subscriptissime,

(g) Ita in mss. At in vulgatis, congregati intra synodum. Quomodo hic Hilarius proxime emergentem, Ita episcopi Aheyrae congregati, apud Epiphanius, hær. LXXII, n. 13 et 19, Aliud eorum appellant novam hæresim, ejusque assertores novos hæreticos.

(h) Plerique mss., ad intelligentiam eorum sensu. Sollicite cavit Hilarius, ne dictorum, quorum est interpres, auctor judicetur: conscient scil. Idem illam, quam excusat, non esse omnino puram.

(i) In vulgatis, doctrinæ suæ. Abest suæ a mss. Novitati doctrinæ Anomœorum opponit Hilarius antiquitatem doctrinæ Orientalium: quia nimis illi, apud Epiph., hær. LXXIII, n. 2, postquam Antiocheni Concilii, an. 341, fidel sese adhærente professi sunt, hoc etiam subjiciunt: Compererint illam nos fidei quam apostolicis inde temporibus continuata ad Patres nostros usque successione accepimus, velut patrimonium tueri ac defendere,

tris indiscreta substantia est : ubi sicut inter Patrem et Filium indifferens virtus est, ita nullam inter se diversitatem patiatur (*a*) essentia : ubi Pater, generando Filium, nihil ex se (*b*) in eo degenerat diversitate nature : ubi quia nihil differat in utroque (*c*) similitudo naturae, proprietas tamen similitudinis personalium nominum respuat unionem, ne subsistentes unus sit, qui et Pater dicatur et filius : ubi quia pie dicitur et Pater mittens, et Filius missus ; in nullo tamen inter Patrem et Filium, id est, inter missum atque mittentem discernatur essentia : ubi non intra tempora paterni nominis veritas continetur : ubi Filius Patri non est posterior in tempore : ubi ultra tempus omne perfecta nativitas innascibilitatis in se non admittit errorem.

28. Decreta quo tempore edita. Qua occasione, cur. **B** Fides subinde aliæ. — Et haec quidem, Fratres carissimi, omnis quaedita est fidei doctrina, per paucos (*d*) juxta universitatis modum Orientales, sub his ipsis prope diebus, quibus vos ingostam heresim respuistis, emersit : enijs exponenda ea fuit ratio, quod unitus substantia **678** silentium (*e*) deverbabatur. Sed jam superioribus diversisque temporibus, multis his causis postulantibus, fides alias heretice

(*a*) *Ediu, essentia.* Rectius mss. *essentia.* Respiciunt enim decretum 6, quo Filius virtute pariter atque essentia Patri similis asseritur.

(*b*) *Bad.* cum omnibus prope mss., in eodem generali : favente decreto 7 summatum hic retractato, quo Patrem dissimilis sibi essentiae patrem esse dicens damnatur. Ediu ali, in eodem degenerat. Retinemus cum ms. Carn., uno Colb. et altero Sorbon., in eo degenerat : malitiae cum supra, n. 20, in predicti decreti narratione eos Hilarius probet rite esse damnatos, qui putent essentiam Patris a se in Filio degenerasse.

(*c*) *Pervarse in vulgaris, naturae proprietas, tamen, omissa voce similitudo : quae huc revocanda fuit ex mss. Silvæ majoris et reginæ Suetorum ; nisi forte quis malit natura, loco naturæ. Mox in ms. Carn., refutat, non respusat.*

(*d*) Quotquot scilicet post acceptas Georgii Laodicensi litteras cum iis, qui jam Ancyrae ad consecrandam ecclesiam convernerant, celeriter potuerunt convenerari, ut narrat Sozom. lib. iv, c. 43. Apud Epiphanius, hær. LXXXIII, n. 12, tantum duodecim leguntur subscripti. Sed in iis non memorantur Eleubius Cyzici, et Leontius presbyter, quos cum Basilio et Eustathio ab hac synodo ad imperatorem legatis esse scribit Sozomenus loco laudato : quod indicio est non omnes ab Epiphanio esse recentitos. Falso autem creditis Vigilius Taps., lib. v contra Eutich. n. 3, duodecim illas sententias ab universis Orientalibus episcopis in unum congregatis fuisse editas : hoc, puto, delusus, quod Hilarius Orientales simpliciter et generatim laudare solet ut earum auctores.

(*e*) *Hoc ita intelligere quis posset, ut orientalium fidem ideo sibi exponendam duxerit Hilarius, quia illi unitus substantiae vocabulum postrema definitione sua damnaverant. Nihil tamen sibi vult aliud, nisi ut Orientales benigne excusat quod fidem iterata exponerent ; cum ex heresim, quæ substantiae silentium decernebat (tum Sirnio per Valentem et Ursacium, tum Antiochii per Eudoxium emergentis) occasione ad id praestandum fuerint adducti. Hinc apprime sequitur : Sed diversis temporibus fides alias necesse fuerit conscribi. Quibus lectis Vigilius, Hilarii consilium non satis prudenter advertens, catholicas putavit synodas, quas ille hic excusare conatur : et lib. v*

A fuerit conscribi, quæ quales sint, ex ipsis intelliguntur. Omnibus enim quæ ab iis gesta sunt cognitis, facilius tum et plenius earum rerum, de quibas inter nos quæstio est, absolutionem religiosam et utilitatem congruam afferemus.

Expositio (an. 341, edita) ecclesiasticae fidei, quæ exposita est in synodo (*f*) habita per Encænias Antiochenæ ecclesiæ consummatæ. (*g*) Exposuerunt qui adfuerunt episcopi nonaginta septem, cum in suspicionem venisset unus (*h*) ex episcopis quod prava sentiret.

29. Credimus consequenter evangelicas et apostolicas traditioni in unum Deum patrem omnipotentem, cunctorum quæ sunt adificatorem et factorem (*i*) et provisorem, de quo omnia : et in unum Dominum Iesum Christum filium ipsius unigenitum, Deum per quem omnia, qui generatus est (*j*) ex Patre, Deum de Deo, totum ex toto, unum ex uno, perfectum de perfecto, regem de rege, Dominum de Domina, (*k*) verbum, sapientiam, vitam, lumen verum, viam veram, resurrectionem, pastorem, januam, (*l*) inconvertibilem et immutabilem, divinitatis essentiaque

contra Eutychen, n. 2, in easdem respiciens asseverat nimium imperitos et temerarios esse, qui nesciant multas fidei constitutiones, post Nicænam synodum, contra novorum hereticorum insanias eruptiones, ditteris in locis congregatos episcopos edidisse.

(*f*) Celebra est haec synodus, ut tradit Athanasius lib. de Synod. præsente Constantio, Marcellino et Probbino Coss. Indict. 14, anno a morte Constantini 5, proindeque Julii Romani Pontificis 5, Christi 341, ex occasione dedicatae ecclesiæ, cuius fundamenta ab annis decem jecerat Constantinus. Episcopos 90 in ea convenisse aiunt Athanasius et Socrates, lib. II, c. 6. Sozomenus autem, lib. v, c. 5, ex editione Valesii cum nostro Hilario consentit.

(*g*) Aiebant, Si Sozomeno, l. III, c. 5, habenda fides, reperire se hanc fidem scriptam manu ipsius Laziani ejus qui Nicomedie martyrum perpersus est. Verum, ut mox ostendemus, quædam ex ipsa Athanasius adscribit tamquam ab Acacio et Eusebio in Encænii prolata, Acacius vero plura ejusdem verba Asterio attribuit. Neque obscure indicat Hilarius, eos ipsos, qui synodo intererant, formulæ hujus exstitisse auctores. Observamus obiter, longe aliud esse Antiochenæ ecclesiæ symbolum, quod, lib. VI de Incarn. c. 5, describit Cassianus.

(*h*) Baronius, ad an. 341, num. 22, unum illum putat fuisse Gregorium, elique objectum esse quod prava sentiret, cum primum in eo conventu destinatus est episcopus Alexandrinus. Aliam hujus formulæ conscribendæ causam afferit Athanasius, lib. de Synod. p. 891, quod nimurum cum non unus, sed plerique et qui in hac synodo primas agebant, ab omnibus de heresi male audirent, ambiguæ professiones edendo saltem fucum facere conati sint.

(*i*) Voci provisorem, nulla græca respondet apud Socratem, sed apud Athanasium in novissima editione restituetur ex mss. *καὶ προνοτίν.*

(*j*) Græca exemplaria hic addunt πρὸ τῶν κινῶν, ante secula.

(*k*) In græcis exemplaribus, λόγον ζῶντα, σοφίαν ζῶσσαν : et mox apud Athanas. ὁδὸν ἀληθείαν ; et apud Socrat. ὁδὸν ἀληθείας, pro viam veram.

(*l*) Ms. Corb. cum pluribus aliis, inconvertibilis et immutabilis : quomodo alias exhibebatur hic locus,

et virtutis (a) et gloriae incommutabilem **479** imaginem, primum editum totius creaturæ, qui (b) semper fuit in principio apud Deum Verbum Deus, juxta quod dictum est in Evangelio, *Et Deus erat Verbum* (*Joan. i. 1*), per quem omnia facta sunt, et in quo omnia constant: qui in novissimis diebus descendit desursum, et natus est ex virginе secundum Scripturas, et (c) agnus factus est, mediator Dei et hominum, prædestinatus fideli nostræ, et dux vitæ. Dixit quippe: *Non enim descendit de cælo, ut sacerem voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui me misit* (*Joan. vi. 38*). Qui passus est et resurrexit (d) pro nobis tertia die, et adscendit in cœlos, et sedet in dextera Patris, et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum, qui in paraclesin et sanctificationem et consummationem creditibus datus est, juxta quod et Dominus Jesus Christus ordinavit (e) discipulos dicens: *Pergite, et docete universas gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (*Matth. xxviii. 19*): (f) manifeste utique Patris vere patris, certumque Filii vere filii, et Spiritus sancti vere spiritus sancti; hisque nominibus non simpliciter neque otiose propositis, sed significantibus diligenter propriam uniuscujusque nominatorum substantiam et ordinem et gloriam, (g) ut sint quidem per substantiam tria, per consonantiam vero unum.

30. « Hanc ergo habentes fidem, et ab initio et usque in finem habituri in conspectu Dei et Christi, omnem haereticam et pravam sectam anathematizamus: et si quis præter salubrem Scripturarum et rectam fidem docet, dicens aut tempus, aut spatium, aut sæculum, aut esse aut fuisse prius, quam (h) generatus Filius: anathema sit. Et si quis Filium conditionem dicit, quemadmodum unum conditionum: aut nativitate, sicut sunt nativitates; aut factio-

lib. in Constant. n. 23. Verius potiores, Carn., duo Colb., Germ., Sorb., juxta græcum, *inconvertibilem et immutabilem*. Integræ illam sententiam ut ab Acacio et Eusebio in Encæniis prolatam prodit Athanasius, lib. de Synod. pag. 911. Acacius autem, apud Epiphanius, hær. LXXII, n. 6, hæc et pleraque superiora verba Asterio attribuit.

(a) Græce, ὅντας τινας, καὶ βούλης, καὶ δόξης τοῦ Πατρὸς.

(b) Abest semper apud Athanas. et Socrat. Ob hanc vocem, a qua Arianos vehementer abhorruisse Iliarius lib. iv de Trin. n. 5, indicat, ipse infra, n. 53, significat eam formulam sibi minus fuisse suspectam.

(c) Ex græca phrasí legendum homo factus est; et mox apostolus fidei, non prædestinatus fidei.

(d) Apud Socratem, τὸν παῦσθαι ὑπὲρ ήμῶν, καὶ ἀναστάτω τὸν ήμῶν. Hoc secundum ὑπὲρ ήμῶν abest apud Athanas.

(e) Sic Bad. cum mss. Aliæ vero edit. *discipulis.*

(f) Editi, *Manifesta utique Patris* (hic addit Bad. persona), *vere patris, certaque Filii vere filii, notaque Spiritus sancti*: castigantur ex græco et potioribus mss.

(g) Græce, ὡς εἶναι τὴν μὲν ὑποστάσει τρία, τὴν δὲ συμφωνίαν, quæ verba v. c. Huetius, lib. II. Origen. q. 2, n. 3, deprompta fuisse conjectat ex Origene, lib. VIII contra Celsum, asserente, Patrem et Filium, ὃντα δύο τὴν ὑποστάσιν πράγματα, τὸ δὲ τὴν ὁμονίαν καὶ τὴν συμφωνίαν καὶ τὴν τευτότητα τοῦ βούληματος.

A nem, sicut sunt facturæ, et non sicut divinae Scripturæ tradiderunt singula quæque, **480** quæ superioris dicta sunt; et si quis aliud docet, aut evangelizat præter quæ accepimus: anathema sit. Nos enim omnibus, quæ divinis Scripturis tradita sunt a prophetis et ab apostolis, vere et cum timore et credimus et sequimur.

31. *Fides hæc quatenus suspecta.* — Minus forte expresse videtur de indifferenti similitudine Patris et Filii fides hæc locuta esse, maxime cum de Patre et Filio et Spiritu sancto ita senserit significatam in non-minibus *propriam uniuscujusque nominatorum substantiam et ordinem et gloriam*, ut sint quidem per substantiam tria, per consonantiam vero unum.

B 32. *Excusatur ex scopo concilii. Hæresis nova post Nicenam synodum. Trinitatis substantiae tres qui apud Orientales recte dicantur.* — Et primum sciendum est, non adversum hæresim, quæ dissimilis substantia Patrem et Filium (i) aussa est prædicare, in Antiochia fuisse conventum; sed adversus eam, (j) quæ post sanctam synodum Nicenam in id proruperat, ut tria nomina Patri vellet adscribere, de qua suo loco tractabimus. Memini enim me in exordio sermonis patientiam et æquanimitatem legentium atque audiendorum usque ad solutionem omnium dictorum meorum poposcisse; ne temerarius quisquam in me judex ante cognitionem perfecti sermonis exsisteret. Volens igitur congregata sanctorum synodus impietatem eam perimere, quæ veritatem Patris et Filii et Spiritus sancti nominum numero cluderet: ut non subsistente causa uniuscujusque nominis, triplex nuncupatio obtineret sub falsitate nominum unionem, et Pater solus atque unus idem atque ipse haberet et Spiritus sancti nomen et Filii: idcirco tres substantias esse dixerunt, subsistentiū personas per substantias (k) edocentes, non substantiam Patris

(h) Lips. et Par. *generaretur.* Er. cum vetustiore ms. Colb. et Germ. *generatur*. Bad. cum cæteris, *generatus*. Græce, τρὶς τὸν τὸν νῦν τὸν Θεοῦ.

(i) In prius vulgaris adjicitur hic et *Spiritum sanctum*: absque auctoritate.

(j) Hoc saltem obtendebant Eusebiani, qui sibi adversantes, Sabellianæ hæresis nomine solebant infamare.

(k) Quod enim vertit noster interpres *tres substantias*, illi τρεῖς υποστάσεις dixerunt. Verum, ut monit Epiphanius hær. LXXXIII, n. 17, ne quem *hypostaseon appellatio perturbet, ob id enim hypostases* *Orientalis usurpantur, ut personarum proprietates subsistentes existentesque declarent.* Et post pauca: *Merito subsistentis existentesque Patris et Filii et Spiritus sancti proprietates, subsistentium personarum hypostases appellant Orientales; non ut tres illas hypostases tria principia tresve deos esse dicant: nam eos anathemate damnant, qui tres deos dicunt.* Neque vero tunc temporis hæresis suspicione laborabant, qui tria in divinis prædicabant. Illoc ipsum enim catholicæ etiam postea prædicavit Gregorius Naz. Or. XXIX, n. 3, et alibi; prædicaverunt et Occidentales, puta, Consentius, epist. apud Augustinum CXIX, n. 4, scribens: *Una virtus est, quam tria possidet virtus; una substantia est, in qua tria sunt quæ subsistent.* Augustinus ipse, epist. CLXX, ad Maximum, n. 3: *Et hec omnia, inquit, nec confuse unum sunt, hæc Mis-*

et Filii (a) diversitate dissimilis essentiae separantes. Quod autem dictum est : *Ut sint quidem per substantiam tria, per consonantiam vero unum, non habet calumniam* : quia (b) cognominato Spiritu, id est paracleto, consonantiae potius, quam essentiae **481** per similitudinem substantiae praedicari convenit unitatem.

33. *Hac formula eamdem Patris ac Filii essentiam praedicari. Nativitatis et innascibilitatis discrimen. Filius immutabilis.* — Ceterum omnis superior sermo in nullo Patrem et Filium essentiae ac naturae diversitate discrevit. Ubi enim dicitur, *Deum de Deo, totum ex toto*; non ambigitur totum Deum ex toto Deo natum. Nam et Dei de Deo natura non differt: et totus ex toto in iis est ipse, quibus Pater est. *Unus ex uno* passiones humani partus et conceptionis excludit: ut dum unus ex uno est, non aliunde, nec diversus, aut (c) alias sit, qui est unus ex uno, perfectus a perfecto. Non differt praeter originis causam ab innascibilitate nativitas; cum perfectio utriusque non differat. *Rex de Rege.* Non admitit uno atque eodem nomine potestas communicata dissimilitudinem potestatis. *Dominum de Domino.* Dominatus quoque æquatur in Domino: nec recipit differentiam confessa in utroque sine diversitate dominatio. Illud vero, quod post multa alia subjectum est, *inconvertibilem et immutabilem, divinitatis et essentiae et virtutis et gloriae incommutabilem imaginem*, absolutum est. Nam ex Deo Dens, ex toto totus, ex uno unus, et ex perfecto perfectus, et ex rege rex, et ex Domino Dominus, cum in ea omni divinitatis gloria atque natura, in qua Pater permanet, natus quoque subsistat et Filius; etiam hoc ex paterna juncte tria sunt, sed cum sint unum, tria sunt; et cum sint tria, unum sunt.

(a) Rursum hinc removimus voces, et Spiritus sancti, adjectas absque mss. auctoritate.

(b) In vulgaris, cognominato. Concinnius in mss. cognominato. Quod vero sequitur, an ita intellexerit Hilarius, ut Spiritus sanctus, quemadmodum dicitur in Scholis, vi processionis sum non procedat a Patre formaliter ut similis? Certe lib. xii, n. 55, magna fide proflitur se Spiritum sanctum numquam dicti- rum esse, aut genitum, aut creatum. Quam autem luculententer adstrinxit Spiritus sancti divinitatem, jam ostendimus prefat. in libros de Trin. n. 15, adeo ut suspectus nemini videri jam debeat iste locus.

(c) Sic mss. potiores, duo Colb., Carn., Germ., Sorbon. Alii vero libri, aliud sit. Ut saepè Hilarius aliud usurpat ad distinctionem personæ, ita nunc aliud ad distinctionem naturæ.

(d) Hie auctoritas non aliud sonat ac auctor: puta, natus ex auctore cuius est natura indemutabilis.

(e) Editi, cum primus editus esset totius creaturæ, docetur et ipse ille semper fuisse in principio apud Deum. Verbum Deus dicitur, dum primus editus. *Natus fuisse ostenditur*, etc.

(f) Unus codex Colb. cum Carn., Mic. et vulgaris, subsistentium. Alter Colb. cum Germ., substantium. Praferimus cum cæteris substantiarum: cum hic excusentur Orientales, quod triunam hypostasim introduxerint, ac verbum græcum ὑπόστασις latino substantiae nomine Hilarius reddat.

(g) Titulum hunc apud Bad. omnissimum, et in editionibus aliis ad marginem dumtaxat adjectum, suo

A substantia habet, ne demutabilis fiat. Non enim in eo nascente, ea, de qua natus est, demutata natura est: sed indemutabilem essentiam natus obtinuit ex indemutabilis (d) auctoritate naturæ. Nam quamvis imago est, tamen incommutabilis est imago (non commutata in eo scilicet per dissimilitudinem paternæ essentiae, ex qua est genitus, natura), quia in eo imago paternæ essentiae nasceretur. Jam vero cum primus editus (e) esse totius creaturæ docetur, et ipse ille semper fuisse in principio apud Deum Verbum Deus dicitur; dum primus editus, natus fuisse ostenditur; dum semper fuit, nec tempore separatur a **482** Patre. Non ergo videri potest divisione substantiarum (*supple*, ab hac synodo) (quæ nihil aliud studuit, quam ut per trium (f) substantiarum nomine, triplicis vocabuli excluderet unionem) ad separationem diversæ in Filio et in Patre substantiae introducta: cum totius fidei expositio Patrem et Filium, innascibilem et unigenitum, nec tempore, nec nomine, nec essentia, nec dignitate, nec dominatione discernat. Dignum autem est conscientia communis etiam cæteras corundem episcoporum Orientalium diversis et locis et temporibus conscriptas fidem noscere, ut per plures confessiones sinceritas conscientiae possit intelligi.

(g) FIDES SECUNDUM ORIENTIS SYNODUM.

(an. 347.)

Sancta synodus in (h) Sardica congregata ex diversis provinciis Orientalium partium, Thebaida, Aegypto, Palestina, Arabia, Phœnicio, Syria Cœlesti, Mesopotamia, Cilicia, Cappadocia, Ponto, Paphagonia, Galatia, Bithynia, Hellesponto, (i) Asia,

loco juxta mss. restituendum curavimus. Ejus loco in uno ms. Colb. habetur, *expositio fidei secundum Orientis synodum*: eodem sensu. Sed non audiendus recentior Renig. in quo existat, *fides Sardica scripta*.

(h) Mss. constanter et magno consensu, *Serdica*. Hæc mendax inscriptio plurimos fecellit, eaque Donatistarum Augustinum decipere tentarunt, ut ipse testis est epist. alias clxxiii, munc. xliv, n. 6. Illo minus cautus fuit Vigilius, lib. v contra Eutychen, n. 3. At Hilarius nostrum non fugit, a quibus prodierit sequens formula, quamvis non aperte prodiderit. Porro non Sardicæ, sed Philippopoli in Thracia edita fuit ab iis, qui sibi male concisi, Sardicensis synodi iudicium formidabant. Quamquam, exceptis postremis hisce verbis, *Similiter eos, qui dicunt tres esse deos*, etc., primum vulgata est ab Eusebianis aliquot mensis post concilium Antiochiarum in Eucæniis, et in Gallias per Narcissum, Marim, Theodorum et Marcum ad Constantem quasi a synodo delata, ut testis est Athanasius, lib. de Synod. p. 895; imo ut ibidem subjicit, iidem triennio post in concessum venientes eamdem predictis appendicibus *Similiter eos*, etc., aliisque auctam, per Eudoxium, Martyrium aliquo in Italiæ emiserunt. Demum que hic mox subjicitur contra Photinum, ab hac non differt, nisi anathematum additamentis.

(i) Aliquot mss. probæ notæ, *Asiae Phrygiæ*. Sic infra apud Bad. necnon in vetere ms. Colb. et aliis, *Europæ Thracia*: quod et apud Vigilium legitur lib. v contra Eutych. Neutra lectio confirmatur Fragmento iii, ubi legere est, *Asia, Europa, Hellesponto, Thracia*.

Phrygia duabus, Pœdia, Cycladum insularum, Pamphylia, Caria, Lydia, Europa, Thracia, Emimonte, (a) Mysia, Panonias duabus, hanc exposamus fidem.

34. Credimus in unum Deum patrem omnipotentem, cretorem et factorem universorum, ex quo omnis parentitas in celis et in terra nominatur. Credimus et in unigenitum ejus filium Dominum nostrum Iesum Christum, qui ante omnia saecula ex Patre genitus est, Deum ex Deo, lumen ex lumine, per quem facta sunt omnia quæ in celis et quæ in terra, visibilia et invisibilia: qui est verbum, et sapientia, et virtus, et vita, et lumen verum: et qui in novissimis diebus propter nos incarnatus est, et natus ex sancta Virgine, qui crucifixus est, et mortuus, et sepultus, et surrexit ex mortuis tertia dic, et receptus in celo est, et 483 sedet in dextera Patris, venturus (b) judicare vivos et mortuos, et reddere unicuique secundum opera ejus; cuius regnum sine cessatione permanet in immensa saecula. Sedet enim in dextera Patris non solum in hoc saeculo, sed et in futuro. Credimus et in Spiritum sanctum, hoc est, paracletum, quem promittens Apostolis post redditum in celos misit docere eos ac memorari omnia, per quem et sanctificantur sincere in eum credentium animæ. (c) Eos autem, qui dicunt de non existantibus esse filium Dei, vel ex alia substantia, et non ex Deo, et quod erat aliquando tempus aut saeculum quando non erat, alienos novit sancta et catholica Ecclesia. Similiter et eos, qui dicunt tres esse deos; vel Christum non esse Deum et ante saecula, neque Christum, neque filium eum esse Dei; vel eum ipsum esse Patrem et Filium et sanctum Spiritum, vel innascibilem filium; vel quod neque consilio neque voluntate Pater genuerit Filium: anathematizat sancta et catholica Ecclesia. (d)

35. Fides hac Filii originem aeternam statuit. Namque ex Dei substantia. — Brevibus exposilio fidei hujus, sed absolutissimis usus est definitionibus. Nam condemnans eos, qui de non existantibus esse Filium dicentes, originem ei non coepiam, sed manentem

(a) In vulgatis, *Massilia cum Mysia*. In mss. habetur tantum *Mysia*, vel, ut in mss. Colb. et Germ. pingitur, *Moysia*. Provincie totidem et eodem ordine recensentur apud Vigilium. At infra Fragmento D cxi, nonnulla est in ordine discrepantia.

(b) Fragmento cxi hic adjicitur *in fine mundi*; et in græcis formulis, quas supra annotavimus post concilium Antioch. in Gallias et Italiam missas, επι τυντεσι τοῦ ἀιώνος.

(c) Epistola pseudosynodi Sardie. Fragmento cxi, hic exhibet, *Credimus in sanctam Ecclesiam catholicon, in remissionem peccatorum, in carnis resurrectionem, in vitam aeternam: quæ verba, omissis in carnis resurrectionem, inde hic revocata sunt editione Par. cum neque in aliis edit. existent, neque in mas. neque in græcis formulis.*

(d) Veterior codex Colb. et Germ. hic adjiciunt ita dicentes: ubi apud Bad., ita dicens, in aliis autem edit., *Hilarius*.

(e) Ms. Silv., *ex alia potius quam de Dei*, etc. Proximum verbum *manens idem esse quod existens*,

A dedit. Ac ne haec origo ejus, ex qua natus est manent, (e) alia potius quam Dei intelligeretur esse substantia; etiam eos blasphemos pronuntiat, qui ex alia aliqua substantia, et non ex Deo Filium natum esse loquerentur: atque ita (f) cum non ex nihilo subsistit, neque aliunde quam ex Deo quod est existit, non potest ambigi in his natus esse quæ Dei sunt; quia neque de non existantibus, neque alia quam te inaccessibili Patris et aeterna substantia (g) unigenita Filii generatrix essentia. Resupit vero et intervalla temporum ac saeculorum: ut qui per naturam non differt, non possit separabilis esse per tempus.

36. Deus non nisi unus est; quatenus dicantur plures. Fides superior unam Patris ac Filii substantiam praedicat. — Ex omni autem parte, qua se circumagere sollicitudo potuit, hereticorum ingenii aditus obstruitur, ne quid esse diversitatis praedicetur in Filio. Anathematizat namque eos, qui tres deos dicant: quia secundum 484 naturam veritatem, numerum nuncupationum substantia ista non recipit, nisi ut in hominibus atque Angelis solet, cum nomen tribuitur ex honore meritorum, naturæ tamen inter eos et Deum (h) differente substantia; et idecirque plures sunt. Ceterum in natura Dei Deus unus est; ita tamen, ut et Filius Deus sit, quia in eo natura non differentia sit: et cum Deus ex Deo sit, non potest non eterque Deus esse, quorum per generis indifferentiam non discernatur essentia. Numerus autem nominis in nuncupatione respicitur; quia non est in naturæ qualitate diversitas. Cum igitur anathema sit (i) deos dicens, et anathema sit Filium Deum denegans; absolute ostenditur unus ad utrumque nominis unitatem de proprietate indifferentis esse substantiam: cum in confessione innascibilis Dei patris et unigeniti Dei filii, heutro a se dissimilitudine essentiae differente, (j) eterque cum Deus sit, Deus tamen unus et credendus sit et praedicandus. Sollicita itaque multum diligenterne cautela epithemorum fides munis naturæ genitæ et gignentis indifferentiam nominis (k) unione confirmans.

37. Non tamen fides solitarium Deum, Filium recte docet innascibilem. Qui ex voluntate nascatur. — Ta-

liquet cum ex pluribus locis, tum ex hum. 40, ibi eodem sensu legere est, *Nisi est de non existantibus, ut ei existans origo sit.*

(f) Lips. et Par., non cum ex nihilo subsistit: castigantur ex aliis libris.

(g) In vulgatis, *unigeniti*. Verius in mss. *unigenita*. Sic enim antea innascibilis et aeterna ad patris substantiam referuntur, non ad ipsius patris vocabulum.

(h) Editio, *differens est substantia: corrigitur et mss.*

(i) Er., Mir., Lips. et Par. perpetam hic adjicunt duos: cum ex determinata Orientalium propositione, quia damnantur non qui *duos*, sed qui *tres deos* dicant, consilat Hilarius indeclinatum.

(j) In vulgatis, *dicitur ut eterque: interpolatoris opera et abaque anterioritate mas.*

(k) Editio excepto Bod., *unionem*. Rectius alii libri, *unione*, hoc est, fides munit in genito et gignente naturæ indifferentiam, quam confirmat unione ac singularitate nominis,

meum ne parsam unius Dei prædicatio unicam ac sine progenie sua solitarii Dei velut affirmare substantiam; statim hanc condemnat temeritatem, quæ quia Deus unus est, unum ac solitarium Deum patrem, habentem in se homen et patris et filii consenseretur: cum in generante Patre et nascente Filio Deus unus esset ab indifferentis ab invicem naturæ substantiam prædictandis. Inaccessibilem quoque Filium sanctorum filios nescit: quia natura Filii nisi ex nativitate non exstat. Nativitas autem in eo adeo perfecta natura est, ut qui ex substantia Dei natus est, etiam ex consilio ejus ac voluntate nascatur. Ex voluntate enim atque consilio, non ex corporalis passione naturæ, essentia Dei de essentia Dei genitæ absoluta perfectione est. Consequens autem est, ut eam nunc fidem retractemus, quæ non olim (a) cum Photinus episcopatu dejectus est, conscripta est.

485 Exemplum fidei Sirmio (b) ab Orientalibus contra Photinum scriptoræ (ann. 351).

38. e Credimus in unum Deum patrem omnipotentem, creatorem et conditorem, ex quo omnis parentitas in celo et in terris nominatur. Et in unicuius ejus Filium Dominum nostrum Iesum Christum, qui ante omnia aeterna ex Patre natus est, Deum ex Deo, lumen ex lumine, per quem facta sunt omnia in celis et in terra, visibilia et invisibilia. Qui est verbum, et sapientia, (c) et virtus, et vita, et lumen verum: qui in novissimis diebus propter nos incorporatus est, et natus de sancta Virgine, et crucifixus, et mortuus est, et sepultus: qui et surrexit ex mortuis tertia die, et adscendit in celum, et sedet in dextera Patris, et venturus est in consummatione aeternitatis judicare vivos et mortuos, et reddere unicuique secundum opera sua: cuius regnum sine fine perseverans, permanet in perpetua aeternitate. Hoc enim sedens in dextera Patris, non solum in hoc aeterno, verum etiam et in futuro. Et in Spiritum sanctum, id est, paracletum, quem promittens Apostolus, postea quam celum adseehdit, misit docere eos, et

(n) Nitidum, uti notat Socrates, lib. II, c. 29: post Consulatum Sergii et Nigriniani: quo anno propter multius bellicos nemo solemnem gessit Consulatum, hoc est, anno CCCLI, cum Vetraniōne dejecto Sirthii meretur Constantius.

(b) Soeretes, lib. II, c. 50, varias variis temporibus Sirmii conscriptas formulas earumque auctores condensus, hanc a Marco Arethobio græce scriptam memorat. Verus noster Hilarius eam Orientalibus, id est, toti synodo attribuit. Concilium illud Vigilius, lib. v contra Eutych. n. 3, catholicum vocat et ex toto Oriente congregatum. Nulli autem Occidentalium, nisi forte quibusdam ex Illyrico, ad illud accedere tum licuit, quod Magnentius tyranus transalpinas regiones atque Italiā occuparet.

(c) Ex uno ms. Coib. et altero Sorbon. addimus hic, et virtus: quæ vox exstat in superiori formula Sardicensi, ab hac non dissidente.

(d) Ludovicus Miraeus admonuit, in uno codice ms. se reperisse decretis sequentibus præfixum hunc titulum: *Definitiones catholicarum propositionum 26 contra Photinum hereticum et contra omnes opiniones infidelitatis hereticæ,*

(e) Apud Athanasium et Socratem, καὶ ἐτις λέγων

commonere omnia, per quem et sanctificantur credentium in eum sinequeriter animæ. (d)

I. e Eos autem qui dicunt: De nullis existentibus Filius, vel de altera substantia, et non ex Deo; et quod erat tempus vel saeculum quando non erat: alienos seit sancta et catholica Ecclesia.

II. e Si quis autem Patrem et Filium duos dicit deos: anathema sit.

III. e Et si quis, unum dicens Deum, Christum autem Deum ante saecula filium Dei obsecutum Patri in creatione omnium non constitetur: anathema sit.

IV. e Et si quis innascibilem Deum, vel partem ejus, de Maria natum esse audet 486 dicere: anathema sit.

V. e Et si quis secundum (f) præscientiam vel prædestinationem a Maria dicit Filium esse, et non ante saecula ex Patre natum apud Deum esse, et per eum facta esse omnia: anathema sit.

VI. e Si quis substantiam Dei dilatari et contrahiri dicit: anathema sit.

VII. e Si quis dilatatom substantiam Dei filium dicat facere: aut latitudinem substantiae ejus, (g) sicuti sibi videtur, Filium nonin: anathema sit.

VIII. e Si quis insitum vel prolativum verbum Dei filium dicat: anathema sit.

IX. e Si quis hominem solum dicit de Maria Filium: anathema sit.

X. e Si quis Deum et hominem de Maria natum dicens, Deum innascibilem sic intelligit: anathema sit.

XI. e Si quis *Verbum caro factum est* (Joan. I, 14), audiens, Verbum in carnem translatum putet, vel demutationem (h) sustinente accepisse carnem dicit: anathema sit.

XII. e Si quis unicum filium Dei crucifixum audiens, denitatem (θεραπεία) ejus corruptionem vel passibilitatem (πάθος) aut demutationem aut diminutionem vel intersectionem sustinuisse dicat: anathema sit.

XIII. e Si quis, *Faciamus hominem* (Gen. I, 26),

Θεύ τὸν χριστὸν πρὸ αἰώνων γένεται τοῦ Θεοῦ, ψήφος γνέτος τῷ θεόποι. Preferenda videtur lectio Hilarii nostri, cum ultra non conveniat in Photinum, qui Deum unum εὐθίτην, Christum ante Mariam existisse negabat. Hujus autem decreti duplex est sensus, ut scilicet anathema sit, qui cum unum dicat Deum, Christum tamē Deum neget; siveque infra illud interpretatur Hilarius: alio vero, qui nobis præcipuus videbitur, ut anathema sit, qui Christum in conditione mundi adstitisse, et perinde ante Mariam fuisse non conlitteratur.

(f) Verba illa, præscientiam vel prædestinationem, uno greco vocabulo πρόγνωστος enuntiantur. Deindo quod verit Hilarius a Maria, leguisse videtur cum Socrate ix Mapias, non cum Athanasio πρὸ Mapias, ante Mariam; quod tamen infra, n. 45, legit, ac magis etiam hic placeret: ut sit anathema, qui Christum secundum præscientiam tantum ante Mariam esse concedat.

(g) In græcis codicibus nihil est, quod respondat verbis, sicuti sibi videtur: quæ quidem infra, h. 43, omittuntur.

(h) Græce, ψήφου μεταγνώστα: hoc est, demutationem sustinuisse cum accepit carnem.

non Patrem ad Filium dixisse, sed ipsum ad semet- A ipsum dicat Deum locutum : anathema sit.

XIV. « Si quis filium non dicat Abrahæ visum (*Gen. xviii*), sed Deum innascibilem, vel (a) partem ejus : anathema sit.

XV. « Si quis cum Jacob non Filium quasi hominem collectatum (*Gen. xxxii, 24*), sed Deum innascibilem, vel partem ejus dicat : anathema sit.

XVI. « Si quis, (b) *Pluit Dominus a Domino* (*Gen. xix, 24*), non de Filio et Patre intelligat, sed ipsum a se dicat pluisse : anathema sit. Pluit enim Dominus Filius a Domino Patre.

XVII. (c) « Si quis Dominum et Dominum **487** Patrem et Filium (quia *Dominus a Domino* [supple pluit]), duos dicat deos : anathema sit. Non enim exæquamus vel (d) comparamus Filium Patri, sed B subjectum intelligimus. Neque enim descendit in Sodomam sine Patris voluntate; neque pluit ex se, sed a *Domino*, auctoritate scilicet Patris; nec sedet in dextera a semetipso, sed audit dicentem Patrem, *Sede ad dexteram meam*(e) (*Psal. cix, 4*).

XVIII. « Si quis Patrem et Filium et Spiritum sanctum unam personam dicat : anathema sit.

XIX. « Si quis Spiritum sanctum paracletum dicens, innascibilem Deum dicat : anathema sit.

XX. « Si quis, sicuti docuit nos Dominus, non alium dicat Paracletum a Filio ; dicit enim : *Et alterum paracletum mittet vobis Pater, quem rogabo* (f) *ego* (*Joan. xiv, 16*) : anathema sit.

XXI. « Si quis Spiritum sanctum partem dicat Patris vel Filii : anathema sit.

XXII. « Si quis Patrem et Filium et Spiritum sanctum tres dicat deos : anathema sit.

(a) Editi hic et articulo subsequenti neenon 21, patrem : renitentibus mss. et græca voce μέρος.

(b) In antiquis libris constanter, pluvit, pluuisse.

(c) Bad. *Si quis Dominum et Deum non Patrem et Filium intelligat; quia Dominum et Deum duos dicunt deos*: anath. Er. et Mir: *Si quis Dominum et Deum non Patrem et Filium quasi Dominum a Domino intelligat*, etc., ut Bad. At vero Lips. et Par: *Si quis Dominum et Dominum Patrem et Filium, quasi Dominum a Domino intelligat*; *quia Dominum et Dominum duos dicat deos*: anath. In velutino codice Colbertino, *Si quis Deum et Dominum Patrem et Filium, quasi Dominum a Domino*, dnos dicat deos : anath.; lectio non spernenda, cui facetus Facundus, lib. x, cap. 6, ubi Hilarii haec versio mendose exhibetur. At sincerior est, quam ex ceteris mss. exprimitur, græco Athanasii textu suffragante: nam apud Socratem mendis etiam scaturit. Porro hic dominatur, qui cum audiat *Dominus a Domino pluit*, Patrem Dominum et Dominum Filium ita intelligat, ut vocabulis Domini et Domini duos dicat deos. Sic enim græce habetur: *Εἴ τις ἀκούων κύριον τὸν Πατέρα καὶ τὸν Τίον κύριον, καὶ κύριον τὸν Πατέρα καὶ τὸν Τίον* (τετελ κύριος ἐκ κυρίου), δύο λέγοι θεοὺς: ἀνάθεμα.

(d) Ita mss. At editi exæquamus vel conformamus. His duobus verbis unicum συντέσσομεν in græco respondet. Superiorius jam observatum, unam vocem πρόγρωπων eadem ratione dualis suisse redditum, quasi anceps Hilarius quæ aptior foret, utramque scilicet ligandam proponeret.

(e) Apud Athanasium et Socrat. hic subjicitur ἀνάθεμα τετελ: et in versione latina conciliorum, ana-

XXIII. « Si quis, quod dictum est; *Ego Deus primus, et ego Deus novissimus, et præter me non est Deus* (*Esai. xliv, 6*), ad destructionem idolorum dictum et eorum qui non sunt dii, in destructionem (g) unigeniti ante sæcula Dei judicæ intelligat: anathema sit.

XXIV. « Si quis voluntate Dei, tamquam unum aliquid de creatura, factum dicat Filium : anathema sit.

XXV. « Si quis nolente Patre natum dicat Filium : anathema sit. Non enim (h) nolente Patre coactus Pater, vel naturali necessitate ductus, cum nollet genuit Filium : sed (i) mox voluit, sine tempore et impassibiliter ex se eum genitum demonstravit.

XXVI. « Si quis innascibilem et (j) sine initio dicat Filium, tamquam duo sine principio et duo innascibilia et duo innata dicens : duos faciat deos : anathema sit. Caput enim, quod est principium omnium, Filius; caput autem, quod est principium Christi, Deus : **488** ita enim ad unum qui est sine principio omnium principium, per Filium universa referimus.

XXVII. « Et iterum confirmantes Christianismi intellectum, dicimus, quoniam si quis Christum Deum filium Dei ante sæcula subsistentem et ministrantem Patri ad omnium perfectionem non dicat : sed ex quo de Maria natus est, ex eo et Christum et filium nominatum esse, et initium accepisse ut sit Deus, dicat : anathema sit (k). »

39. *Photini fraus multiplex retunditur. Filius a Patre nec substantia differt nec tempore.* — Necessitas et

C tempus admonuit eos, qui tum convenerant, per multiplices quæstiones latius ac diffusius expositionem fidei ordinare; quia multis et occultis cuniculis in ca-

tema sit: quod omnino superfluit. Hic enim non novus anathematismus est, sed proxime allati explicatio.

(f) Sic mss. At editi, *quem rogabo eum*.

(g) In excusis et scriptis, unicū: ubi ex græco verbo μονογενῆς, et ex Hilarii interpretatione liquet legendū esse unigeniti. Postea ex tribus mss. reportimus *Judaice intelligat*, consentiente græco ιουδαικῶς ἰχαριδεῖον: ubi in mss. Colb. et Germ., *quasi Judaice intelligens*, in vulgaris autem, *Judaice dictum intelligat*: quæ lectio infra, num. 57, obtinet in omnibus libris.

(h) Er. removerat nolente Patre: quod quamvis superfluere videatur, nec postulet græcus sermo; restituum tamen auctoritate Bad. et omnium mss.

(i) Mir., Lips. et Par. post Er., *mox ut voluit*. Hic et infra abest ut a Bad. et mss. Græce, ἀλλ' ἄμφα τε ἐσούληθη, καὶ ἀχρόνως καὶ ἀπαθέως ἐξ ἑαυτοῦ αὐτὸν γενήσας ἀπέδειχεν.

(j) Græcam vocem ἀνάρχων hic dumtaxat verit Hilarius sine initio, infra autem sine principio. Ubi enim græce habetur ὡς δύο ἀνάρχαι, verit tamquam duo sine principio: et paulo post eis μιαν ἀνάρχων τῶν δύων ἀρχῶν, latine reddit ad unum qui (græcus sermo postulat quod) est sine principio, omnium principium, per Filium universa (græce hic subjicitur εὐτελέως, pī) referimus.

(k) Apud Socratem his additur ὡς ὁ Σαμοσατεὺς: quod retinere si placet, non sic intelligendum est, ut Paulus Samosatenus asserebat, quemadmodum in latiniis Socratis editionibus ante Valesium obtinuit; sed, ut anathema sicul est Samosatenus.

tholicam domum ea, quæ per Photinum renovabatur, hæresis tentaret irrepere: ut per singula genera intemeralæ et illesæ fidei, unicuique generi hæreticæ ac furtivæ fraudulentiae contrairetur; essentque (*a*) tot fidei absolutiones, quotidem essent quæsitæ persudæ occasions. Ac primum post generalem illam atque indubitatam sacramentorum expositionem, hinc exponendæ fidei adversum hæreticos coepit exordium.

I. « Eos autem qui dicunt: De nullis existantibus Filius, vel de altera substantia et non ex Deo; et quod erat tempus vel æcum quando non erat: alienos scit sancta et catholica Ecclesia. »

40. Quis hic ambiguitatis locus? aut quid ex sincerae fidei conscientia reliquum est? Non est de non existantibus: ut ei extans origo sit. Non est extans ei ad originem substantia aliqua alia, nisi sola quæ Dei est: ut in eo nihil aliud natum esse possit, quam omne (*b*) quod Dei sit; quia non ex nihilo extans, aliunde non subsistit. Non differt in tempore: ut cum Patre sit intemporalis et Filius. Inseparabilia itaque inter innascibilem Patrem et unigenitum Filium cuncta sunt, quos in tempore pares ipsa illa unius tantum (*c*) paternæ existentis, ex qua nativitas sumitur, indifferencia in nullo discernat essentiæ.

489 II. « Si quis autem Patrem et Filium duos dicit deos: anathema sit.

III. Et si quis unum dicens Deum, Christum autem Deum ante sæcula filium Dei obseculum Patri in creatione omnium non confitetur: anathema sit. »

41. Ut essentiæ nomine, ita sunt unum essentiæ generæ. — Rerum nobis absolutam intelligentiam ipsa illa nominis religiosa professio tribuit. Cum enim in damnatione sit, Patrem et Filium duos deos dicere; et rursum anathema sit, Filium Deum negare: substantie diverse alterius ab altera opinio in prædicandis diis duobus excluditur. Non enim est alia, præter illam Dei patris ex qua Dei filius Deus intemporalis est natus, essentia. Nam cum necessario Deum patrem confitemur, et absolute Christum Dei filium Deum prædicamus, et inter hæc duum decorum sit irreligiosa confessio: non possunt, secundum naturæ indifferentiam et nomen indifferens, non unum esse in essentiæ genere, quorum essentiæ nomen non licet esse nisi unum.

IV. « Si quis innascibilem Deum, vel partem ejus, de Maria natum esse audet dicere: anathema sit. »

42. *Fili et Patris non una persona. Contra eos qui asserunt Filium ante Mariam non esse nisi per prædestinationem.* — Ne quod nuncupate essentiæ in Patre et Filio, per indissimilem naturam, nomen unum

(*a*) In vulgatis, *totidem*. At in mss. *tot*: et mox *quot eidem*, pro *quotidem*. Eadem loquendi ratione habemus cap. 45 in Matth. n. 10: *In tot partium millia plebs dinumerata satiatur, quotidem de partibus, etc.*

(*b*) Excusi excepto Mir. omittunt *omne*, quod probe exstat in omnibus mss. Excludendum enim est error hæreticorum, qui Filium partem Patris esse assertabant.

(*c*) Editi, paternæ innascibilitatis æternitas, ex qua nativitas sumitur: tum Bad., *indifferentiam in nullo*;

A est, occasionem hæreticis præstaret, ut innascibilem Deum, vel partem ejus, nasci de Maria prædicarent; occursum est salutaris definitione sententia, ut anathema esset hoc confitens. Non enim religiosa unitas nominis, ex indifferentiis naturæ essentia constituta, personam genitæ admetit essentiæ, ut (*d*) unici ac singularis Dei substantia per unionem nominis intelligatur: cum ultriusque essentiæ nomen unum, id est, Deus unus, ob indiscreta in utroque naturæ indissimilem substantiam prædicetur.

V. « Si quis secundum præscientiam (*e*) et prædestinationem ante Mariam dicit Filium esse, non ante sæcula ex Patre natum apud Deum esse, et per eum facta esse omnia: anathema sit. »

43. Deum omnium nostrum Dei filium, ante quam corporeus nascitur, negatur tamen secundum præscientiam et prædestinationem, non secundum naturæ subsistentis essentiam, suis confirmant: id est, ut per præscientiam Patris, quia eum prædestinavit ut esset aliquando, scilicet gignendus ex virginc, nuntiatus nobis fuerit potius, quam ante sæcula in naturæ divinæ substantia natus existiterit: utque omnia, quæ ipse in prophetis de corporationis suæ ac passionis sacramentis locutus est, ipsa illa secundum præscientiam 490 de eo a Patre sint dicta. Itaque doctrinæ hujus perversitas condemnatur: ut cognitus nobis unigenitus Dei filius, natus potius ex Patre ante sæcula, e t ipsa sæcula cum creaturis omnibus condens, quam prædestinatus sit esse gignendus.

VI. « Si quis substantiam Dei dilatari et contrahit: anathema sit. »

44. *Dilatatio et contractio in Deum non cadunt. Nec Filius est divina substantia dilatatio.* — Contrahi et dilatari, corporalis est passio: Deus autem, qui spiritus est, et spirat ubi vult, non se per demutationem substantiæ aut dilatat, aut contrahit. Extra corporalis enim nature necessitatem liber manens, quod vult, et cum vult, et ubi vult, id præstat ex sese. Impium ergo est substantiæ demutationem libertati tantæ virtutis adscribere.

VII. « Si quis dilatatam substantiam Dei Filium dicat facere, aut latitudinem substantiæ ejus Filium nominet: anathema sit. »

45. Superior sententia, etsi indemutabilem Deum docere voluerit, ad hanc se tamen sequentem hæc sim præparavit. Quidam enim ausi sunt innascibilem Deum usque ad sanctam Virginem substantiæ dilatatione protendere (Vid. lib. I de Trinit. n. 16 et lib. x, n. 50): ut latitudo deducta quodam naturæ suæ tractu assumensque hominem filius nuncupare-

Er., Mir., Lips. et Par., *indifferenti in nullo*. Castigator ex scriptis.

(*d*) In vulgatis ac pluribus mss. *unica*. Rectius in Colb. et Germ. *unici*, id est solitarii; unica est enim Dei natura, sed non singularis ac solitarius Deus.

(*e*) In ms. Corb. ac pluribus aliis non habetur et prædestinationem. Deinde ex mss. prope omnium sensu restituimus *ante Mariam*; quamvis superiorius, ut hic in excusis, extet a *Maria*. Hanc opinionem Paulo Samosalensi nominatim adscribit Athanasius sub finem libri de Incar. Christi.

tur; neque Filius ante secula perfectus Deus natus, idem postea et homo natus sit. Totum hoc itaque catholica fides damnat, in quo et demutabilis Pater dicitur, et natus Filius abnegatur.

VIII. « Si quis insitum et prolatum verbum Dei filium dicat : anathema sit. »

46. *Hæretici quo sensu filium Dei verbum prædicant.* *Filius de Maria Deus et homo.* — Hæretici perimentes, quantum in ipsis est, Dei filium, verbum esse tantum constituentur, prodeunt enim scilicet loquuntur ore sermonem, et (a) insubstantivæ voeis incorporalem sonum : ut Deo patri istius modi sit verbum Filius, cuiusmodi per insitam nobis loquendi naturam verbum omne profertur in vocem. Fraus ergo haec omnia in damnatione est : quæ Deum Verbum, quod in principio apud Deum erat, tanquam verbum esse in sitâ ac prolate vocis affirmat.

IX. « Si quis hominem solum dicat de Maria Filium : anathema sit. »

Filium Dei de Maria nos prædicamus, nisi et hominem et Deum prædicemus. (b) Sed ne id, quod Deum et hominem prædicamus, fraudis habeat occasionem, continuo subiectum.

X. « Si quis Deum et hominem de Maria natum dicens, Deum innascibilem sic intelligit : anathema sit. »

47. *Filius soli nativitate a Patre discernitur. Coram assumens non demutatus est.* — Conservatus substantia et nomen et 49¹ virtus. Cum enim in anathemate sit, qui ex Maria Dei filium hominem sine Deo dixerit ; et in eodem iudicio sit, qui in homine innascibilem Deum dixerit : non Deus is, qui in homine est, non esse Deus dicitur ; sed Deus innascibilitate abnegatur, Patre a Filio non nature nomine, quia nec (c) diversitate substantiarum, sed sola innascibilitatis auctoritate discreto.

(a) In prius vulgatis vocabulum hoc perperam in duo divisum suisse liquet ex lib. x de Trin. n. 21, ubi arguuntur idem hæretici volentes unigenitum Deum... non substantivum Deum esse, sed sermonem vocis emissas, etc. Videsis ibid. n. 50 et Tegellianum. contra Prax. n. 7 et 8.

(b) Duos versus subsequentes in ante vulgatis suo loco motos, et interpolationibus depravatos, restituimus et castiganus ope mas.

(c) Apud Bad., quia nec diversitas esset, sola. Peius in editis aliis, quia nec diversitas esset, sola.

(d) Id est, substantia divinitatis.

(e) Quo senon quidam hæretici hunc temporis aequaliter Verbum assumendo carnem translatum esse, in carnem, repetendum ex lib. x de Trin. n. 50, ubi arguuntur qui defecisse omnino Deum Verbum in animam corporis volunt, ut non idem fuerit Jesus Christus hominis filius, qui et filius Dei ; et de se defecerit Deus Verbum, dum corpus officio animæ vivificat. Hinc Verbum in carnem translatum eatenus dixisse intelleguntur, quatenus Verbum in animam corporis defecisse, seu vices animæ supplerisse sentiebant. Sic vero Potassium nominatum sensuisse manifestum est ex Phœbadio Agenu.

(f) Non ut caro esse desineret, sed ut Verbi potentiae, gloria aliarumque dotum consenserent, divinitatis in se exprimeret naturam, cuius virtutes ostenderet. Sed neque errori locum permituit subnexa. Videsis pag. 59, not. c (not. d cof. 8° nostra editio).

XI. « Si quis Verbum caro factum est audiens, Verbum in carnem translatum putet, vel demutationem sustinentem acceptissime carnem dicit : anathema sit. »

48. *Filio Dei crucifixo corruptionem non est perpresso deinceps.* — Conservatus dignitas (d) divinitatis : ut in eo, quod Verbum caro factum est, dum Verbum caro sit, non amiserit per carnem quod se sit Verbum, neque translatum (e) in carnem sit, ut Verbum esse desineret ; sed Verbum caro factum est, ut caro potius hoc inciperet esse (f) quod Verbum. Alioquin unde carni in operibus virtutes, (g) in monte gloriam, in agitationibus humanorum cordium sciendi, in passione securitatem, in morte vitam ? Sed demutationem Deus nescias, nihil ex substantia sua levius caro factus amisit.

XII. « Si quis vincitur Filium Dei crucifixum audiens, delectatorem ejus corruptionem vel passibiliteratatem vel demutationem vel diminutionem vel intersectionem suscipiens dicit : anathema sit. »

49. *Possibilitatem et passio quid.* *Filium passibus vi- sum esse.* — Absoluere ostenditur, casus Verbum, licet caro factum sit, non tamen translatum fuerit in carnem. Cum enim haec passionum genera infirmitate causis afficiant, Deus tamen Verbum caro factum non potuit (h) a se demutabilis esse patiente. Nam enim id ipsum est, pati et demutari : quia opus est carnem passio cuiusque generis demulcentem sensu, dolore, (i) tolerantia. Verbum autem, quod caro factum est, licet se passioni subdidicerit ; 49² non tamen demutabilitatem est possibiliterate patienti. Nam (j) pati potuit, et passibile esse non potuit : quia possibiliter natura infirmis significatio est ; passio autem est eorum quae sicut illata percessio : (k) que quia indemutabilis Deus est, cum tamen Verbum caro factum sit, habueant in eo passionis materiam sine possibiliteris infirmitate,

(g) Omnes prope mss. in morte. Retinendum cum uno Colb., et altero Sorbon. in monte, puta in quo transfiguratus est Christus. Sic lib. x de Trin. n. 25 : *Naturæ propriæ ac suæ corporis illud est, quod in celestiæ gloriæ conformatur in monte, etc.*

(h) Apud Bad., se demutabilis. Postea expuncto se retinunt est tantum demutabilis. Ex mss. et Mir. restituiamus a se, hoc est, quantum ad naturam suam attinet, licet demutabilis non negetur quantum ad carnem assumptam.

(i) In edit. hic adjicitur patientia : quod abest ab omnibus mss.

(j) Ita mss. At excepti, pati quidem potuit passione, sed possibiliter passibilis esse non potuit.

(k) In vulgatis, itaque quia ; et mox passiones mitteriam, loco passionis. Melius in mss. que : hoc est, quae illata sunt, quia Deus Verbum caro factus est, habuerunt in eo passionis materiam, ex cuius affectione passus esse prædicaretur ; sed habuerunt tamen sine possibiliteris infirmitate, quia idem indemutabilis Deus est. Neque aliud hic sibi vult Hilarius, quam quod in Psal. 149³, n. 9, licet aliis verbis ait, *Non sicut in unigenito Deo naturalis infirmitas, sed assumpta, et rursus n. 18 : Cunctæ nostræ, quæ in eo fuerunt, infirmitates non naturales sunt, sed assumpta : quod perinde est ac si diceret : Infirmitates ita in Verbi personam cadunt propter assumptam carnem ipsi substantialiæ unitam, ut Verbi ejusdem naturam non afficiant. Hoc quippe passibiliter vocat, quod*

Manet itaque indemutabilitis etiam in passione natura; quia auctori suo indifferens (a) ex impassibilis essentia nata substantia est.

XIII. « Si quis, *Factum hominem* (Gen. i, 28), non Patrem ad Filium dixisse, sed ipsum ad semetipsum dicat Deum locutum: anathema sit. »

XIV. « Si quis Filium non dicat Abrahæ visum (Gen. xviii, 1), sed Deum innascibilem vel partem ejus: anathema sit. »

XV. « Si quis cum Jacob non Filium, quasi hominem colluetatum (Gen. xxxii, 26), sed Deum innascibilem vel partem ejus dicat: anathema sit. »

XVI. « Si quis, *Pluit Dominus a Domino* (Gen. xix, 4), non de Filio et Patre intelligat, sed ipsum a se pluisse dicat: anathema sit. Pluit enim Dominus Filius a Domino Patre. »

50. *Photini sententia*. — Hæc quia Photinus, aduersus quem tum conventum erat, negabat, inserenda fidei fuerunt: ne quis auderet non ante Dei filium quam virginis filium prædicare, et superiora omnia, que propria Dei filio sunt, stultissima hereticæ insanica perversitate Deo innascibili coaptaret; et dum hæc ad Patrem referret, Filio substantiam demegaret. Quæ quia absolute sunt, necessitatem nobis interpretandi non reliquerunt.

XVII. « Si quis Dominum et Dominum (b) Patrem et Filium (quia Dominus a Domino), duos dicat deos: anathema sit. Non enim exæquamus vel comparamus Filium Patri, sed subjectum intelligimus. Neque ~~503~~ enim descendit in Sodomam sine Patris voluntate; neque pluit ex sese, sed a Domino, auctoritate scilicet Patris; nec sedet in dextera a semet- ipso, sed audit dicentem Patrem, *Sede ad dexteram meam* (Ps. cix, 1). »

naturam afficit; passionem autem, quod personæ attribuitur. At passio non attribuitur Verbo, nisi quia afficit carnem quam assumpsit; et ut proxime docuit, *quoniam carnem* (ne Christi quidem excipi) *passio cuiusque generis demutat sensu, dolore, tolerantia*: non sentit igitur Christum secundum carnem a dolore iminunem. Et certe hic perspicuum est, eum uni Verbo hoc privilegium vindicare.

(a) Editi, et impassibilis, antea particula quia est post verbo est omissa. Restaurantur ex mss.

(b) Er. et Mir. quae cum Bad. legunt, *Si quis Dominum et Deum non Patrem et Filium intelligat, quia Dominum et Deum duos dicat deos, anath.* Lips. et Par.: *Si quis Dominum et Dominum non Patrem et Filium intelligat, cum Dominum et Dominum duos dicat deos, anath.* Magis sibi constant mss.

(c) Sic miss. Editi vero, et indifferenti ipsi qui genus est, ab eo qui genuit, non potuit esse: nam indifferentis unum nomen est naturæ. Quod subjicit Hilarius, ut explicet quatenus Filium Patri non coquandum intelligat, illustratur his tract. Psal. cxxviii, n. 47: *Est enim Pater maior Filio: generatione, non genere. Filius enim est, et ex eo exiit: et tunc paternæ nuncupationes proprietas differat, tamen naturæ non differt. Natus autem a Deo Deus non dissimilis est a genitore substantia. Non potest ergo ad eum ex quo est exæquari. In quibus Filium Patri subjectum, quatenus ab eo est, siquies, quatenus ipse non est a se, non comparandum ita facetur, ut ipsi essentia, naturæ ac substantiae unitatem constanter asserat. Quocirca ipius ac maleficii convincitur anonymous quidam Calviaista,*

B1. Definitio hæc a suspicione liberatur. Filius quantum Patri non aquandus, manente naturæ aequalitate.

— Et superiora et consequentia suspicionem, si qua esse in his dictis videbitur, penitus excludant, ne diversitas dissimilium deitatum in Domino et Domino prædicetur. Et in ea non comparatur, quia duos deos dici impium sit: non autem idcirco non comparatur vel exæquatur Filius Patri, ne Deus ipse non esse credatur. Cum enim anathema sit Christum Deum denegans, non potest idcirco profanum videri, duos deos connominari, ne et Christus Deus prædicetur; cum per esse naturæ naturalis proprietatem idcirco Deus unus est, quia ex innascibili Beo patre, qui unus est Deus, unigenitus filius Deus natus, non aliunde quam ex Deo habeat esse quod Deus est: et indifferenti (c)

D ejus qui genus est ab eo qui genuit essentia, non potest non indifferentis unum nomen esse naturæ. Et vel in eo quidem maxime non comparatur nec coequatur Filius Patri, dum subditus per obedientiam obsequiam est, dum pluit Dominus a Domino, ne a se ipse secundum Photinum aut Sabellium pluerit, ut Dominus a Domino; dum ad dexteram Dei tum cœredit, cum sibi ut consideret dictum sit; dum mittitur, dum acepit, dum in omnibus voluntati ejus qui se misit obsequitur. Sed pietatis subjectio non est essentie diminutio, nec religionis officium degenerem efficit naturam: cum per id, quod cum et innascibili pater Deus est, et unigenitus filius Dei Deus est, Deus tamen unus sit; et subjectio filii doceatur et dignitas, (d) dum et ipsi illi nominis Filius uniuspandoius subjicitur, quod cum Dei patris sit, tamen sibi ex natura sit nomen. Habens nomen, sed ejus cuius et filius est, et Patri et obsequio subjectus et nomine; ita

qui tum ob hujus, tum ob tertii canonis commodam interpretationem illum ex albo Catholicorum disputavit: hoc magis iniquus, quod plus Præsent statim mente in ipsis Conciliis dictis suspicionem nouissimam esse, sed ex superioribus et consequentibus eam excludit; sed et his loquendi modis reserti sunt libri antiquiorum, qui propterea apud nosmallos de Trinitatis mysterio haud satis recte sentire ipamerito auxierunt. Uuum ex Justino dial. cum Tripl. exemplum proferrimus in eundem Genesis locum sic loquente: *Duos propheticus sermo numero esse indicat, alterum in terris, qui descendisse se ait, ut clamorem Sodomarum insiperaret, alterum in caelis, qui etiam Dominus est Dominus in terra apparentia, ut pater et Deus atque auctor ipsi, ut sit et potens et Dominus et Deus.*

(d) In vulgaris, dum ei ipsi non nisi filius nuncupandus subjicitur. Quod cum Dei patris sit, tamen sibi ex natura sit, nomen habens alienum, sed ejus cuius et filius est, ut sit (Bad. et sic) Patri et obsequio, etc. Sequitur miss. In his habetur catholica totius superioris canonis explicatio. Dum Patrem et Filium dominum et Dominum vocant, utrique tribuant unum naturæ nomen. Atqui ut dicatur lib. v de Trin. n. 14: *Si in Filio naturæ non sit, naturæ non competit nomen; si autem naturæ in eo nomen sit, non potest ab eo veritas abesse naturæ.* Dum autem ita Dominum et Dominum vocant, ut nolint esse duos deos, sequitur Patrem et Filium unum esse Deum: ita tamen unum, ut alium Patrem, aliam Filium nuncupant; qui proinde filii nomine sic ostenditur subjectus, ut eodem nomine testetur propriam sibi esse ipsam Patris substantiam.

tamen, ut subjectio nominis proprietatem naturalis atque indifferentis testetur essentiae.

494 XVIII. « Si quis Patrem et Filium unam personam dicit: anathema sit. »

52. Pater et Filius non una persona. — Non habet necessitatem contradicendi sibi absoluta perversitas: et tamen stultus quorumdam furor in id prorupit, ut personam unam duum nominum ausus sit praedicare.

XIX. « Si quis Spiritum sanctum paracletum dicens, innascibilem Deum dicat: anathema sit. »

53. Spiritus sanctus non innascibilis Deus. Alius est a Filio. — Adiectio nunc Paracleti, anathemati obnoxiam facit innascibilis in eo Dei prædicationem. Impiissimum enim est, innascibilem Deum eum dici, qui ad consolationem nostram est missus a Filio.

XX. « Si quis, sicuti docuit nos Dominus, non alium dicat Paracletum a Filio; dixit enim: *Et alterum Paracletum mittet vobis Pater, quem rogabo ego: anathema sit.* »

54. Cur datur mitti a Patre. — A Filio Paracletum missum meminimus, et in principio hoc fides ipsa exposuit. Sed quia frequenter Filius per indifferentis naturæ virtutem opera sua opera Patris esse dixit, dicens: *Ego opera Patris mei facio* (*Joan. x, 37*), missurus quoque Paracletum, sicuti frequenter sponsabit, interdum eum et mittendum dixit a Patre, dum oinne quod ageret, pie referre (*a*) est solitus ad Patrem. Ex quo hæretici occasionem frequenter arripiunt, ut ipsum esse Filium Paracletum dicant: cum in eo, quod alium Paracletum mittendum a Patre sit precaturus, differentiam missi rogantisque significet.

XXI. « Si quis Spiritum sanctum partem dicat Patris vel Filii: anathema sit. »

55. Non est pars Patris aut Filii. — Stultitia hæretici furoris hæc coegit in scripta referre, non quæstio. Nam cum Spiritus sancti nomen habeat suam significationem, et Spiritus sanctus paracletus habeat substantię suæ et officium et ordinem, et cum ubique indemutabilis Pater et Filius prædicetur: quomodo pars esse aut Patris aut Filii Spiritus sanctus asseritur? Sed quia sicut inter cetera insanitatum genera, etiam hoc quoque proferri ab impiis solet; idcirco a sanctis debuit improbari.

495 XXII. « Si quis Patrem et Filium et Spiritum sanctum tres dicit deos: anathema sit. »

56. Dii tres negantur. — Duum deorum professio cum irreligiosa sit, quia nusquam nisi unum Deum prædicatum meminerimus et prædicemus: quanto magis trium deorum in Patre et Filio et Spiritu

(*a*) Quod præstat salva naturæ suæ æqualitate. Ut enim habetur in *Psal. cxxxviii*, n. 28: *Contestantem de se potestatem per reverentie honorem ei, cui omnia meminerat confienda, subjecit, non sibi adimens quod simili Patri posset, sed eum per quem similia posset ostendens.* Vide tract. *Psal. cxli*, n. 6.

(*b*) Vocabulum se hic adjicimus auctoritate mss. Colb. et Germ.

(*c*) Ita mss. At editi, *naturali lege coactus invito se, etc.* Filius voluntate natum dici eo sensu permittit Hilarius, quo lib. *xii de Trin.* n. 50, et superiorius, n. 17, generationem illius creationem vocari sinit,

A sancto nuncupatio daminabilis est? Quod tamen quia hæretici dicunt, recte catholici condemnant.

XXIII. « Si quis quod dictum est, *Ego Deus primus, et ego Deus novissimus, et præter me non est Deus* (*Esai. xliv, 6*), ad destructionem idolorum dictum et eorum qui non sunt dii, in destructionem unigeniti ante sæcula Dei judaice dictum intelligat: anathema sit. »

57. Illud, non est Deus præter me, Filius non negat Deum. — Deorum numerositate damnata, et Deo tantum uno prædicato, negari Deus filius Dei non potest. Verum naturæ istud præstat genuina proprietas, ut nomen, quod negatur ad numerum, debeatur essentia; et id, quod non est Deus præter me, non possit Filio auferre quod Deus est: quia Deus alias,

B præter quam qui est ex Deo, nullus est. Et per hanc vocem Dei patris non potest non Deus esse, qui ex (*b*) se indifferenti ad naturam suam est natus essentia. Quod idcirco Iudei ad unionem Dei referunt, quia unigenitum Deum nesciunt. Sed nos cum duos deos negamus, diversitatem in Patre et Filio naturalis abominamur essentia: quia id, quod non est Deus præter me, impiam de falsis diis permit opinionem. Cum vero unum Deum confitentes, Filium quoque Deum dicimus; nihil diversum per substantiam in utroque sub uno nomine prædicamus.

XXIV. « Si quis voluntate Dei tamquam unum aliquid de creatura Filium factum dicat: anathema sit. »

58. Filius ex Dei substantia, non ut creaturæ ex voluntate. — Omnibus creaturis substantiam voluntas Dei attulit: sed naturam Filio dedit ex impassibili ac non nata substantia perfecta nativitas. Talia enim cuncta creata sunt, qualia esse Deus voluit: Filius autem natus ex Deo talis substitutus, qualis et Deus est. Nec dissimilem sui edidit natura naturam: sed ex substantia Dei genus naturæ secundum originem attulit, non secundum creaturas, voluntatis essentiam.

XXV. « Si quis, nolente Patre, natum dicat Filium: anathema sit. Non enim nolente patre coactus Pater, vel naturali necessitate ductus, **496** cum nollet genuit Filium; sed mox voluit, sine tempore et impassibili ex se eum unigenitum demonstravit. »

59. Non tamen ex invito Patre Filius. — Cum non ex voluntate, ut cetera, Filius subsistere doceretur, ne secundum voluntatem tantum, non etiam secundum naturam haberet essentiam; data hæreticis occasio videbatur, ut necessitatem Deo patri gignendi ex se Filii adscriberent, tamquam (*c*) naturæ lege co-

ad removendam scil. omnem Patris in Filii generatione passionem aut repugnantiam. Verendum enim esset, inquit apposite *Gregorius Naz.*, Or. *xxxv*, n. 2, ne coactam quandam generationem inveheremus, ac relut naturale quoddam excrementum (*τερπτωμα*) retentuque difficile, in divinitatem minime quadrans. Paulo aliter subinde locuti sunt Theologi, quos inter auctor lib. de *Trinit.* et unit. Dei, apud *Augustinum*, cap. 2: *Nec voluntate nec necessitate genuit Pater Filium: non necessitate, quia necessitas in Deo non est; non voluntate, quia voluntas preire sapientiam non potest, quae est Filius. Igitur prius est rationabiliter sapere, quam ra-*

gente invitus ediderit. Sed hæc passionum non est in Deo patre conditio : (a) cum inenarrabili et perfecta nativitate Filii, nec voluntas sola genuit Filium, nec demutata aut coacta imperio naturalis legis essentia est. Nec ad gignendum quæsita substantia est, nec gignentis in genito diversa natura est, nec in tempore paterni nominis solitudo : sed ante tempora omnia Pater ex naturæ suæ essentia, impassibiliter volens, Filio dedit naturalis (b) nativitatis essentiam.

XXVI. « Si quis innascibilem et sine initio dicat Filium ; tamquam duo sine principio et duo innascibilia et duo innata dicens, duos faciat deos : anathema sit. Caput enim, quod est principium omnium, Filius ; caput autem, quod est principium Christi, Deus ; sic enim ad unum (c) ininitiabilem, omnium initium, per Filium universa referimus. »

60. Filium innascibilem unitas Dei non patitur. — Filium innascibilem consideri, impiissimum est. Jam enim non erit Deus unus : quia Deum unum prædicari natura unius innascibilis Dei exigit. Cum ergo unus Deus sit, duo innascibiles esse non possunt : cum idcirco Deus unus sit (cum et pater Deus sit, et filius Dei Deus sit), quia innascibilitas sola penes unum sit. Filius autem idcirco Deus, quia ex innascibili essentia natus existat. Resput ergo innascibilem Filium prædicari fides sancta ; ut per unum innascibilem Deum, unum Deum prædicet : ut natum unigenitam, ex innascibili genitam (d) essentia, in uno innascibilis Dei nomine complectatur. Caput enim omnium Filius est, sed caput Filii (e) Deus est. Et ad unum Deum omnia hoc gradu atque hac confessione referuntur : cum ab eo sumant universa principium, cui ipse principium sit (*scil.* Deus pater).

XXVII. « Et iterum confirmantes Christianismi intellectum, dicimus, Quoniam si quis Christianum Deum, filium Dei ante sæcula 497 subsistentem, et ministrantem Patri ad omnium perfectionem non dicat ; sed ex quo de Maria natus est, ex eo et Christianum et filium nominatum esse, et initium accepte sit ut sit Deus dicat : anathema sit. »

61. Photini hæresis. Fidei nostræ principale. — Concludi damnatio ejus hæresis, propter quam

tionabiliter velle. Unde nec voluntate, nec necessitate, sed naturaliter sola sapientia Pater genuit Filium.

(a) In mss. Colb. et Germ., cui, non cum.

(b) Editi, nativitatem essentiae.

(c) In vulgatis, ininitiabile : quod referre licet ad principium, idque, ut supra observatum est, postulat græcus sermo. At cum idem verbum ἀναρχον n. 39 versum sit qui est sine principio, non quod est, relinemus cum mss. ininitiabilem.

(d) In mss. essentiam. Fides sancta in uno innascibili Dei nomine naturam unigenitam complectitur, cui Dei nomen ita tribuit, ut tamen respuat duos deos.

(e) In vulgatis, intelligentiae suæ. Abest suæ a mss.

(f) Ita potiores mss. At editi, nihil aut periculorum.

(g) Hincmarus, lib. de non trina Deit., c. 10, relat. hisce verbis addit : Propter stylos plures a S. Hilario dictæ sunt plurali numero fides, et propter plurimatatem scriptiorum, non propter credulitatis divisionem.

A conventuum erat, expositione totius fidei cui adversabatur, oportuit : quæ initium Dei filii ex partu Virginis mentiebatur. Hoc enim fidei nostræ secundum evangelicam et apostolicam doctrinam principale est, Dominum nostrum Jesum Christum Deum et Dei filium a Patre nec honoris confessione, nec virtutis potestate, nec substantiae diversitate, nec intervallo temporis separari.

62. Difficultas de Deo paucis loquendi. — Multifarie, ut intelligitur, episcoporum consiliis atque sententiis quasita veritas est, et intelligentiæ ratio exposita est per singulas scriptæ fidei professiones : singulis quibusque generibus impiae prædicationis extinctis. Non enim infinitus et immensus Deus brevibus humani sermonis eloquiis vel intelligi potuit, vel ostendi. Fallit enim plerumque et audientes et docentes brevitas verborum : et compendio sermonum aut non intelligi potest quod requiritur, aut etiam corrumperit quod significatum magis, quam enarratum, rationis absolutione non constat. Et idcirco episcopi (e) intelligentiæ sensu loquentes, ob difficultatem naturalis intelligentiæ, et plurimis definitionibus et copiosioribus verbis usi sunt addocendum : ut et sensum audiuntum distinctione editæ per multa veritatis imbuuerent, et de divinis rebus nihil (f) aliud periculorum aut obscurum in hac multimoda plurium sententiarum absolutione loquerentur.

63. Fides in Oriente. Frequenter exposita; in paucis sana. Osias. Fidei coactæ subscriptiones. Occidentales scriptæ fides nesciunt. — Nihil autem mirum videri vobis debet, Fratres charissimi, quod tam frequenter 498 exponi (g) fides coactæ sunt : necessitatem hanc furor hæreticus imponit. Nam tantum Ecclesiarum Orientalium periculum est, ut rarum sit hujus fidei (quæ qualis sit, vos judicate) aut sacerdotes aut populum inveniri. (h) Male enim per quosdam impietati auctoritas data est : et exsiliis episcoporum, quorum causam non ignoratis, vires auctæ sunt profanorum. Non peregrina loquor, neque ignorata scribo : audivi ac vidi vitia presentium ; non laicorum, sed episcoporum. Nam absque episcopo (i) Eleusio et paucis cum eo, ex majori parte Asianæ decem provinciaæ, intra

(h) MSS. Corb., Prat., Rem., Faur., *Multa enim.*

(i) Eleusio tamen inter Semiarianos recenset Epiphanius, her. lxxiii, n. 25. Et a Socrate quidem, lib. ii, c. 40, acute reprehenditur, quod ægerrime ferret innovari Eucæniorum fidem, cui Nicænam ipse posthaberet. Liberio, ut homousion respueret, ipsum cum aliis auctore suis Sozomenus testis est lib. iv, cap. 15, qui cum Socrate, lib. ii, c. 38, scribit eumdem Macedonio conjunctum et crudelitatem illius initiatum esse. Immo, si eidem Sozomeno lib. iv, c. 20, habenda fides, consubstantialis defensores divexavit. Quamquam valde probabile est, hanc eum a Socrate tum a Sozomeno inustam suisse crudelitatis notam ob ea, quæ ad Novatianos reprimendos egit. Et fatetur quidem Sozomenus, lib. iv, c. 20, eum et Macedonio mitiorem, et vita bona et integra existisse. Hunc igitur, quem vita integratas commendabat, ab iis qui Deum nescirent excipiens Hilarius, non sic spectavit, ut qui fidem Nicænam prosteretur, sed ut quia ad eum proxime accederet, et adversus Anomœos acerrime decertaret. Cum enim Aetius in

quas consisto, vere Deum (a) nesciunt. Atque utinam penitus nescirent; cum procliore enim venia ignarent, quam obtrectarent. Sed horum episcoporum dolor se intra silentium non continens, unitatem fidei hujus querit, quam jam pridem per alios amisit. Nam illa (b) in primo collatæ expositionis fides hanc habuit necessitatem: quia apud Sirmium per immorem gestorum suorum dictorumque Osium novæ et tamen (c) suppuratae jam diu impietatis doctrina proruperat. Sed de eo (d) nil loquor, qui idcirco est reservatus, ne judicio humano ignoraretur qualis ante vixisset. Ubique autem scandalæ, ubique schismata, ubique perfidiæ sunt. Hinc illud est, ut ad professionem subserbendæ fidei aliqui eorum, qui ante aliad scriperant, cogerentur. Nec queror de patientissimis viris Orientalibus episcopis, quibus suffecit post blasphemiae voluntatem coactæ saltem fidelis professio: gratulandum enim videtur in tanta blasphemiantiæ episcoporum hæretica pertinacia, aliquem ex his suscipi pœnitentem. Sed inter haec, o beatos vos in Domino et gloriosos, qui perfectam atque apostolicam fidem (e) conscientiæ 499 professione retinentes, conscriptas fides huc usque nescitis! Non enim egistis littera, qui spiritu abundabatis. Neque officium manus ad scribendum desiderastis, qui quod corde a vobis credebatur, ore ad salutem profitebamini. Nec necessarium habuistis episcopi legere, quod regenerati neophyti tenebatis. Sed necessitas consuetudinem intulit, exponi fides, et expositis subscribi. Ubi enim sensus conscientiæ pericitatur, illæ littera postulatur. Nec sane scribi impedit, quod salutare est confiteri.

64. *Hilarii fides de Patre et Filio.*—Confitemur sane in sancti Spiritus dono semper innocentes, et scribimus volentes, non deos duos, sed Deum unum: neque per id non et Deum Dei filium; est enim ex Deo Deus. Non innascibiles duos, quia auctoritate innascibilitatis Deus unus est: neque per id non et Uni-

Syria, et Photinus in Illyrico aliisque provinciis Filii divinitatem penitus rejeccissent; episcopi, qui illis impense restiterunt, a nostris haberet copérunt veluti catholici et divinitati Christi defensores: et tum, ut loquitur Gregorius Naz., Or. xi, n. 43: *levior impietas pietatis opinionem serebat.*

(a) Hoc loco olim abutebatur Vincentius Rogatista: ad quem Augustinus, epist. alias XLVIII, nunc xciii, n. 21: *Hilarii libros mihi opponis, ut neges Ecclesiam crescentem in omnibus gentibus usque in finem sæculi.* Quibus ille respondet n. 31 et 32. Vide et quæ ea de re annotavimus (not. b col. 457 nost. edit.).

(b) Editi, in prima collate expositionis synodo fides hanc habuit necessitatem, cum apud, etc. At mss. in primo (supple, loco) collatae (Carn. conlocatæ) expositionis fides, etc. Hic excusantur qui Ancyrae conveniunt, quod novam fidei expositionem adorsi sint.

(c) Recentiores mss. soporatae.

(d) In excusis, nihil queror. Cum perswasum haberet Hilarius, fidei perversitatem ex morum scaturire pravitatem, adeo ut Fragmento II, n. 19, dicat: *Et hoc ita sepe est, ut cum incrementa vitiorum detimenta in auro Dei fecerunt, vesanum depravatae scientiæ studium increaseret: facile creditit hanc Osii infidelitatem non fuisse subitam, sed latentem jam diu animi pravitatem prodidisse. Quamquam forte hanc suppu-*

Agenitus Deus est; namque origo sua innascibilis substantia est. Non unum subsistentem, sed (f) substantiam non differentem. Non unum in dissimilibus naturis Dei nomen, sed unius nominis atque naturæ indissimilem essentiam. Non præstantem quemquam cuiquam genere substantiæ, sed subjectum alterum alteri nativitate naturæ. Patrem in eo maiorem esse quod pater est, Filium in eo non minorem esse quod filius est. Significationem interesse, non interesse naturam. Patrem non intra tempora consideri, sed eointemporalem Patri Filium non negare. Patrem in Filio prædicare, quia nihil in se habeat Filius a Patre dissimile: Filium in Patre confiteri, quia non est aliunde quod filius est. Mutuam sibi ac similem invicem naturam non nescire, quia par sit: quod unus sit non existimare, quia enum sunt: unum eos sic per indissimilis naturæ indifferentiam prædicare, ne unus sit.

B55. *Hilario desunt verba, non sensus.* — Exposui, Charissimi, quantum humani sermonis consuetudo patiebatur, et Dominus mihi (g) semper ut ipse scit a me oratus indulxit, communis fidei conscientiam. Et si quid minus, immo quia minus ac prope nihil dictum est, mementote non sensum mihi, sed verba deesse. Arguam forte in eo naturam meam, non tam arguam voluntatem: et ignosc naturæ, si loqui de Deo quod vult non potest, cujus sufficiat ad salutem, credidisse que Dei sunt.

66. *Transit ad alteram libelli partem. Ante finem ne judicetur.* — Nunc quia (h) fides mea atque vestra, quantum mihi conscientias sum, apud Deum 500 non pericitatur; et ostendi vobis, sicut voluistis, quæ ante expositæ fides essent ab Orientalibus episcopis, sed paucis (repetam enim, quia secundum numerum Ecclesiarum Orientalium, episcoporum paucorum fides ista est); ipse quoque, quid de divinis rebus secundum doctrinam apostolicam sentirem, professus sum: reliquum est, et (i) quæ errorem nobis ex sim-

ratam impietatem non de Osio, sed de doctrina prædicat.

(e) In vulgatis et aliquant mss., *conscientia et professione.* Melius in posterioribus Colb., Carn., Germ., etc., *conscientiæ professione.* Namque alludit Hilarius ad prius Ecclesiæ morem, quo Symboli fidem Competentium cordi non carte solebat commendare. Rursum ad eundem morem respicit lib. in Const. num. 6. Utique autem illi loco illustrando valet illud Augustini Serm. cxii, n. 2: *Nec ut eadem verba Symboli teneatis, ullo modo debetis scribere, sed audiendo perdiscere; nec cum didiceritis, scribere, sed memoria semper tenere atque recolere.* Quod non licet scribi, commemoratio fit promissionis Dei, ubi per prophetam prænuntians Testamentum *Norū dixit, Hoc est testamentum, quod ordinabo post dies illōs, dando legem meam in mente eorum, et in corde eorum scribam eam.* Hujus rei significandæ causa, audiendo Symbolum discitur, nec in tabulis vel in antiqua materia, sed in corde scribitur.

(f) Editi, sed unam substantiam. Abest unam a manuscris.

(g) Romanus codex, alias Regime Christinæ; *sc̄p̄* (quod etiam habet Silv. a secunda manu) non semper.

(h) In vetusto ms. Colb., *de fide mea.*

(i) Bad., Er. et Mir.: *ut professio quæ errorem no-*

plicitatis securitate afferunt, cognoscatis sine suspicione aliqua; quia jam nec relicta est audiendi. Et quamquam jam non vere de me judicari secundum expositionem totius fidei; tamen patimini, (a) ut velim de me adhuc, nisi absolutis omnibus, judicari.

67. *Homousion quando recte prædicetur.* — Multi ex nobis, Fratres charissimi, illa unam substantiam Patris et Filii prædicant, ut videri possint non magis id pie quem impie prædicare: habet enim hoc verbum in se et fidei conscientiam, et fraudem paratam. Nam si secundum naturæ proprietatem ac similitudinem, ut similitudo non speciem (b) solam afferat, sed genus teneat; religiose unam substantiam prædicamus, dummodo unam substantiam proprietatis similitudinem intelligamus, ut quod unum sunt, non singulariter significet, sed æquales. Aequalitatem dico, id est, indifferentiam similitudinis, ut similitudo habeatur aequalitas; aequalitas vero unum idcirco (c) dicatur esse, quia pars sit; unum autem, in quo pars significatur, non ad unicum vendicetur. Una igitur substantia, si non personam subsistentem perimat, nec unam substantiam portitam in duos dividat, religiose prædicabitur: quæ ex nativitatibus proprietate, et ex naturæ similitudine ita indifferens sit, ut una dicatur.

68. *Vocis ejusdem triplex sensus pravus.* — At vero si idcirco unius substantiae Pater et Filius dicatur, ut hic subsistens, sub significatione licet duum nominum, unus ac solus sit: confessum nomine Filium conscientia non tenemus, si unam substantiam confitentes ipsum sibi unicum ac singularem et Patrem e se dicimus et Filium. Quippe etiam et hujus (d) statim erroris occurrit occasio, ut divisus a se Pater intelligatur, et partem execuisse quæ esset sibi filius. Id enim heretici unam substantiam prædicantes conlegendunt: et his multum pize confessionis nostræ sermo blanditur, ut dum hoc verbum indefinita brevitate dubium est, proficiat ad errorem. Est præterea error hic 501 tertius, ut cum unius substantiae Pater et Filius esse dicatur, significari existimetur substantia prior, quam inter se duo pares habeant: ac sic tres res sermo significet, substantiam unam, et duos unius substantiarum velut cohæredes. Ut enim cohæredes duo sunt, et hereditas anterior est cuius duo sunt cohæredes: ita unius substantiae anterioris duo (e) pares

bis aspergere videtur simplicitatis ex sermone sine suspicione aliqua, quia jam nec relata est, audienda sit. Lips. et Par.: ut quæ errorem vobis ex simplicitatis securitate afferunt, cognoscatis sine sciscitatione aliqua, quia jam nec relicta est audiencia. Castigantur ex mss. Timensi Hilarius, ne forte male audiat, ubi homœusion prima fronte approbare videbitur, quamvis post tam disertam fidei sua declarationem nulla relicta sit male audiendi occasio, his verbis omnem a se suspicionem auovere curat.

(a) Sic mss. nisi quod in recentiore Carp., ut non velim. At editi, ut nolim.

(b) Rer. post Lipsiu[m], speciem suam. Rectius alii libri, speciem solam; id est, unam substantiam si prædicamus cum similitudine, quæ non formam dumtaxat externam, sed et genus ac naturam teneat, religiose prædicamus.

A possunt videri esse consortes. Atquin ita una substantia Patris et Filii prædicta, aut unum qui duas nuncupationes habeat subsistemtum significat; aut divisam unam substantiam, duas imperfectas fecisse substantias; aut tertiam priorem substantiam, quæ a duobus et usurpata sit et assumpta, quæ idcirco una dicatur, quia in duas una desecta sit. Et ubi post hæc nativitas? Ubi Pater, ubi Filius intelligitur; si Patrem et Filium vel desectio potius, vel anterioris substantiae communion, quam naturæ nativitas prædicabit?

69. *Homousion quo loco tuto proferatur.* — In his igitur tot et tam gravibus fidei periculis, verborum brevitas temperanda est; ne impie dici existimetur, quod pie intelligitur: ne secura atque innocentia conscientia, per occasionem hereticam, reus sermo sit.

B Dicurus unam catholicus substantiam Patris et Filii, non inde incipiat: neque hoc quasi maximum tenet, tamquam sine hoc vera fides nulla sit. Tuto unam substantiam dicet, cum ante dixerit, Pater ingenitus est; Filius natus est, subsistit ex Patre, Patri similis est virtute, honore, natura. Patri subjectus est, ut auctor: nec se per rapinam Deo, cuius in forma manebat, æquavit; obediens usque ad mortem fuit. Non est ex nihilo, sed (f) nativitas est. Non est innascibilis, sed cointemporalis. Non est pater, sed ex eo filius est. Non est portio aliqua, sed totus est. Non est auctor ipse, sed imago est: imago Dei ex Deo in Deum nata. Non est creatura, sed Deus est. Non alter Deus in genere substantiae, sed unus Deus per substantię indifferentis essentiam. C Non persona Deus unus est, sed natura: quia nihil in se diversum ac dissimile habeat natus et generans. Et post hæc, unam substantiam Patris et Filii dico, non errat: aut unam substantiam negando, jam peccat.

70. *Ne nude et ante alia prædicetur.* — Nemo itaque unam substantiam negari a nobis putet: cuius fidei ratio ostenditur, ne negetur. Nemo unam substantiam brevi ac nudo sermone putet prædicandam: ut possit religiose dici una esse substantia. Non enim ego audio, Christus ex Maria natus 502 est; nisi et audiam, In principio erat Verbum et Deus erat Verbum (Joan. 1, 1). Non audiam, Christus (g) esurivit; nisi post quadraginta dierum jejunium audiam, Non in pane solo vivit homo (Matth. iv, 4). Non audiam, si-

D (c) In vulgatis, dicitur. Verius in mss. dicatur, preposita prius particula ut id postulante.

(d) Sic mss. At editi, hujus tanti erroris. Mox codex Rom., ex se secuisse. Confer, si libet, lib. iv de Trin. n. 4.

(e) Vox pares cum sequenti verbo esse desideratur in prius vulgatis.

(f) Lipsius, ac post eum Par., sed natus est: non alio sensu, sed tamquam absque auctoritate. Pessem autem postea contemporalis cum reliquis editis habet.

(g) Obiter observare est, quam non neget Hilarius Christum esurisse, siuisse, et passum esse secundum hominem: dum hæc ita considerari vult, ut aliud in eo attendatur, quod prorsus expers erat hujusmodi affectionum.

tivit; nisi audiam, *Qui biberit de aqua, quam ego dederi ei, non sicut in aeternum (Joan. iv, 13)*. Non audiam, Christus passus est; nisi audiam, *Nunc est hora ut Filius hominis clarificetur (Joan. xii, 23)*. Non audiam, mortuus est; nisi audiam, resurrexit. Nihil solitarium ex divinis sacramentis ad suspicionem audientium et ad occasionem blasphemantium proferamus. Ante nativitas Filii, ante subjectio, ante similitudo naturae praedicanda est: ut non impie unius esse et Pater et Filius substantiae praedicetur. Et non intelligo, cur ante cetera tamquam maximum et potissimum et solitarium praedicandum sit, quod nec pie possit ante cetera praedicari, et jam impie necesse sit post cetera denegari.

71. Et pie dici potest, et pie taceri. — Non est, Fratres charissimi, una Patris et Filii neganda substantia: (a) sed nec irrationaliter praedicanda. Sit una substantia ex naturae genitae proprietate; non sit aut ex portione, aut ex unione, aut ex communione. Potest una substantia (b) pie dici, et pie taceri. Habes nativitatem, habes similitudinem. Quid verbi calumniam suspiciose tenemus, rei intelligentia non dissidentes? Credamus, et dicamus esse unam substantiam; sed per naturae proprietatem, non ad significationem impiae unionis. Una sit ex similitudine, non ex soliditate.

72. Vox homoeusion an minus propria. — Sed forte parum proprietatis in se habere similitudo videatur. Hoc si est, quare quo modo possim alterum ad alium nisi per similitudinem coequare? Aut numquid non idem est, esse (c) similes quod aequalis? Si unum dico, habet et unici suspicionem: si similem dixero, habet indifferentis comparationem. Inter similem et unum quare quem locum habeat aequalis: et interrogo utrum similitudinis potius, aut soliditudinis res sit. Non est aequalitas in dissimilibus, nec similitudo est intra unum. Aut quid differunt similes, et aequalis; ut ab uno iterum discernatur aequalis? Non sunt itaque dissimiles aequalis. Et quid aliud possunt esse similes quam aequalis, cum in dissimilibus non sit aequalitas?

73. Aequalitatem perfectam significat similitudo naturae. Quod Moysi similitudo, id Joanni aequalitas. —

(a) Lips. et Par., sed ne: tum cum ceteris edit. D sequentia sic conjungentes, irrationaliter praedicanda sit una substantia, etc., efficiunt sensum ab Hilario alienum.

(b) Ita in mss. nisi quod in Carnut. ut in vulgaris exstat, *impie dici*.

(c) Sic ms. Carn. Alii autem, *similes et aequalis*: ubi editi habent, *simile quod aequalis*.

(d) Origenes, lib. I Periarch. c. 2, ex iisdem Scripturis confirmat imaginem interdum id dici, quod eius cuius imago est naturam obtineat, eaque ratione Filium Patris imaginem nuncupari: *Sicut secundum historiam dictimus imaginem Adae esse filium ejus Seth; ita enim scriptum est, Et genuit Adam Seth secundum speciem suam. Quae imago etiam naturae ac substantiae Patris et Filii continet unitatem.*

(e) In plerisque mss., *partitudinis*. Vocabulum *partitudinis* jam occurrit n. 17.

A Prædicantes itaque, Fratres charissimi, similem Filium in omnibus Patri, nihil aliud quam aequalem prædicamus. Perfectæ aequalitatis significantiam habet similitudo: et hoc ex sanctis Scripturis intelligendum est. **503** Legimus (d) namque: *Vixit autem Adam ducentis triginta annis, et genuit secundum effigiem suam et secundum similitudinem suam, et cognominavit nomen ejus Seth (Gen. v, 3)*. Quare cujusmodi similitudinem et effigiem suam Adam in Seth genuerit. Tolle corporum infirmitates, tolle conceptus initium, tolle dolores (e) partitudinis, et omnem humanam necessitatem: quare similitudo haec, quæ in Seth est, utrum per naturam dissentiat auctori, aut utrum alterius generis essentia fuerit in utroque, ne non naturale habuerit Adæ Seth natus essentiam. Sed B similitudo Adæ est, (f) etiamsi negemus; quia non est natura dissimilis. Similitudo autem naturæ non habuit in Seth alterius generis naturam, quia non aliunde Seth natus est: ita similitudo res ipsas (g) naturalis coequat, per similitudinem non indifferenter essentia. Omnis itaque filius, secundum naturalem nativitatem, aequalitas patris est; quia est et similitudo naturæ. Et beatus Joannes docet in natura Patris et Filii, quam Moyses in Seth et Adam similitudinem dicit, hanc eamdem aequalitatem esse naturæ, ait enim: *Propter hoc eum magis quærebant Judæi interficere, quoniam non solum solvebat sabbatum, sed et patrem suum dicebat Deum, aequalem se faciens Deo (Joan. v, 18)*. Quid tantorum virorum doctrinis atque dictis inserimus torpentina peccatis C gravibus ingenia, et sensus hebetes atque temerarios (h) adversum indissolubiles prædications impii fatigamus? Per Moysen Seth Adæ similitudo est, per Joannem Filius Patri aequalis est: et quærimus tertium nescio quid inter Patrem et Filium, quod natura non recipit. Similis est Patri, filius Patris est, ex eo natus est: per hoc solum pie potest quod unum sint prædicari.

74. Similitudinem sine aequalitate confitentes refelluntur. — Nec me fallit, Fratres charissimi, quosdam esse, qui similitudinem confitentes, negant aequalitatem. Sed loquantur ut volunt, et blasphemiae sue virus ingerant ignorantibus. Si inter similitudinem

(f) Lips. et Par., etiam sine genere: contra mss. fidem et Hilarii mentem. Vetus ms. Carn. cum Mich., Tell., necnon edit. Bud., Er. et Mir., etiam genus: quod communum animo offert sensum, puta, Seth etiamsi genus Adæ obtineat, ipsius tamen similitudinem cognominari. Præferimus tamen cum Corb., Pratel., Silv., Remig., Theod., Rom. et altero Carn., etiam negemus: maxime cum num. 75, rursum occurrat, *aqua plane est etiam negemus: ubi denuo Lipsius de suo posuit, etiam sine genere*.

(g) In excusis, *naturales*, elegantius ac verius in mss. *naturalis*. Tum in his verbis, per similitudinem non indifferenter, abundat quidem particula negans, nec male omittitur in ms. Rom., sed hujusmodi locutionis jam non semel exempla vidimus. V. lib. vii de Trin. n. 73.

(h) Ita mss. At editi, adversum indissolubilis prædications auctoritatem; et mox, *Patris aequalitas est, non aequalis est*. Digitized by Google

et æqualitatem differre dicunt; quæro unde comparetur æqualitas. Namque si secundum essentiam et virtutem et gloriam et tempus Patris Filius similis est; interrogo ex quo non videatur **504** (a) æqualis. Nam etiam hæc in superiori fide constituta damnatio est: ut anathema esset, qui Patrem dissimilis sibi essentiæ diceret patrem. Si ergo naturam neque aliam, neque dissimilem ei, quem impassibiliter generabat, dedit; non potest aliam dedisse, nisi propriam. Ita similitudo proprietas est, proprietas æqualitas est, et æqualitas nihil differt. Quæ autem nihil differunt, unum sunt; non unione personæ, sed æqualitate naturæ.

75. Filii et Patris eadem virtus. — Quamquam vero et communi sensu, et divinis auctoritatibus, inter similitudinem et æqualitatem nihil differre intelligatur; quippe cum secundum Moysen et Joannem Patri Filius et similis sit, et æqualis: tamen videamus an Dominus, Judæis irascentibus quod Patrem sibi Deum dicendo Deo se coæquasset, se esse docuerit Deo æqualem. Ait enim, *Non potest Filius ab se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem* (*Joan. v. 19*). Auctorem discrevit cum ait, *Non potest ab se facere*: (b) obedientiam significat cum addit, *nisi quod viderit Patrem facientem*. Non enim virtutis differentia est, non posse nisi videat; quia virtutem magis præstat natura, quam visus: at vero obsequela est, tunc posse cum videat. Atque ita per id, quod tunc potest cum videt, significat non ex visu se accipere virtutem, sed auctoritate visus præsumere potestatem. Non ergo differt naturæ virtus in Patre et Filio: cui hoc posse quod Pater possit, non ex incremento aliquo naturæ prosector tribuat, sed (c) auctoris exemplum. Denique honorem, quem subjectio conservavit, naturæ virtus æquavit. Subjecit enim: *Quæcumque enim ille facit, eadem et Filius similiter facit* (*Ibidem*). Numquid similitudo (d) non æqua est? Æqua plane est etiamsi negemus: *eadem enim similiter facit*. Numquid similiter facta non eadem sunt? aut eadem non recipiunt æqualitatem?

(a) Rursum hic in vulgatis, æqualitas est. Verbis sequentibus laudatur Ancyranæ synodi definitio septima.

(b) Obedientiæ nomen, quod hic sano sensu admittit Hilarius ad significandum Filii a Patre originem, simpliciter respuit Gregorius Nazianz., Or. xxxvi: *Utenim Verbum, inquit, nec obediens erat, nec inobediens, ὃς μὲν γὰρ λόγος οὐτε ὑπέρχος, οὐτε ἀνύπορος*.

(c) Michaelinus codex cum Telleriano, auctoritatis exemplum: quod non abhorret ab Hilariana locutione. Hic auctor vel auctoritatis exemplum perinde est, quod supra auctoritas visus, quod lib. vii de Trin. n. 48: *virtutis ac naturæ in se paternæ conscientia*.

(d) Lips. et Par., non æqua plane est etiam sine generare? corrupte.

(e) In antiquiore ms. Carnut. et Michaelino una serie hic adtextur, quod in altero Carn. ac Telleriano ad libri oram est rejectum: *Non puto quemquam admonendum in hoc loco, ut expendat quare dixerim similis substantiam piam intelligentiam, nisi quia intelligerem et impiam; et idcirco similem non solum æqualem, sed etiam eamdem dixisse: ut neque similitudinem, quam tu, frater Lucifer, prædicari volueras, im-*

A aut aliud aliquid inter simile differt, et æquale; cum quæ similiter sint, eadem fieri intelligantur? Nisi forte quisquam quæ eadem sunt, negabit æqualia; ut quæ similia sunt, non dicantur æqualia: cum quæ similiter sint, non modo æqualia fieri, sed eadem prædicentur.

505 76. Homœusion recte dici posse. — Caret igitur, Fratres, similitudo naturæ contumelice suspicio: nec potest videri Filius idcirco in proprietate paternæ naturæ non esse, quia similis est: cum similitudo nulla sit, nisi ex æqualitate naturæ; æqualitas autem naturæ non potest esse, nisi una sit; una vero non personæ unitate, sed generis. Hæc fides pia est, hæc conscientia religiosa, hic salutaris sermo est, unam substantiam Patris et Filii idcirco non negare, quia similis est: similem vero ob id prædicare, quia unum sunt.

77. Exposita, Charissimi, unius substantiæ, quæ græce homousion dicitur, et similis substantiæ, quæ homœusion appellatur, fideli ac pia intelligentia; (e) et vitiis, quæ ex verborum vel brevitate subdola, vel periculosa nuditate accidere possint, absolutissime demonstratis: reliquus mihi sermo ad sanctos viros Orientales episcopos dirigendus est; ut quia jam de fide nostra nihil inter nos suspicionis relictum est, ea quæ adhuc in suspicionem ex verbis veniunt purgentur: et dabunt veniam, ex communis conscientiæ fide secum liberius locuturo.

78. Orientalium laus ob hæresim coercitam. — O studiosi tandem apostolicæ atque evangelicæ doctrinæ viri, quos fidei calor in tantis tenebris hæreticæ noctis accendit! Quantam spem revocandæ veræ fideli attulisti, constanter audacis perfidiæ impetum redundando! Antea enim in obscuro atque in angulis Dominus Christus Dei esse secundum naturam filius negabatur: et essentiæ inops paternæ, accepisse cum creaturis originem de non existantibus prædicabatur. At vero nunc publicæ auctoritatis professione hæresis prorumpens, id quod antea sur-

probarem; et tamen solam piam esse similitudinis intelligentiam admonerem, quæ unitatem substantiæ prædicaret.

In eo vero, quod laudans eos (Orientales scil. homœusion propugnantes) *in invidium deducor a quibusdam; parum intellectus sum. Non enim eos veram fidem, sed SPEM REVOCANDÆ VERÆ FIDELI attulisse dixi: ut sicut illi auditæ sunt, ita et nos ex hoc contra Valentem et Ursacium possemus audiri, et (in mss. Mich. coaptandus, in Carnutensi autem et Tell. copta ea Deus: an pro quo aptæ ad eos, vel cæptus ad eos) allocationis sermo blandus nihil aliud quam procacium conviciorum effugeret seditatem; cum amarius atque etiam probrosius in consequentibus occulta expositio- num essem scandala proditus.*

Adest jam tertium responsum libri hujus apologeticum: cuius prima pars cadit in haec verba, *pia intelligentia, altera vero ad numeri sequentis initium attinet. Ex eo liquet 1º hunc librum Lucifero dis- plicuisse, 2º Hilarium etiam quibusdam propter eumdem librum in suspicionem venisse, 3º cum veram non existimasse Orientalium fidem, 4º quo eos consilio tot laudibus effererat, ac demum cur tam multa edisserat in gratiam similitudinis essentiæ.*

tim mussitabat, nunc (a) non clam victrix gloriabitur. **506** Quibus enim antea cuniculis in catholica Ecclesiam non tentavit irrepere? Quas non (b) exseruit, falsae religionis blandimento, seculi potestates? Homines enim perversi eo usque proruperant, ut cum hoc ipsi praedicare publice non audearent, Imperatorem tamet falterent ad (c) audiendum. Fefellert enim ignorantem regem, ut istiusmodi perfidia fidem bellis occupatus exponeret, et credendi formam Ecclesiis nondum regeneratus imponeret. Contradicentes episcopos ad exsilium coegerunt. Coegerunt enim nos ad voluntatem exsulandi, dum impietatis ihiponunt necessitatem. Sed exsulamus semper, dummodo incipiat verum praedicari. Dominus enim gratias, quod ignorationem per vos admonitas Imperator agnovit, et errorum non solum, sed (d) adhortantium, per has sidei vestrae sententias recognovit: et se invidia apud Deum atque homines impiae voluntatis exemit, cum legationem vestram honorisice habens, falsitatem eorum, quorum auctoritate in invidiam deducebatur, coacta (e) a vobis ignorantiae sue professione, cognovit.

79. *Sirmiensis formula auctores semper fallaces. Lepide carpuntur ac refelluntur. Christus unus, non duo. Valentis et Ursacii suspecta subscriptio.* — Fal- lunt enim, quantum et vereor et mihi videtur, Fra-

(a) Editi, nunc victrix: tum Mir. gloriabitur; Lips. et Par. gloriatur. Veteres mss. Colb., Carn. et Gerin., nunc jam victrix gloriabatur. Magis placet cum Corb., Prat., Faur., Roin., Rein., Silv., etc., hunc non clam victrix gloriabatur: still post concilium Sirmense an. 357. Antea enim, ut Sulpicii Severi verbis utinam lib. II, pag. 243: Ariani perfidiam suam occultabant: non ausi palam erroris sui dogma praedicare, catholicos se gerebant. Quo spectat illud Lectioneri soli fine in lib. I pro Athanasio, ubi Constantiu exprobavit quod egerit more merecum, que primo clam scortentur, postea vero ita sunt inverecundæ, ut velint scortari in propatulis.

(b) Sic mss. At Editi, exercuit.

(c) Longe malemissus ad audendum. Certe cum his apprime convenit, quod Sulpicius Severi, lib. II, narrat Mediolanensi synodo an 356 factum esse: quod nimirum Valens et Ursacius cæterique metu plebis non ausi piacula proficeri, epistolam sub Imperatoris nomine mittunt omni pravitate refertam, eo nimis constilio, ut si ea acquis auribus populus recipisset, publica auctoritate cupita proferrent. Sin aliter fuisset excepta, omnis invidia esset in regè, et ipsa etiam venialis, quia etiam tum catechumenus sacramentum fidei merito videretur potuisse nescire. Ex hac porro synodo Lucifer Calarit. ut ipse narrat initio libri, quem Morienum esse pro Dei filio inscrispsit, cum Constantio intra velum stanti contradixisset, in exilium pulsus est. Pulsi etiam sunt eamdem ob causam Eusebius Vercell., Dionysius Mediolan. ac postmodum Liberius.

(d) In excusis, astantibus. Concinnius in mss. adhortantium, scil. Eudoxii, Acacii, Urani, Valentis, etc., quorum heresis per Basilium, Eustathium, Eleuthenium et Leontium Ancyranæ syllodi legatos patefacta, continuo ab Imperatore damnata est, ut narrat Sozomenus, lib. IV, c. 12 et 13.

(e) Editi, coacta à nobis: mendose. Sermo enim est ad legatos Ancyranos, qui Valentem et Ursacium coegerunt ignorantiam lateri, ut jam indicatum est num. 3 et 63.

(f) In aliquot mss. hic additur, numquid ignora-

A tres charissimi, fallunt; quia semper fefellerunt: et ipsa illa praesens nunc subscriptio non caret falsitate. Excusant enim se idcirco homousion et homoeusion facerit voluisse, quia unum atque idem significari verbo utroque existimarent. Rudes credo episcopi et ignorantes homousii significationem: quasi numquam de hoc aut synodus fuisse, aut lites. Sed esto ignoraverunt homousion, (f) aut nesciebant homousion id significari, quod similis esset essentia. **507** Jam si hoc nesciebant, cur nesciri volebant generationem Filii? (g) Numquid si inenarrabilis est, ideo et ignorabilis est? Sed si ignorator quo modo natus est; numquid ignorari vel hoc potest, quod Filius Deus non ex alia substantia, sed ex Deo natus, non diversam habeat essentiam? Numquid non legerunt, sicut Patrem, ita et Filium honorificandum (*Joan.* v, 25): ut Patrem honore præferrent? Numquid inconnitum habebant Patrem in Filio videri (*Joan.* xiv, 9): ut Filius apud eos dignitate, claritate, majestate differret? An et hoc ex ignorantia venit, ut cum cæteris Patri subjectos sit Filius: ut dura cum cæteris subjicitur, non discernatur a cæteris? cum subjectio Filii naturæ (h) pietas sit, subjectio autem cæterorum creationis infirmitas sit. Passum quidem sciebant: sed dicant, oro, compassum (i) quando cognoverunt? Evitant homousion et homoeusion, quia nus-

verunt homoeosion? Apud Ancyranæ synodi legatos, qui homousion respuerant, ea valebat excusatio, quia homousii et homoeosii unam et eamdem significationem se existimasse reponerant.

(g) Haud aliter Africani iuxta Humerici in unum coacti subjecto Esaiæ loco respondent apud Victorini Vit., lib. III de Persec. Afric.: *Divina enim, inquiunt, generatio inenarrabilis est, non ignorabilis. Nam usque adeo non est ignorabilis, id est, non ignoratur unde sit, ut et Pater de se ipso genuisse, et Filius de Patre se natum særissime protestetur.* Altera ratione Phocadius Sirmiensis formula auctores sic sugillat: *Illud autem quis ferre possit, ut quem iniustum habere pro certo asserunt, hujus nativitatem habent in incertum?* Eodem speciat illud Victorini initio lib. I contra Arium: *Addit Eusebius principium Fili sciri nec ab homine posse, nec ab aliqua superiori vel potentia vel excogitatione: et audet tamen dicere figuratum esse Filium, voluntate et sententia Patris subsistere.* Apposite Leontius hand hereticorum in divinis mysteriis ignorantiae professionem, quia ineffabilita ea esse volunt, vocant reverentiam a reverentia revera alienam: quippe qui ut licenter impietate abutantur, ad honesta nomina tamquam ad propugnaculum quoddam validum et inexpugnabile configuntur. Contra christiana pietas, in divinis mysteriis, magnum inter rem reique modum novit ponere discrimen; neque rem in dubium vocat eo obtentu, quod modum nesciat; sed de cæteris sentit, quod de Deo sentientem tradit Hilarius, lib. II de Trin. n. 7: *Perfecta scientia est, sic Deum scire, ut non ignorabilem, tamen inenarrabilem scias.*

(h) Hic locus apud Bad., Er. et Mir. est omnino depravatus. In editionibus aliis, *naturæ proprietas*, non *pietas*: quod malum cum mss. Sic supra, n. 51: *Pietatis subjectio non est essentia diminutio.*

(i) Editi, quomodo cognoverant. Endem Sirmiensis blasphemie verba pariter agnoscit Phocadius fronde ac veneno referita, eaque prope simili ratione convellit. Primum, inquit, non video cur maluerint compassibilem dicere, quam libere passibilem confiteri. Quasi vero aliud sit compati, quam pati. Porro autem si

quam scriptum sit: quæro compassum esse unde A præsumperint? Aut numquid volunt duos esse qui passi sunt? id enim compassio testatur. Ubi illud est *Iesus Christus Filius Dei?* aut numquid alius est *Iesus Christus*, alius *filius Dei?* Si non idem atque unus intra extraque Dei filius est; credite (a) in homousio ignorationem, si hæc ignorari licet. Si autem in his ipsis ipsa illa ignoratio impia est, quæ tamen non potest, nec falso, excusari; vereor ne et (b) homœusii ignorationem professio mentiatur. Non queror admodum de venia quam 508 dedistis: religiosum est Deo sua reservare, et ignorationis error humanus est. Sed ignoscant mihi jam duo episcoli Valens et Ursacius, quod eos (c) pro artate atque exercitatione sua ignorasse non credo. Et disflueillum est ne mentiri existimetur, qui se in alio (d) negotio non possunt nisi mendacio purgare. Sed Dominus hoc magis tribuat, ut nos male opinemur, quam illi (e) non ignoraverint. Malo enim ego male existimans judicari, quam fidem vestram hæreticos conscientiae communione violari.

80. Oro autem vos, sanctissimi viri, ut cum bona venia sollicitudines meas testimetis. (f) Testis enim Dominus est conscientie meæ, in nullo me expositiones hæc, quas Sirmium detulisti, fidei vestræ velle convellere. Sed date veniam, si quedam intelligere non possum, et consolabor me: quia legi: *Spiritus prophetarum prophetis subjectus est* (1 Cor. xiv, 32). Ex quo forte non impudenter etiam a me præsumitur, ut et ego intelligam, quod alius ignoret. Non quod quidquam vos secundum mensuram scientiam ignorare ausus sim dicere: sed super fidei catholicæ unitate, patimini non minus in nobis esse sollicitudinum, quam in vobis.

Impassibilitis Deus, utique incompassibilis. Tam ergo compassus non est, quam nec passus est, ex ea tamen conditione qua Deus. Ex quo, ut et ex nostro Hilario manifestum est, hæreticos dicentes filium Dei hominem de Maria suscepisse, per quem compassus est, duos in Christo asservuisse, quorum unus esset suspiciens, alter susceptus, uterque vero passibilis. Nam si dixissent per quem passus est; sequeretur tantum Christum passum esse secundum naturam hominis: at cum scribunt per quem compassus est, passione hominis naturam Verbi similiter affici significant.

(a) Omnes mss. in homousion.

(b) Nonnulli mss. cum excusis, homousii. Rectius Colb., Corb., Pratel., Faur., etc., homœusii. Hic redit Hilarius ad id quod jam deliberat dicens, *Et ipsa illa nunc presens subscriptio non caret falsitate: homœusii autem, non homousii professioni subscribere coacti sunt.* Sed quam vere de Ursacio et Valente subdoloratus sit, eos non ex animo homœusion suscepisse, testis est Germinius Fragmento xv, n. 3: *Miror autem, inquit nominatum de Valente, prædictum Valentem aut oblitum esse, aut certe subdole dissimulare quod in præteritum gestum sit, etc., quando Filiū similem Patri per omnia esse manu nostra subscriptimus.* Quippe isti duo, ut notat Socrates, lib. ii, cap. 37: *Semper ad eorum partes transibant, qui plus posse viderentur.*

(c) Ut pote qui anno 335 Tyrio conciliabulo interfuerant, et abhinc per 23 annos innumeris prope conventibus, in quibus solemnes erant de prædictis vobis controversiae.

(d) Satis advertunt prudentes, hic indicari little-

81. *Epistola Sirmium delata de homousii et homœusii expositione. Homousion ob nativitatem male respuitur.* — Epistolam, quam a vobis de homousii et de homœusii expositione apud Sirmium Valens et Ursacius et Germinius poposcerunt legi, intellico in quibusdam non minus 509 circumspectam esse, quam liberam. Et ipsa homousii et homœusii demonstratio nihil reliquit difficultatis. Et quidem de homœusio, quod est similis essentiæ, commune judicium est. De homousio vero, quod est unius essentiæ, tractantes, primum idcirco respendum pronuntiasti, quia per verbi hujus enuntiationem substantia prior intelligeretur, quam duo inter se partiti essent. Intelligo vitium in intelligentia. Et profanus hic sensus est, et communis judicio ab Ecclesia respendus. Secundo quoque id addidistis, quod patres nostri, cum Paulus (g) Samosateus hæreticus pronuntiatus est, etiam homousion repudiaverint: quia per hanc unius essentiæ nuncupationem solitarium atque unicum sibi esse Patrem et Filium prædicabat. Et hoc sane nunc quoque profanissimum Ecclesia recognoscit, Patrem et Filium in his nominum professionibus ad unionis ac singularis solitudinem negata personarum proprietate revocare. Tertio etiam hæc causa improbandi homousii commemorata a vobis est: quia in synodo, quæ apud Nicæam fuit, coacti patres nostri propter eos qui creaturam Filium dicebant, nomen homousii indidissent: quod non recipiendum idcirco sit, quia nusquam scriptum reperiatur. Quod a vobis dictum satis miror. Si enim homousion propter novitatem repudiandum sit; vereor ne et homœusion periclitetur, quia nusquam (h) scriptum reperiatur.

82. *Quo sensu judicio communi damnatur.* — Sed ras a Valente et Ursacio ad Julium post Sardicense concilium conscriptas, quibus expresse confessi sunt falsa esse omnia quæ adversus Athanasium divulgabant.

(e) Abest non a quibusdam mss. male.

(f) Erasmus monet se in recentiore quodam codice reperisse hic additum: *Pro prudenter vestra expende, quid sit a sanctissimis viris poscere, ut cum bona venia audiant dicentem; et an ejusdem sit adulari, et objurgare. Hoc ideo ita dictum est, quia ea, quæ ad presens tacita ab his fuissent, eram proditurus, non tamen in his quæ possent tamquam excusabilia defendi, viderer calumniari.* Erasmi notam ac verba retinuit Miræus, quæ in sequentibus edit. prorsus suppressa sunt. Qui autem Remigianum codicem ante annos 400 pinxit, eadem ad marginem exscripsit, præmonens ea in quibusdam exemplaribus haberi. Existant in recentiore Carn. et Tell. ad oram libri; at in altero Carn. ante annos 900 scripto et Mich. etiam in ipso textu. His quarto se purgat Hilarius, ostenditque se non adulacionis vitio, sed charitate dictante Orientales sanctissimos viros appellasse: quo scil. prodesset correctio, quam eis adhibitus erat.

(g) In vetusto codice Colb. et Germ. *Noateus.* An Paulum sic vocat Hilarius a Noeto, cuius hæresim quodam modo instauravit? Epiphanius enim tradit hær. Lxv, n. 1, Paulum opinatum esse, filium Dei subsistentiam habere per se nullam, sed in Deo subsistere: id quod Sabellio quoque placuit, Novato, et Noeto.

(h) Argumentum a vocis novitate petitum Athanasius, Or. ii, pag. 316 et 336, et Epiphanius, hær. Lxxiii,

hinc non calumnior. Malo enim aliquid novum com- memorasse, quam impie respuisse. Prætermissa ita queſtione novitatis, ne in his quidem residet queſtio, quæ communi omnium nostrum iudicio dāmnantur. Quis enim sane mentis tertiam substantiam, quæ et Patri et Filio communis sit, prædicabit? Vel quis secundum Samosateum, in Christo renatus, et Filium confessus ac Patrem, quod Christus in se sibi et pater et filius sit conſtituit? Par itaque in condemnandis impietatis hæreticorum nostra sententia est: et hanc homousii intelligentiam non modo respuit, sed et odit. **510** Atque ita non relinquitur vitiosæ intelligentiæ queſtio, ubi in vitiis damnatione communis assensus est.

83. Quod pie a Nicæna synodo susceptum, non debat improbari. — Dicturo autem me tandem de ter- tia queſtione, orò vos, ne ubi pax conscientiæ est, ibi sit pugna ſuspicionum: neque quidquam me nisi ad unitatis proſectum proferre existimetis. Inane enim est, calumniam verbi pertimescere, ubi res ipsa, cuius verbum est, non habeat diſcultatem. Dispicet cuiquam in synodo Nicæna homousion esse ſusceptum? Hoc si cui dispicet, placat necesse est quod ab (a) Ariis sit negatum. Negatum enim idcirco est homousion, ne ex substantia Dei patris Deus filius natus, sed secundum creaturas ex nihilo conditus prædicaretur. Nihil novum loquimur, pluribus edita litteris ipsa Ariorum perfidia ſibi testis est. Si propter negantium impietatem pia tum fuit intelligentia conſilientum; quæro cur hodie convellatur, quod tum pie ſusceptum est, quia impie negabatur? Si pie ſusceptum est: cur venit constitutio pietatis in crimen, quæ impietatem pie per ea ipſa quibus (b) impiaſtatur extinxit?

84. Nicæna synodi scopus. Symbolum Nicænum. — Videamus igitur quid Nicæna synodus (c) ſtuduerit, homousion, id est, unius substantiæ conſilendo: non utique hæresim parturire, quæ de homousii vitiosa opinione concipitur. Non, opinor, illud loquentur, quod unam anteriorem ſubstantiam Pater et Filius in ſubstantiam ſuam partiendo diſicerint. Et ipsam quidem religioſe tum scriptam fidem, nunc quoque

n. 14 et 19, in ipſos hæreticos pariter retorquent: quippe qui patrem dixerūt ingenitum, Filium vero ex non ente, et non fuiss' prius quam naſceretur, et alias voceſ excogitarunt Scripturis prorsus incognitas. Ve- rum, ut docet Athanasius, lib. de Synod. p. 913, Hilario noſtro hic ſuffragante, nihil id refert, ſi quis voceſ in Scriptura non repartas usurpet, quam diu pias ſen- tentias, complectitur. Contra hæreticus tametsi voceſ ſuas e sacris litteris usurpet, nihilominus ſuspectus animoque corruptus audiet a Spiritu, Quare tu enarras justicias meas?

(a) Excusi hic, quod ab Arianis est negatum; et in- fra, Arianorum: diſſentientibus mss. Sic et apud Phœbodium Arii, non Ariani nuncupantur. Quomodo hic Hilarius, ita Athanasius, lib. de Syn. p. 920, idem vocabulum homousion recte et ab Antiocheno synodo contra Samosateum rejectum, et a Nicæna contra Arianos ſusceptum probat ex ſcopo utriusque con- cili.

(b) Sic mss. Editi vero, impiebatur. Verbo impia- tus est Plautus: quod quidem ad instar græci

A huic sermoni noſtro non irreligioſe inſeremus.

« Credimus in unum Deum patrem omnipotentem, omnium viſibilium et in viſibilium factorem. Et in unum Dominum noſtrum Iesum Christum ſilium Dei, natum ex Patre unigenitum, hoc est, de ſubſtantia Patris, Deum ex Deo, lumen ex lumine, Deum verum de Deo vero, natum non factum, unius ſubſtantiae cum Patre, (d) quod græce dicunt homousion, per quem omnia facta ſunt quæ in cœlo et in terra, qui propter noſtram ſalutem deſcendit (e), incarnatus est, et homo **511** factus est, et paſſus est, et reſurrexit tercia die, et adſcendit in cœlos, venturus judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum. Eos au- tem, qui dicunt, Erat quando non erat, et ante quam naſceretur non erat, et quod de non exiſtantibus fac- tus est, vel ex alia ſubſtantia aut eſſentia, dicentes convertibilem et demutabilem Deum: hos anathema- tizat catholica Ecclesia. »

Non hic ſanctissima religiosorum virorum ſynodus nescio quam priorem, quæ in duos diſiua ſit, ſubſtantiam introductit, ſed Filium natum de ſubſtantia Patris. Numquid et nos negamus? aut quid aliud conſitemur? Et post cæteras communis ſidei expoſitiones ait, « Natum non factum, unius ſubſtantiae cum Patre, quod græce dicunt homousion. » Quæ hic vitiosæ intelligentiæ occaſio est? Natus eſſe de ſubſtantia Patris Filius, non factus prædicatur: ne na- tivitas diuinitatis, ſactura ſit creationis. Idcirco au- tem unius ſubſtantiae: non ut unus ſubſiſtat aut ſolus, ſed ut ex ſubſtantia Dei natus non aliunde ſubſiſtat, neque ut in aliqua diſſidentiis ſubſtantiae diſveritate ſubſiſtat. Aut numquid non haec fides noſtræ eſt, ut non aliunde ſubſiſtat, neque quod in- diſſimilis ſubſiſtat? Aut aliud hic teſtatur homouſion, quam ut una atque in diſſimilis duum ſit ſe- cundum naturæ (f) progeniem eſſentia, quia eſſen- tia Filii non ſit aliunde? Quæ quia aliunde non eſt, unius recte eſſe ambo credentur eſſentiæ; quia ſub- ſtantiam nativitatis Filii non habeat niſi de paternæ auctoritatē naturæ.

85. Homousion num improbandum, quia vitioſe ſo- leat intelligi. — Sed forte e contrario dicetur, id-

æratio, id est, impietatem agere, conflictum vide- tur. Porro illud impiaſtatur ad Samosatei hæresim referri commode queat: ut qua ille voce nude poſita D impietatem ſuam enuntiabat, ea ipſa per alias ſupe- rioreſ expoſita Arii impietatem Nicæna synodus ex- ſtinxerit. Nisi forte quis malleſ hic alludi ad eam rationem, qua voce homousion adverſus Eusebii argutias Nicæna ſusceptam narrat Ambrosius, lib. iii de Fide c. 15, n. 125, quod minus probabile eſt.

(c) In vulgatis, ſtuduerit. Verius mss. ſtuduerit: cum non tam queratur an homousion ſtatutum ſit, quam quo conſilio.

(d) Aliquot mss. ut Fragmento II, num. 27, quod Græci dicunt homousion. Haec autem verba non habet exemplar Corb. ſeculo ſexto exaratum, quod hoc Symbolum cum aliis antiquis monumentis contineat.

(e) Addunt editi, de caelis: quod neque hic in mss. exiſtat, neque Fragmento II, neque apud Luciferum lib. de non parcendo, etc.

(f) Ita mss., ubi in vulgatis, propaginem.

circum improbari oportere, quia vitiis intelligi soleat. Hoc si timemus, deleamus in Apostolo quod dictum est : *Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus* (I Tim. ii, 5); quia ad auctoritatem heresim suam Photinus hoc utitur : et non legatur a nobis, quia ab illo male intelligatur. Pereat quoque ad Philippenses scripta epistola, aut igni aut spongia : ne in ea Marcion relegat : *Ei habitu repertus ut homo* (Philip. ii, 7), phantasiam corporis conflitens esse, non corpus. Non extet Evangelium Joannis : ne Sabellius discat : **512** *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x, 30). Neque isti nunc creature predicatorum scriptum habeant : *Pater major me est* (Joan. xiv, 28). Neque illi, qui dissimilem Patri Filium affirmare volunt, legant : *De die autem et hora nemo sit, neque Angeli in caelis, neque Filius, nisi Pater solus* (Marc. xiii, 32). Non sint quoque libri Moysi : ne tenebræ Deo, qui innascibilem lucem habitat, coœvæ sint; quia in Genesi (1, 2) post noctem dies cœpia sit : ne anni (a) Mathusalæ ætatem diluvii excedant (Gen. v, 26), et non tantum octo sint animæ reservatae (I Pet. iii, 20) : ne clamorem Sodomorum repletis jam peccatis Deus audiens, tamquam ignorans clamorem, descendat ut videat an plena sint cum clamore peccata, et reperiatur Deus nescire quod sciret (Gen. xviii, 21) : ne quisquam quoque sepelientium sepulti (b) Moysi sciat sepulcrum (Dext. xxxiv, 6) ; ne per hæc, ut hæretici putant, diversa lex ipsa sibi hostis sit. Et quia hæc ab his non intelliguntur, non legantur a nobis.

(a) De annis Mathusalæ teste Augustino, lib. xv de Civ. Dei c. 43, olim fuit *questio famosissima*, iis tamen, ut idem docet lib. ii de pecc. Orig. c. 23, annumeranda, quæ ignorari salva Christiana fide possunt. Hanc quoque Hieronymus in Quæst. Hebr. dicit *disputatione omnium ecclesiistarum veritatem*. Disputatio hinc nata est, quod secundum LXX interpretum editionem Mathusalæ 14 annos post diluvium vixisse computaretur : atque adeo animæ plus quam octo suissent reservatae. Secundum Hebreiam tamen, cui nostra Vulgata consonat, nulla est difficultas : cum ipso diluvio anno defunctus reperiatur. Ubi autem codices dissentunt, ei potius linguae credatur, inquit Augustinus, loco jam laudato de Civ. Dei, unde est in aliam per interpretes facta translatio. Quamquam, ut idem ibid. subjicit, in quibusdam codicibus græcis tribus, uno latino, et uno etiam Syro inter se consentientibus inventus est Mathusalem sex annis ante diluvium suisse defunctus.

(b) Non negat Hilarius, uti Scultetus loquitur, mortiem Moysi contra ipsissima Scripturae verba : sed eam ita in sacris litteris expressam docet, ut summam sub earum verbis difficultatem latere indicet. Videsis quod ea de re annotatum est ad num. 10, cap. 20 comm. in Matth.

(c) Editi, ne mortem et gladium. Rectius mss. ne mortem gladio, scil. usuris.

(d) Id est, baptizasse leguntur in Actis, quorum proinde locutio concilianda est cum precepto Domini, quo jussit baptizare in nomine Patris, etc. Agnoscit Hilarius hoc apostolis a Christo præceptum : atqui procul abest, ut apostolos præcepti Christi transgressores existimet : superest itaque ut dubitaverit saltem, an apostoli in solo Christi nomine baptizaverint, quidquid adversus Bellarminum reclamet Scultetus. Baptismus in nomine Jesu dici potuit, qui non ut prius Joannis, sed Jesu Christi auctoritate in-

A Pereant quoque, si videtur (quod non ego dixerim, sed responsionis necessitas), omnia divina illa et sancta Evangelia salutis humanæ : ne se invicem contraria dictorum opinione compugnent : ne missurus Dominus Spiritum sanctum ipse de Spiritu sancto natus legatur : (c) ne mortem gladio denuntiatur usuris, emi gladium passurus indicat (Math. xxvi, 52) : ne ad inferos descensurus, in paradiiso sit cum latrone (Lucæ xxii, 36) : ne postremo apostoli reperiantur in criminis, qui baptizare in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti jussi (Math. xxviii, 19), tantum in Iesu nomine (d) baptizaverunt (Act. x, 48). Vobis enim, Fratres, vocis dico, qui jam non lacte alimini, sed firmo cibo valetis (Hebr. v, 12) : Numquid, quia ista sapientes mundi non intelligunt, B et his stulta sunt, nos cum mundo sapientes erimus, ut hæc stulta credamus ? Et quia hæc impiis cæca sunt, nos non lucebimus intellecta veritate doctrinæ ? Male sanctis rebus præjudicatur, si quia non sanctæ a quibusdam habeantur, esse non debent. Non ergo gloriemur cruce Christi, quia scandalum mundo est : neque in vivente Deo mortem prædicemus, ne ab impiis mortuus Deus arguatur.

86. *An quia ab 80 episcopis rejectum.* — Male intelligitur homousion : quid ad me bene intelligenter ? Male homousion **513** (e) Samosatenus confessus est : sed numquid melius Arii negaverunt ? Octoginta (f) episcopi olim respuerunt ; sed trecenti et decem octo nuper receperunt. (g) Et mihi quidem

C stitutus sit, quamvis dandus in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.

(e) Athanasius, lib. de Synod., p. 919, insinuare velle videtur, Paulum Samosatenum non verbo *homousion heresim suam expressisse*, sed cum declinare tentare condemnationem, illud per sophisma sic obiecisse : *Si Christus non ex homine Deus factus est ; igitur consubstantialis est Patri : et necessario sequitur tres esse substantias, unam quidem quæ prior sit ut princeps, reliquas vero duas ex ea oriundas.* Adeoque ille non sincero animo homousion confessus est, quamvis aliud hic asserat noster Hilarius. Cujus tamen sententiam confirmat legatorum Ancyranorum epistola superiori summariam relata, qua vocem homousion a Patriibus Antioch. ideo repudiata esse testantur : *Quia Samosatus per hanc unitus essentia nuncupationem solitarum atque unicum sibi esse Patrem et Filium predicabat.* Et vero Athanasius Antiochenæ synodi contra Paulum congregatae epistolam sibi hæc scribenti defuisse præmonens, satis indicat non exigendam a se esse accuratam rei narrationem. Nihil tamen minus cum Hilario defendit vocabulum homousion eadem fide et ab Antiocheno concilio repudiatum et a Niceno receptum.

(f) Septuaginta tantum memorantur ab Athanasio lib. de Synod., p. 918 et 919. Contra Basilius diac. aliquie monachii in libello quem in Ephesino concilio obtulerunt, centum octoginta recensent t. iii Concil. p. 425 ; scribit vero Eusebius, lib. vii, c. 29, prope innumerabiles in eam synodus convenisse.

(g) Ita Liberius, apud Socratem, lib. iv, c. 12, ad Orientales rescribens : *Non fortuito casu, inquit, sed divino nutu tot episcoporum numerus adversus Arii vesaniam congregatus est ; quanto scilicet numero beatus Abraham tot hostium nullia per fidem profligavit.* Quibus consentiunt prologus Ambrosii in lib. i de Fide, n. 5, et præfatio lib. i de Spiritu sancto, qui Paschasius diacono vulgo tribuitur, de quo si quidem in-

ipse ille numerus hic sanctus est, in quo Abraham **A** victor regum impiorum (*Gen. xiv, 14*), ab eo qui æterni sacerdotii est forma, benedictus. Illi contra hæreticum improbaverunt: numquid et isti non adversum hæreticum probaverunt? Gravis auctoritas est veterum: numquid et horum levis sanctitas est? Si contraria invicem senserunt, debemus quasi judices probare meliora: si vero et probando et improbando unum (*a*) utrumque statuerunt, quid bene constituta convellimus?

87. *An quod tacendum decrevit Osias, qui Nicæas interfuit.*—Sed forte dicetur mihi, Aliqui hodie ex his, qui tum synodo interfuerunt, tacendum (*b*) de homousio esse decreverunt. Et ego invitus (*c*) licet respondebo dicenti: Numquid non et ipsi tacendum de homousio esse constituant? Oro vos, ne quisquam alias ex his præter senem Osium, et ipsum illum nimium sepulchri sui amantem, reperiatur, qui **514** tacendum esse existimet de utroque. Et quo tandem in tantis hæreticorum furoribus recidemus, si dum non utrumque recipimus, neutrum retinemus? Non

cudit sermo, non gravabitur lector, si quedam hic momenta afferamus, quibus duos libros de Spiritu sancto ipsi falso adscriptos esse confirmemus.

Observarunt iam nonnulli, libros illos in Vaticano ms. Fau-to Rheiensi attribui. Cui inscriptioni suffragatur Gennadii auctoritas, duos libros de Spiritu sancto inter Fausti opera recensentis: faveat vero plurimum mira illius librorum cum ceteris Fau-to Operibus consensio. Namque, verbi gratia, lib. i, c. 5, objectum contra Filii æternitatem eadem diligitur ratione, qua in epistola Fausti xvi. Item lib. ii, c. 4, non secus ac in predicta epistola, propugnat Deum solum incorporeum esse, non animam humanam aut angelos. Plura suppetunt hujusmodi argumenta; sed res non est hujus loci. Nobis tamen iterum ignoscat lector, si eum hinc plurimum adjuvari posse monemus, ad plerarumque pseudo-Eusebii Gallicani homiliarum auctorem indagandum atque recognoscendum. Conferat enim primum horum librorum prefationem cum una predicti Eusebii homilia de Symbolo, tum hanc cum altera de Symbolo pariter inscripta, ac deinde utramque cum duabus de Nativitate ac plerisque de Pascha, de Ascensione, etc.: tantam porro in iis inveniet consensionem, ut neque de parente amplius dubitatur. Præterea qui Eusebianam homiliam in festo S. Trinitatis cum cap. 9 et 12 predicti libri i de Spiritu sancto, nec non cum lib. ii, c. 4, comparari, utrumque opus ad euudem pertinere facili negotio deprehendet.

(*a*) Sic cum Bad. mss. nisi quod in Remig. et Mich. uterque. At Er., Lips. et Par. utrique. Utraque illa res, scit. homousii probatio et improbatio, una **D** est ob unitatem finis, quo in unam Filii divinitatem æternitatemque confirmandam conspirarunt.

(*b*) In mss. *de homousion*, ac postea *de homousion*. Facile quisque advertit objectum illud peti ex Osio, qui cum Nicæas synodo interfuisset, i: conventu Sirmensi homousion tacendum esse decrevit, aut certe consensit. Quod subinde dicit Hilarius eum *sepulcri sui nimium amantem*, Baronius ad an. 357, n. 16, interpretatur corporis sui nimium amantem. Sic tamen hoc videtur potius intelligendum, ut morti proximus in exilio vitam finire, et natum sepulcro carere metuerit. Quod apertius Marcellinus ac Faustinus in libello eloquuntur his verbis: *Osium metuens ne senes et dives exsillium procriptionem pateretur, dat manus impietati*. Sensum nostrum confirmat Ambrosius, epist. lxxii ad Vercellenses n. 69, ubi de sanctis Eusebio et Dionysio in exsilio pul-

A enium videri potest impie dici, ut quia neutrum scriptum reporiatur, aut neutrum confitendum sit, aut utrumque.

88. *Homousion quid intelligat Hilarius. Adversus homousion scrupuli levantur.*—Homousion, sanctissimi viri, intelligo ex Deo Datum, non dissimilis essentia, non divisum, sed natum, et ex innascibili Dei substantia (*d*) congenitem in Filio, secundum similitudinem, unigenitam nativitatem. Ita me antea intelligentem, non mediocriter ad id confirmavit homousion. Quid fidem meam in homousion damnas, quam per (*e*) homousii professionem non potes non probare? Damnas enim fidem meam, vel potius tuam, cum damnas intelligentiam ejus in nomine. Sed male alius intelligit? Damnemus in commune vi- **B** tiosam intelligentiam, non auferamus fidei securitatem. Synodo (*f*) Samosatenas subscibendum putas, ne secundum Samosateni intelligentiam quisquam sibi usurpet homousion? Subscribamus et Nicæas **515** synodo, ne homousion (*g*) improbent Ariani. Sed (*h*) verendum est, ne secundum fidem non homousion

sis ait: *Non desiderarunt patrium sepulcrum, quibus reservabatur caeleste domicilium.*

(*c*) In hæc verba manifeste cadit apologetica illa nota: *Satis absolute, Domine frater Lucifer, cognosci potuit, invitum me homousii mentionem habere: sed quia tu similitudinem Filii ad Patrem predicas, demonstratio ejus a me suis expoundenda sine vita. In ms. tamen Carnut. et alij, ex quibus nunc primum eruitur, inserta est proxime post hæc versus superioris verba: Sed forte dicetur mihi.*

(*d*) Par. post Lipsium, coingenitam: male et contra fidem cæterorum librorum. Repugnat quippe ut nativitas sit, et ingenita. Non displiceret congenita. Nativitatem congenitam dicit Hilarius; quia genita est simul atque exstitit innascibilis essentia. Addit secundum similitudinem; ne degener putetur.

(*e*) In mss. homousii: quod non placet. Illic urguntur Orientales, quod homousion vel sincere profiteantur, vel non; si sincere, id intelligent hoc verbo, quod Hilarius voce homousion; ac proinde dannando ac proscribendo homousion, aut suam ipsorum fidem damnare, aut certe homousion non sincere profiteri convincantur.

(*f*) Veteres libri cum Bad., Samosateno. Unus e mss. Colb. Samosathei. Tellerianus, Samosathen. Plures adversus Paulum coactas esse synodos indicat Eusebius, lib. vii Hist. c. 27, 20 et 30, sed nullus Samosatenæ mentionem facit. Primam namque et postremam aperte declarat cap. 27 et 29, Antiochico esse celebratam. Et cum dicat cap. 28, Firmilianum uni ex illis interfuisse, postremæ synodi Antiochenæ epistola narrat eumdem jaun antea bis Antiochiam convenisse.

(*g*) Tellerianus codex, improperent Ariani. Tum cum duobus Carn. uno Remig. et Mich. subjicit: *Numquid et hic de homousione legentem admonui, non aliter ostendens suscipi oportere, nisi ad unitatem substantiae referretur. Quibus verbis pergit Hilarius ab iniquis se suspicionibus purgare. Mallemus initio: Numquid et hic homousion elegerent, seu eligenter. Ex Miræ margine posset restituiri: Numquid et hic, ne homousion negligenter suscipiatur, non admonui. Non hoc solum libro, sed et lib. vii de Trinit. ea utilitatem cautela, ut similitudinem praedicans, eam num. 26 cum æqualitate jungat, et num. 37 ac 39 cum unitate.*

(*h*) Hunc locum in editis diversimode foedatum, et in aliquot mss. mutillum, resarcimus ope vetustioris exemplaris Colb., Germ., Corb., uulius Carn., etc.

significare videatur homousion? Decernatur nihil differe, unius et similis (*a*) esse substantiae. Sed homousion potest male intelligi? Constitutur qualiter bene possit intelligi. (*b*) Unum atque idem pie sapimus, rogo ut unum atque idem quod sapimus, pium inter nos esse velimus. Date veniam, Fratres, quam frequenter poposci: Ariani non exist: cur negando homousion censemini Ariani?

89. *Homousion non caret offendiculo. Similitudo vera.*— Sed dicas: Movet me cum scandalio homousii ambiguitas. Iterum audi, oro, sine scandalio: et me movet homousii nuditas. (*c*) Multa saepe fallunt, quae similia sunt. Timeo aurum bracteæ, quia me fallere possit interius: et tamen auro simile est quod videatur. Timeo lactis similitudinem, ne oblatum mihi lac, non lac ovium sit: quia ei simile videatur et bubulum. Ut lac ovium laeti ovium simile sit, non potest simile esse, nisi ovis sit. *Similitudo vera in veritate naturæ est. Veritas autem in utroque naturæ* (*d*) *non negatur homousion. Hæc est enim secundum essentiam similitudo, si massa massa* 516 *consimilis non fallat in bractea, si lac quod concolor est, non*

(*a*) *Bad. essentia et substantia. Quidam mss., essentie substantia, alii, essentiam substantia, alii, essentie substantiam. Retinendum cum Carn., uno Colb. et altero Sorbon., esse substantia.*

(*b*) *In vulgatis, unum atque idem sapimus, pium inter nos, etc. Integrior visa est lectio antiqui codicis Carnut., cui faverunt et ceteri, maxime Colb. et Germ., in quibus exstat: Unum atque idem pie sapimus; rogo ut unum atque idem quod sapimus inter nos esse relinuis.*

(*c*) *Et hic subnectitur in mss. saepe nominatis: Anne quisquam me existimare poterit homousion velle suscipere, de quo ista tractavi? quod cum apologeticis accensum.*

(*d*) *Sic magno consensu mss., id est: cum veritas naturæ in utroque est, utrumque illud non negatur homousion. At editi, non negatur homousios. Porro in eo, quod subsequitur, probatio habetur superioris propositionis, Similitudo vera; non proximæ hujus, veritas autem.*

(*e*) *Lips. et Par., gustu. Carnut. ms., gustato alterius generis liquore: male. Nam hoc ipsum, quod vinum videbatur, vinum non esse gustatu dicit se recognovisse.*

(*f*) *Mss. Tell., Mich. et Carn. similitudinem sapor prodidit. Magis placet dissimilitudinem. Tum iidem mss. cum altero Carn. et Remig. subjungunt: Numquid et hic similitudinis negligens sui? verba ad Apologiam pertinentia, quæ in sequentem sententiam aptius cadunt.*

(*g*) *Lipsius, non metuo, particula negante de suo prave addita, sine qua superius jam legerat: Timeo aurum bracteæ; neque tamen in posterioribus edit. castigatus fuit.*

(*h*) *Sic mss. Editi vero, et quid verear edicam. Jam et legi. Mihi quidem. Jam legit superioris, quod hic dicit se vereri. Timet quippe ne non sincera sit Orientalium fides; quia Ancyrae damnarunt homousion. Hoc autem illis jam num. 81 exprobavit in hunc modum: Quid fidem meam in homousion damnas, etc.*

(*i*) *Puta in duodecim definitionibus tractatus hujuscem iniicio relatis et expositis: quas solas Sirmium suisse delatas declarat secundum Apologiam responsum, relatum supra n. 15, post primam Ancyranæ synodi definitionem. Delatas eas suisse ut subscriberentur, nunc primum discretis verbis significat Hilarius, sed aliquos ut iis subscriberentur Sirmii coactos*

*A diversum sit in sapore. Simile auro quidquam non potest esse, nisi aurum: simile lacti, nisi sui generis sit, esse non poterit. Fefellit me frequenter color vini: et tamen (*e*) gustatu, alterius generis liquorrem recognovi. Vidi carnes carnibus similes: sed postea mihi naturæ (*f*) dissimilitudinem sapor prodidit. Has enim similitudines, quæ non ex unitate naturæ sint, (*g*) metuo.*

90. *Ancras fides quibusdam tacitis Sirmium delata.*— Vereor enim, Fratres, Orientalis haereses in tempora singula pullulantes: et (*h*) quid vereri me dicam, jam et legi. Nihil quidein (*i*) in his, quæ vos, de Orientalium quorumdam assensu, susceptæ legationis ministri subscribendæ Sirmium detulisti, nihil suspicionis relictum est: sed haberunt ab exordio B non nihilum offensionis, quæ credo vos, sanctissimi viri Basili et (*j*) Eustathii et Eleusi, ne quid scandali (*k*) afferretur, abolenda tacuisse. Quæ si recte scripta sunt, taceri non debuerunt. Si autem quia non recte scripta sunt (*l*) nunc tacentur, cavendum est ne aliquando dicantur. (*m*) Parcens enim adhuc de his nihil dico: tamen tecum recognoscitis, 517 quod

esse jam non seruit enarravit. Deinde quod asserit factum de Orientalium quorumdam assensu, non ita videtur intelligendum, ut Orientales quidam censuerint duodecim tantum synodi definitiones, ceteris suppressis, Sirmium esse deferendas; hanc enim suppressionem solis Basilio, Eustathio et Eleusio, et id quidem ex conjectura, infra adscribit: sed ut tota synodus Ancyra statuerit placa sua Sirmium deferenda, et ab iis subscribenda esse, qui contraria C tuebantur. Ideo autem hac synodus quorumdam dicitur, quis neque Orientales omnes, neque admodum frequentes in eam convenerant.

(*j*) *In mss. Colb. et Germ., Eustachi. In Carn., Corb. et aliis quibusdam, Eustasi. Pessime autem apud Er., Lips. et Par., Basilli et Eustathii et Eleusio, in secundo casu, cum oratio exigit quintum. Hic quippe Hilarius sermonem habet ad Basiliū, Eustathium et Eleusium, ut qui inter Orientales Ancyra congregatores eminebant, et inde ad Imperatorem legati fuerant.*

(*k*) *Antiquior ms. Colb. cum Germ. faveruntibus aliis, offerretur.*

(*l*) *Editi, adhuc tacentur: emendantur ex mss.*

(*m*) *Verbum dicantur in ms. Remig. excipit additamentum, quod in Carn. et Mich. superiori sententia. Si autem quia non recte scripta sunt, etc., minus apte præfigitur; habetur vero ad oram alterius Carn. et Tell.: Ante existimor suspicionem ab his adimere, vel ea laudare quibus parco? Parcere enim, et cum dilatatione ad hoc (ms. Mich. ab hoc) parcere, nihil improbi est et remissi.*

An hic similem substantiam aliud patior esse nisi unam? quæ si non una sit antea confienda, jam postea impie sit similis prædicanda. Quo responso apposite ostendit Hilarius, se ab Orientalibus suspicionem non admire. Nam qui timet ac cavit, ne quod tacitum est, aliquando dicatur, non est sine suspicione. Longe minus laudat, qui parendum putat. Non parcit autem nisi cum dilatatione, qui nox tandem animum suum aperit in hunc modum: Date veniam, fratres, dolori meo: impium est quod audetis. Quem in locum melius rejiceretur secunda pars superioris responsi, ab his scil. verbis, An hic similem, etc. Ubi de Orientalium progressu non ita gratulatur quin quasdam in eis impietas quisquilius advertat, du quibus sibi dolendum sit.

non ita omnis (*a*) conscripta apud Aneyram fides se habebat. Non famæ fabulam loquer : litterarum fidem teneo , non a laicis sumptam, sed ab episcopis datam.

91. *Ad homousion suscipendum adhortatio.* *Nicænam fidem non nisi exultarus audivit.* — Oro vos, Fratres, adiunite suspicionem, excludite occasionem (*b*). Ut probari possit homousion, non improbemus homousion. Cogitemus tot sacerdotes sanctos et quiescentes : quid de nobis Dominus judicabit, si nunc anathematizantur a nobis? Quid de nobis erit,

(*a*) In vulgatis, scripta... se habeat : et mox apud Bad. et Mir., non a lectoribus sumptam, pro non a laicis sumptam. Hic significat Hilarius, non ita Ançyræ conscriptam esse fidem, qualis Sirmii edita est; seque hoc non rumore vulgi, sed ex ipsiusmodi synodi litteris didicisse; easque litteras non laicorum, sed episcoporum nomine editas ac subscriptas esse. Quod videut dixisse, quia in concilio Mediolan. an. 355, quamdam fidei formulam emiserant Constantii nomine, ut si eam exhorrerent catholici, haberent unde se excusarent, uti jam observatum est n. 78. Hillas autem litteras exhibet Epiphanius bær LXXXIII, n. 2, qui tamen epistolam de homousii et homœusii expositione superioris n. 81, summatis relatam nec ipse nobis transmisit, nec ullus alias.

(*b*) Supple, male de vobis sentiendi.

(*c*) Mir., Lips. et Par., nec cœperimus. Melius alli libri, nec cœperimus, supple esse. Postea omnes mss. uno excepto, sumus successio, non successores. Argumento eodem Arianos urget Athanasius, lib. de Synod. pag. 882. Quo, inquit, jure ipsi episcopi esse poterunt, si ab episcopis, quos ipsi criminantur, constituti sunt. Sententiae hujus rationem sic reddit Socrates lib. II, cap. 40: *Quoniam modo eorum (Nicænorum Patrum) ordinationem tamquam probam ac legitimam suscepereunt, quorum fidem velut falsam ac reprobam rejecerunt?* Nam si illi non habuerunt Spiritum sanctum, qui per ordinationem infunditur, sacerdotium non acceperunt. *Quomodo enim acceperunt ab iis, qui non habebant quod darent?* Hinc apud Thedoretum lib. IV hist. eccl. c. 23, Moyses a Lucio Ariano patriarcha Alexandrino episcopalem ordinationem recipere vehementer recusavit his verbis: *Absit ut ego manu tua ordiner: te enim invocante non supervenit gratia Spiritus sancti.* Huc accedit quod Innocentius I, epist. ad Macedones cap. 3, habet: *Asseritur eum, qui honorem amisit, honorem dare non posse; nec illum aliquid acceperisse, quia nihil in dante erait, quod ille posset accipere.* Acquiescimus, et verum est. Certe quid non habuit, dare non potuit; damnationem utique, quam habuit, per manus impositionis dedit: ei qui particeps factus est damnato, quomodo debeat honorem accipere, invenire non possum. Ob hæc aliaque Patrum verba, maxime ex Ebonis Remensis occasione, disputatum est an valida esset episcopi consecratio ab iis facta, qui anathematæ damnati erant. Verum ex verbis Innocentii liquet, cum non tam negasse collatam ordinationem, quam ordinis honorem, et ipsius exercendi potestatem: quia, inquit, nostræ lex est Ecclesiæ, nec ex his aliquem in clericatus honorem vel exiguum subrogare. Unde quod Anisius statuerat, ut a Bonoso ordinati recipientur, quamvis contra pristinum morem, tamen pro utilitate Ecclesiæ rite sancitum esse non negat. Fatetur etiam Novatianis a Nicæna synodo indultum esse, ut ad Ecclesiam redeentes in Clero permanerent: hoc ceteris ita negatum esse propugnans, ut et potuisse concedi, et quod negatum fuerit, ex disciplinæ consuetudine, non autem quod irrita existimatetur hæreticorum ordinatio, factum esse satis indicet. Sed et Romanæ Ecclesiæ quale ea de re iusticiæ fuerit, locuplex testimoniis est Augustinus, epist.

A qui rem eo deducimus, ut quia episcopi non fuerunt, nos quoque (*c*) nec cœperimus? Ordinati enim ab his sumus, et eorum sumus successores. Reunientemus episcopatu, (*d*) quia officium ejus ab anathematæ sumpserimus. Date veniam, Fratres, dolori meo: impium est (*e*) quod audetis. Non patior hanc vocem, ut in anathematæ sit homousion secundum religiosam intelligentiam confitens. Nomen nihil habet criminis, quod sensum non perturbat religionis.

518 (*f*) Homousion nescio, nec intelligo, nisi tantum (*g*) ab similis essentiæ confessione. Testor Deum

alias L, nunc CLXXXV, n. 47: *Hoc, inquit, ab initio servavi Africana catholica, ex episcoporum sententia qui in Ecclesia Romana inter Cæcilianum et partem Donati judicaverunt, damnatoque uno quodam Donato... ceteros correctos, etiam extra Ecclesiam ordinati essent, in suis honoribus suspiciendos esse censuerunt.* Ita etiam intelligi potest ac debet noster Hilarius, ut nimirum qui episcopatus officium ab anathematæ sumpserint, disciplinæ rigore a nulla synodo eis relaxato, episcopi non sint, seu non censeantur esse; ea videlicet ratione, qua episcopos, quamvis legitimate ordinatos, eos non esse declarat, qui in anathematæ sunt constituti. Valet quippe Augustini ratio, lib. II contra epistolam Parmeniani c. 13: *In ipsa præcisione vitium, non in sacramentis: quæ ubicumque sunt ipsa, vera sunt.* Quocirca Hieronymus, Dial. contra Luciferianos morem defendens Ecclesiæ, quæ ab Arianis venientes episcopos recipiebat, ad objec- tum quod Spiritum sanctum præstare non valeant sic respondet: *Si Arianus Spiritum non potest dare, ne baptizare quidem potest; quia Ecclesiæ baptismus sine Spiritu sancto nullum est.* Ultro tamen concedit Augustinus, epist. CLXXXV, n. 47, foris ab unitate corporis Christi Spiritum sanctum haberi non posse. C Neque hic expendimus quo sensu Hieronymus eum ab Ariano dari non posse inscietur: hoc enim potest etiam vere dici, sed alterius est questionis.

(*d*) Quia scilicet, ut loquitur Innocentius I, epist. ad Macedones c. 3, Romanæ lex est Ecclesiæ venientibus ab hæreticis, per manus impositionem, laicam tantum tribuere communionem, etc.

(*e*) Bad. et Er. cum aliquot recentioribus mss. quod auditis: male. Deinde soli editi, non patiar. Hic tandem declarat Hilarius, quod hactenus dissimulavit, ultimum videlicet Ançyræ synodi decretum: quod cum reliqua epistola apud Epiphanium hæc. LXXXIII habetur, et num. 41, referunt his verbis: *Εἰ τις ἔχοντας καὶ οὐσία λέγων τὸν Πατέρα πατέρα τοῦ Ιησοῦ, ὑπούσιος δὲ τὸν ταυτούσιον λέγον τὸν Ιησοῦ τὸν Πατρόν, ἀνάθεμα ἔστω.* Si quis Patrem potestate simul et substantia Filii patrem asserens, consubstantiale vel ejusdem cum Patre substantia Filium esse dicat, anathema sit.

(*f*) Carnutensis codex, unus Colb. et alter Sorbon., homousion nescio, etc., quam lectionem ultra preferremus, si sinerent prima subsequentis note apologeticæ verba.

(*g*) Ita cum tribus prædictis mss. alii duo. At Er. et Lips. et Par., similis essentiæ confessionem. Bad. cum pluribus mss., absimilis essentiæ confessionem. Loco absimilis, non displiceret ob similis, vel cum ms. German. ab antiqua manu secunda, ad similis. Post haec verba sequitur in mss. sc̄ope jam laudatis postrema hæc Apologiarum pars: *Numquid videor, quod nesciri, probare potuisse?* Non utique. Sed quia fides catholica non debeat nisi per unitatem similitudinem credere; ut similitudinem tantum ad excludendam unitatem commemoret, non ad discidium unitatis: idcirco me dixi, cum nomine homousii atque homœusii nescissim (mendose in mss. uno recentiore Carn. excepto, nescient, et mox receperissent), tamen per unitatem similitudinem accepisse. Hoc ipsum statim sequens sententia absolvit: *Testor Deum cœli, etc.*

cœli atque terræ, me cum neutrum audissem, semper tamen utrumque sensisse, quod (a) per homousion homœusion oportet intelligi: id est, nihil simile sibi secundum naturam esse posse, nisi quod esset ex eadem natura. Regeneratus pridem, et in episcopatu aliquantis per manens, fidem Nicenam numquam nisi exsultaturus audiri: sed mihi homousii et homœusii intelligentiam Evangelia et Apostoli intimaverunt. Pium est quod volunus. Ne damnemus patres, ne animemus hæreticos: ne dum hæresim appellimus, hæresim nutriamus. Interpretati patres nostri sunt post synodum Nicenam homousii proprietatem (b) religiose, extant libri, manet conscientia: si quid ad interpretationem addendum est, communiter consulamus. Potest inter nos optimus fidei status condi: ut nec ea quæ bene sunt constituta **519** vexentur, et quæ male sunt intellecta recessentur.

(a) In vulgatis, per homœusion homousion. Cum verbis Hilarii modo allatis, se per unitatem similitudinem recepisse, magis consonat lectio mss.

(b) In excusis, religiosi extant libri. At in mss., religiose: quod refertur ad verbum interpretati sunt, et illustratur his verbis n. 27 libri contra Constant.: *Exstant enim litteræ, quibus id, quod tu criminosum putas, pie tunc esse susceptum docetur.* Porro etiam apud Socratem lib. I, sub fine cap. 8, extant Eusebii Pamphili litteræ, quibus hanc vocem sibi pie ac religiose expositam se suscepisse scribit.

A 92. Egressus sum, Fratres charissimi, humanæ conscientiae pudorem: et humilitatis meæ immemor, de tantis ac tam reconditis rebus, et ad usque hanc ætatem nostram intentatis ac tacitis amore vestri coactus haec scripsi, et quæ ipse credebam locutus sum: conscius mibi, hoc me Ecclesiæ militiæ meæ stipendium debere, (c) ut per has litteras, episcopatus mei in Christo vocem, secundum doctrinas evangelicas, destinarem. Vestrum **520** est in commune tractare ac providere atque agere, ut quod usque nunc inviolabili fide manetis, religiosa conscientia conservetis, et teneatis quod tenetis. Mementote exsilii mei in orationibus sanctis: a quo me, post expositionem hujus fidei, nescio an tam jucundum est ad vos (d) in Domino Jesu Christo reverti, quam securum est mori. Deus et Dominus noster incontaminatos vos et illæcos in diem revelationis reservet opio, Fratres charissimi. (e)

(c) Editi, et pro ut; et mox, destinare pro destinare: corriguntur ex mss. Praferre tamen licet cum Colb. et Germ. debere per has litteras... destinare.

(d) Er., Mir., Lips. et Par., in domum Christi reverti, Bad. et omnibus mss. renitentibus.

(e) In recentioribus mss. sic absolvitur hic liber: *Homousion græcum est. Interpretatio homousion, unius substantiae: et homœusion interpretatur similis substantia; sed per homousion oportet intelligi: quæ studiosi alicujus potius nota videtur, quam auctoris.*

521-522 SANCTI HILARII APOLOGETICA AD REPREHENSORES LIBRI DE SYNODIS RESPONSA (f).

I. In hæc num. 3: Et licet non sine aliquo aurium scandalο.... restiterint Orientales Anomæis.

Si diligenter sententia hæc expensa esset, forte totius tractatus mei ratio non fuisset suspiciose. Non enim (g) tacui esse illic, quod non nisi cum scandalô esset audiendum.

II. Initio num. 13, post recitationem primi decreti Ancyranæ synodi.

Expositiones omnes (*Ancyranæ synodi, quæ hoc libro describuntur*), si quid habent criminis, intra se habent; ceterum non habere in publica facie existimantur. Sed quia scirem ea sola Sirmium esse delata (f. eas solas delatas).

III. Respicit ista num. 77: Exposita similis substantiæ, quæ homœusion appellatur, fideli ac pia intelligentia.

Non puto quemquam admonendum, in hoc loco ut expendat, quare dixerim SIMILIS SUBSTANTIAE

(f) Primum typis mandata in ed. Veronensi, quam recudimus.

(g) Hoc ita evidenter postulat sensus, ut præferen-

C PIAM INTELLIGENTIAM, nisi quia intelligerem et impiam: et idcirco similem, non solum æqualem, sed etiam eamdem dixisse, ut neque similitudinem, quam tu, frater Lucifer, prædicari volueras, improbarem; et tamen solam piam esse similitudinis intelligentiam admonerem, quæ unitatem substantiæ prædicaret.

IV. In mss. cum superiori uno tenore continuatum pertinet ad hoc num. 78: O studiosi tandem apostolicæ atque evangelicæ doctrinæ viri.... quantam spem revocandæ veræ fidei attulistis?

In eo vero, quod laudans eos in invidiam deducor a quibusdam; parum intellectus sum. Non enim eos veram fidem, sed SPEM REVOCANDÆ VERÆ FIDEI attulisse dixi: ut sicut illi auditæ sunt, ita et nos ex hoc contra Valentem et Ursacium possemus audiiri, et (h) coaptandus ad eos allocutionis sermo blandus nihil aliud, quam procacium conviciorum effugeret foeditatem; cum amarius atque etiam pro-

dum duxerimus, quamvis extet in mss. tacuisse illisc.

(h) Ita ms. Mich. At Carn. et Tell. copta ea deus.

Forte, quo aptæ ad eos, vel cœptus ad eos.